

”Esimiehen muuttaminen esinaiseksi ei kelpaa”
**Ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuus
ja sitä koskevat asenteet**

..

Hanna Kiviharju
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Suomen kieli, kieliasiantuntijan opintopolku
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2018

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Tur-
nitin OriginalityCheck -järjestelmällä.*

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

KIVIHARJU, HANNA: ”Esimiehen muuttaminen esinaiseksi ei kelpaa.” Ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuus ja sitä koskevat asenteet.

Pro gradu -tutkielma, 75 s., 3 liites.

Suomen kieli

Toukokuu 2018

Tutkielma käsittelee ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta sekä sitä koskevan keskustelun herättämiä asenteita. Tutkielman tavoitteena oli selvittää, millaisia ammattinimikkeitä pidetään sukupuolittuneina ja millaisia sukupuolineutraaleina, miten kielenkäyttäjän ikä, sukupuoli ja koulutus vaikuttavat käsityksiin ja millaisia asenteita ammattinimikkeitä koskeva keskustelu saa aikaan.

Tutkielman aineisto kerättiin kahdella toisistaan erillisellä, mutta samankaltaisella kyselyllä. Isomman osa-aineiston muodostaa Internet-kysely, johon kerättiin vastauksia 31.1.–21.3.2018. Toisessa osa-aineistossa informantteina ovat Ulvilan lukion erään äidinkielen ryhmän abiturientit. Molemmat kokeet muodostuivat kahdesta kyselytehtävästä ja kirjoitustehtävästä. Internet-kyselyssä tarkasteltavat nimikkeet oli listattu kirjallisena, abiturienteille luin ne ääneen. Nimikkeitä oli Internet-kyselyssä 18 ja abiturienteilla 16. Ensimmäisessä kyselytehtävässä informanttien tuli kirjoittaa ylös ensimmäinen nimikkeestä mieleen tuleva erisnimi. Toisessa tehtävässä heidän tuli arvioida nimikkeen sukupuolittuneisuutta asteikolla, jossa 1 tarkoitti miehistä, 2 enemmän miehistä kuin naisellista, 3 sukupuolineutraalia, 4 enemmän naisellista kuin miehistä ja 5 naisellista. Kirjoitustehtävä oli Internet-kyselyssä vapaaehtoinen ja abiturienteilla pakollinen. Internet-kyselyssä virikkeinä oli aiheeseen johdattelevia kysymyksiä, kun abiturientit saivat kysymysten lisäksi luettavakseen Aamulehden pääkirjoituksen aiheesta. Tarkastelin tuloksia sosiolingvistiikan sekä kriittisen diskurssintutkimuksen ja systeemis-funktionaalisen lingvistiikan keinoin.

Tutkimukseni perusteella vaikuttaa siltä, että kielellisesti sukupuolittuneita nimikkeitä pidetään yleensä sukupuolittuneempina kuin niiden neutraaleita vastineita, joskin siihen on poikkeuksia. Kaikkia sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ei myöskään ajatella sukupuolittuneina eikä kaikkia neutraaleja neutraaleina, vaan myös työn sisältö vaikuttaa nimikkeen arviointiin. Kielenkäyttäjän koulutuksella tai iällä ei ole suurta vaikutusta siihen, miten hän suhtautuu ammattinimikkeisiin. Miesten ja naisten välillä erot ovat merkittävämpiä, sillä naiset suhtautuvat keskusteluun yleensä positiivisemmin ja kokevat *-mies*-loppuiset nimikkeet sukupuolittuneempina. Erot vaikuttaisivat kuitenkin lähtökohtaisesti muodostuvan ennemmin yksilöiden kuin ryhmien välisistä kielenkäytön eroista.

Ammattinimikkeitä koskeva keskustelu herätti sekä positiivisia, negatiivisia että välinpitämättömiä asenteita. Nimikkeitä ei yleensä koettu syrjivinä, mutta niiden sukupuolittuneisuus saatiin tunnistaa. Yleisimmin halu säilyttää nykyiset nimikkeet kumpusi tottumuksesta.

Avainsanat: ammattinimikkeet, sosiolingvistiikka, kriittinen diskurssintutkimus, systeemis-funktionaalinen lingvistiikka

Sisällysluettelo

1 Johdanto	2
1.1 Aineisto, tavoitteet ja hypoteesit	2
1.2 Tärkeät käsitteet	3
1.3 Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.4 Tutkielman rakenne	5
2 Teoria	7
2.1 Asenteet sosiolingvistiikassa	7
2.1.1 Yksilö, ryhmä, stereotypiat ja asenne	8
2.1.2 Kielenkäytön ja asenteiden kehitys	10
2.1.3 Poliittinen korrektius	12
2.1.4 Tutkimusmenetelmät ja asennekyselyt	13
2.2 Diskurssintutkimus	15
2.2.1 Kriittinen diskurssintutkimus	15
2.2.2. Systemis-funktionaalinen lingvistiikka	20
3 Aineisto	22
3.1 Abiturienttien tapausesimerkinä	22
3.2 Internet-kysely	26
4 Kyselyiden analysointi	28
4.1 Abiturienttien kysely	28
4.1.1 Geneerismaskuliiniset nimikkeet ja niiden vastineet	28
4.1.2 Naisellisiksi koetut nimikkeet	33
4.2 Internet-kysely	35
4.2.1 Geneerismaskuliiniset nimikkeet ja niiden vastineet	36
4.2.2 Naisellisiksi koetut nimikkeet	38
4.2.3 Neutraaleiksi koetut nimikkeet	41
5 Kirjoitusten analysointi	43
5.1 Abiturienttien kirjoitukset	43
5.1.1 Ymmärrettävyys- ja tottumusdiskurssit	45
5.1.2 Tasa-arvo- ja yhteiskuntadiskurssit	48
5.1.3 Mies = ihminen -normi	51
5.2 Internet-kyselyn kirjoitukset	53
5.2.1 Tottumus- ja perinnekurssit	56
5.2.2 Ymmärrettävyysdiskurssi ja ohjailevuus	58
5.2.3 Nuorten aikuisten diskurssit	60
6 Päätelmät	64
6.1 Sukupuolittuneet nimikkeet	64
6.2 Vastaajan taustan vaikutus	67
6.3 Vastaajien asenteet	67
7 Loppuluku	70
Lähteet	73
Liitteet	

1 Johdanto

Tutkielmassani tarkastelen ammattinimikkeiden sukupuolittumista sosiolingvivistisestä ja diskurssianalyttisestä näkökulmasta. Tutkielmani käsittelee sekä sellaisia ammattinimikkeitä, jotka ovat kielellisesti sukupuolineutraaleita (esim. *lääkäri*), että sellaisia, jotka ovat kielellisesti sukupuolittuneita. Keskityn kuitenkin erityisesti sukupuolittuneisiin nimikkeisiin. Kielellisesti sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ovat useimmiten *-mies*-loppuiset (esim. *putkimies*) ammattinimikkeet. Tutkielmallani haluan selvittää, millaisia asenteita sukupuolittuneet ammattinimikkeet herättävät.

Käsittelen ammattinimikkeitä binäärisestä sukupuolijakaumasta käsin, koska se on ollut aiemmalle ammattinimikkeiden tutkimukselle tyypillistä ja koska ammattinimikkeissä on perinteisesti näkynyt sukupuolina vain mies ja nainen. Tällä tarkoitan sitä, että tutkielmani selvittää, koetaanko jotkin ammattinimikkeet maskuliinisempina tai feminiinisempinä kuin toiset. Informanteille olen lomakkeeseen kuitenkin antanut vaihtoehdoksi vastata myös muunsukupuolinen.

1.1 Aineisto, tavoitteet ja hypoteesit

Tutkimukseni aineisto muodostuu kahdesta osasta: laajemmasta Internet-kyselystä ja tapausesimerkistä. Internet-kyselyaineiston keräsin 31.1.–21.3.2018 ja siihen vastasi 93 henkilöä. Tapausesimerkkinä olen käyttänyt Ulvilan lukion abiturienttien äidinkielenryhmää, johon kuului 21 opiskelijaa. Internet-kyselyn informanteilta keräsin taustatiedoiksi heidän sukupuolensa, ikänsä, koulutustasonsa ja ammattinsa. Abiturienteilta selvitin vain sukupuolen. Molemmissa aineiston osissa kartoitan informanttien asenteita ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuuteen ja siitä käytyyn keskusteluun suhteessa heidän omaan ammattinimikkeitä koskeviin ennakkokäsityksiinsä. Molemmat aineistot koostuvat kahdesta kyselyosuudesta ja kirjoitustehtävä, joka tosin Internet-kyselyssä oli erillinen ja vapaaehtoinen. Abiturienteilta keräsin vastauksia osittain niin, etteivät he tienneet, mitä tutkitaan, kun taas Internet-kyselyssä tutkimuskohde oli selvä alusta asti. Esittelen aineistoa tarkemmin luvussa 3.

Tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia ammattinimikkeitä ajatellaan sukupuolittuneita ja millaisia sukupuolineutraaleina sekä mitä vaikutusta vastaajan iällä, sukupuolella

tai koulutuksella on käsityksiin. Lisäksi selvitän informanttien asenteita käytävää keskustelua ja ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta kohtaan.

Ensimmäinen hypoteesini on, että aineistossani näkyy selvä sukupolvien välinen ero. Odotan nuorten ihmisten suhtautuvan geneerismaskuliinisiin ammattinimikkeisiin negatiivisemmin ja kokevan ne useammin selvästi maskuliinisina ja näin jopa syrjivinä. Toinen hypoteesini on, että vastaajan sukupuoli vaikuttaa ammattinimikkeiden sukupuolittumisen tulkintaan. Odotan naisten suhtautuvan käytävään keskusteluun miehiä avoimemmin ja pitävän sitä tärkeämpänä. Kolmas hypoteesini on, että korkeakoulutetut kokevat sukupuolittuneet ammattinimikkeet suurempana ongelmana kuin matalasti koulutetut. Neljäs hypoteesini on, että ammattinimikkeiden kielellinen sukupuolittuneisuus vaikuttaa siihen, miten sukupuolittuneiksi ne tulkitaan.

1.2 Tärkeät käsitteet

Tutkielmani kannalta kolme tärkeintä käsitettä ovat geneerismaskuliinisuus, seksismi ja mies = ihminen -normi. Nämä kaikki käsitteet ovat tavalla tai toisella nousseet esiin ammattinimikkeitä käsittelevässä keskustelussa. Erityisesti sukupuolittuneet nimikkeet ovat olleet kommentoinnin kohteena, jolloin kaikkia edellä mainittuja käsitteitä on käytetty niistä puhuttaessa.

Geneerismaskuliinisuudella¹ tarkoitetaan sellaisia kielenmuotoja, joissa sukupuolisena oletuksena on mies. Tällaisia ovat esimerkiksi tutkielmassani esiintyvät ammattinimikkeet, jotka ovat *-mies*-loppuisia (esimerkiksi *palomies*). Geneerismaskuliinisina voidaan pitää myös tiettyjä sanontoja tai käsitteitä, kuten *jokamiehen oikeudet*, joissa (ks. esim. Engelberg 1993.) Geneerismaskuliinisten ammattinimikkeille ei yleensä ole geneerisfeminiinisiä nimikkeitä (esimerkiksi **palonainen*), mutta niille on lähes poikkeuksetta olemassa sukupuolineutraali vaihtoehto (esimerkiksi *pelastaja*).

Kielitoimiston verkkosanakirja määrittelee seksismin seuraavasti: ”katsantokannasta joka korostaa sukupuolten välisiä eroja ja niihin perustuvaa sukupuolten eriarvoisuutta.”

---

¹ Lähdekirjallisuudessa (esimerkiksi Engelberg 2016) käytetään myös muotoa geneeris-maskuliinisuus. Koen kuitenkin, että *-mies*-loppuiset nimikkeet voivat olla paitsi maskuliinisia, myös geneerisesti maskuliinisia tai vain geneerisesti maskuliinisia, minkä takia olen päättänyt kirjoittamaan sanat yhteen.

Geneerismaskuliinisia ammattinimikkeitä kritisoidaan yleisesti lähinnä niiden seksistisyydestä. Arkipuheessa seksismillä on tarkoitettu montaa eri asiaa, mutta yleensä se merkitsee lähinnä sukupuoliroolien konservatiivista ajattelua. Deborah Cameronin (1996: 125–126) mukaan seksismillä on tarkoitettu alkujaan kaikkea sellaista, mikä pitää naisia vähempiarvoisina suhteessa miehiin. Nykyisin se kuitenkin viittaa kaikkiin jompaakumpaa sukupuolta väheksyviin tai loukkaaviin käsityksiin. (mp.) Cameron ei kuitenkaan ota kantaa siihen, miten seksismi liittyy muunsukupuolisiin tai heidän kohteluunsa, joten tiettyiltä osin hänen määritelmänsä on vanhentunut. Sara Mills (2012: 135) muistuttaa, että seksismi ei tarkoita kaikille tai kaikissa tilanteissa samaa, vaan kysymys on myös kontekstista ja kielenkäyttäjän omasta käsityksestä. Voimme kuitenkin sanoa, että seksismiä ei voi määrittää ihminen, johon se ei tilanteessa kohdistu. Esimerkiksi mies ei voi sanoa, ettei *lakimies* ole seksistinen ilmaus, jos nainen kokee sen olevan.

Mies = ihminen -normilla (mies on ihminen) tarkoitetaan sellaista kielellistä ja osin kulttuurista vinoumaa, jossa sana *mies* on sanan *ihminen* synonyymi. Mila Engelbergin (2016: 158) mukaan miesnormi näkyy sellaisissa yhteyksissä, jossa henkilön sukupuolta ei tunneta tai sillä ei ole väliä sekä silloin kun puhutaan molemmista sukupuolista. Sitä vastoin feminiinisiä ilmauksia ei yleensä käytetä viittaamaan ihmisiin yleisesti. (mp.) Ammattinimikkeet ovat tästä hyvä esimerkki, sillä siinä *-mies*-loppuisten nimikkeiden, kuten *puhemies* ja *putkimies* voidaan katsoa yhtä hyvin tarkoittavan naista kuin miestä. Esimerkiksi *lentoemäntä* on vaatinut kielenkäytössä itselleen kielellisesti sukupuolineutraalin vastineen *stuerkki*, jota kuitenkin käytetään miehestä. Mies = ihminen -normi on vahvasti liitoksissa geneerismaskuliinisuuden kanssa.

1.3 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkielmani on hyvin ajankohtainen. Viime aikoina on puhuttu runsaasti geneerismaskuliinisten ammattinimikkeiden muuttamisesta sukupuolineutraaleiksi. Tällaista keskustelua on käyty paitsi mediassa myös esimerkiksi kirkossa, liitoissa ja eduskunnassa. Keskustelu on jakanut mielipiteitä. Siinä missä Aamulehti aikoo muuttaa käyttämänsä ammattinimikkeet sukupuolineutraaleiksi (Aamulehti 16.9.2017), ei Helsingin Sanomien mukaan esimerkiksi eduskunnan puhemies Maria Lohelan mielestä *puhemies*-termiä tule muuttaa (Helsingin Sanomat 19.9.2017). Kieli muuttuu aina ajan kuluessa, ja sukupuolittuneiden ammattinimikkeiden ollessa keskustelun kohteena, koen, että tutkimukselle on

tarvetta. Tutkielmani tarkoitus ei ole pyrkiä osoittamaan mitään sanastoa tai kielenkäytötapaa toista paremmaksi, eikä se olisi edes mahdollista. Vaikka toisinaan jotkin kieli- muodot ovat toisia suositumpia, ei niitä voi laittaa paremmuusjärjestykseen (Edwards 2011: 112).

Suomen kielessä tällaista tutkimusta ei oikeastaan aiemmin ole tehty. Engelberg on tutkinut ammattinimikkeiden sukupuolittumista artikkelissaan ”Sukupuolistuneet ammattinimikkeet” (1998), mutta näkökulma ei tuolloin ole ollut sosiolingvistinen, eikä hän ole tarkastellut ihmisten asenteita ammattinimikkeitä koskien. Engelberg on tutkinut myös suomen kielen piilomaskuliinisuutta (2001), jossa hän selvitti esimerkiksi sitä, koetaanko ihminen useammin mieheksi vai naiseksi.

Lynn S. Liben, Rebecca S. Bigler ja Holleen R. Krogh (2002) ovat tutkineet lasten käsityksiä englanninkielisistä ammattinimikkeistä ja niiden sukupuolesta. Tutkimuksessa on todettu, että vahvasti sukupuolittuneet ammattinimikkeet herättivät lapsissa selvästi sukupuolittuneita ajatuksia eli miestarkoitteisia pidettiin miehinä ja naistarkoitteisia naisina. Ei kuitenkaan voida olla varmoja siitä, miten suuri vaikutus on pelkästään kielellä ja miten paljon taustalla on yhteiskunnan vaikutteita.

John Edwardsin (2011) kirjoittaa englannin geneerisestä maskuliinisuudesta eli ihmisten kuvaamisesta maskuliinisilla pronomineilla *he* ja *him*. Hän pitää pronomien korvaamisesta feminiinivastineilla (*she* ja *her*) huonona ajatuksena, koska se vain kääntäisi seksismin toiseen suuntaan. Edwards toteaa, että vaikka seksistinen kieli on saanut stigman, sitä käytetään yleisesti myös korkeasti koulutetuissa piireissä. Hän näkee, että seksistinen kielenkäyttö voi symboloida suurempia tasa-arvon ja osallistumisen ongelmia. (mt. 152–154.) Suomessa vastaavaa ongelmaa ei pronomien kanssa ole, mutta muuten kielessä on näkyvää sukupuolittuneisuutta, josta esimerkkinä voidaan pitää juuri geneerismaskuliinisia ammattinimikkeitä kuten *palomies* ja *putkimies*. Edwardsia mukaillen myöskään ammattinimikkeille ei siis kannattaisi antaa geneerisfeminiinisiä vastineita kuten *palonainen* tai *putkinainen*, sillä seksismi ei poistuisi.

Kuten todettua, suomen kieli ei ole ainoa kieli, jossa sukupuoli näkyy. Monissa kielissä on käytössä kieliopillinen suku. Silloin, kun sukuja on kolme, niitä kutsutaan useimmiten maskuliiniksi, feminiiniksi ja neutriksi. Joissain kielissä sukuja on kuitenkin vain kaksi

ja toisissa enemmän kuin kolme. Kieliopilliset suvut tarkoittavat sitä, miten substantiiveja luokitellaan niiden muodon ja käyttäytymisen mukaan. Kieliopillisella suvulla ei aina ole mitään tekemistä varsinaisen sukupuolen kanssa, mutta jotkin feministitutkijat ovat tähän kuitenkin tarttuneet. Joidenkin tutkijoiden mukaan on selvää, että substantiivien sukuihin liittyy hierarkkisia rakenteita. (Cameron 1996: 114–117.)

Joissain kielissä, kuten englannissa, ranskassa ja saksassa, ammattinimikkeet saavat feminiinisen päätteen, kun ammatinharjoittaja on nainen. Tämä kehitys johtuu pitkälti siitä, että naiset ovat tulleet miehiä myöhemmin tietyille vallan alueille, kuten juuri työpaikoille. Kaikki naiset eivät kuitenkaan tahdo käyttää nimikkeitä, joihin liittyy feminiininen pääte. Usein feminiinisukuisen nimikkeen koetaan alentavan sen aseman arvoa, johon se viittaa. (Cameron 2009: 117–118.) Feminiiniset päätteet liitetään yleensä maskuliinisen nimikkeen perään, jolloin merkitys vaihtuu ammattia harjoittavasta ihmisestä ammattia harjoittavaksi naiseksi. Tämän koetaan ilmaisevan, että nainen on ikään kuin sidoksissa mieheen. (He 2010: 332.) Suomessakin on käytetty feminiinisiä päätteitä, joista tunnetuin lienee *-tAr* (esimerkiksi *opettajatar*). Tässä tutkielmassa en kuitenkaan tarkastele feminiinisten päätteiden avulla muodostettuja nimikkeitä.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkimukseni koostuu teoriaosuudesta, aineiston esittelystä, analyysistä, tuloksista ja lopuluvusta. Luvussa 2 käsittelen asenteiden tutkimusta sosiolingvistiikassa ja diskurssintutkimusta. Sosiolingvistiikka ja asenteiden tutkimusta käsittelen kielenkäyttäjryhmien ja asennekyselyiden näkökulmasta. Käsittelen myös poliittista korrektiutta ja sen ongelmia. Diskurssintutkimuksessa tuon esiin kriittisen diskurssianalyysin ja systeemis-funktionaalisen lingvistiikan. Luvussa 3 esittelen aineistoni ja sen keruumenetelmät.

Luvut 4 ja 5 ovat varsinaisia aineiston käsittelylukuja. Luvussa 4 analysoin kyselytehtävien vastauksia niin, että tarkastelen tapausesimerkin ja Internet-kyselyn vastauksia toisistaan erillisinä. Luvussa 5 analysoin kirjoitustehtävän vastauksia. Tässäkin pidän Internet-kyselyn ja abiturienttien vastaukset erillään. Luvussa 6 kerron tutkimukseni tuloksista ja vertaan tapausesimerkin vastauksia isomman ryhmän vastauksiin. Luku 7 on lopuluku, jossa käyn läpi hypoteesit ja pohdin sitä, miten aihetta voisi jatkossa tutkia.

2 Teoria

Tutkielmani huomioi kieltä erityisesti sosiaalisena rakentumana. Vaikka esittelen teoriaosuudessa kaksi tutkimusalaa erillisinä, niiden voi katsoa limittyvän toisiinsa. Sosiolingvistinen tarkasteluni keskittyy selvittämään informanttien asenteita ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta kohtaan. Pysin lukemaan asenteita myös informanttien tuottamista teksteistä ja rakentamaan niiden pohjalta diskursseja. Myös kirjoitustehtävän tulkinnassa tarkastelen sosiaalisten muuttujien vaikutusta kielenkäyttäjien asenteisiin.

2.1 Asenteet sosiolingvistiikassa

Sosiolingvistiikka on monitahoinen tutkimusala, ja sen rajoja on vaikea määrittää. Sosiolingvistiikka tarkastelee erityisesti kielen, yhteiskunnan ja kulttuurin välistä kanssakäymistä. (Edwards 2011: 6.) Sosiolingvistiikka näkee kielen sekä yksilöiden välisen kommunikoinnin välineenä että sosiaalisena ilmiönä, ja se pyrkii osoittamaan miten erilaiset sosiaaliset muuttujat vaikuttavat kielenkäyttöön (Suojanen 1982: 12, Hickey 2018: 1). Sosiolingvistiikassa on kaksi keskeistä havaintoa: 1. ihmiset käyttävät kieltä eri tavoin ja 2. yksilön kielenkäyttö vaihtelee tilanteiden välillä (Paunonen 1982: 35). Sosiolingvistiikkaa pidetään joissain yhteyksissä jopa synonyymisena variaationtutkimukselle, mutta tutkielmassani keskityn tarkastelemaan asenteita.

Asenne tarkoittaa sitä, miten ihminen reagoi toisiin ihmisiin, tapahtumiin tai asioihin. Sosiaalitieteissä asenne jaetaan kolmeen osaan: uskomuksiin, tunteisiin ja käytöstä ohjaileviin oletuksiin. Ihminen siis tietää tai uskoo jotakin ja kokee sitä kohtaan jonkinlaisia tunteita. Hänen saatetaan uskoa reagoivan uskomusten ja tunteiden pohjalta. (Edwards 2011: 47.) Uskomusten, tunteiden ja käytöksen suhde ei kuitenkaan ole niin suoraviivainen, ettei niiden suhdetta voisi kyseenalaistaa. Osa tutkijoista on epäileviä sen suhteen, miten linkittyneitä toisiinsa ne ovat tai miten usein ne ovat samansuuntaisia. Jos käytöksen ja asenteiden ajatellaan olevan tiiviissä yhteydessä toisiinsa, saattaa syntyä oletus siitä, että ihmisen asenne tiettyä asiaa kohtaan voidaan päätellä tämän käytöksestä. Tämä ajatusmalli saattaa johtaa myös siihen, että käytöksen muuttaminen johtaa ennen pitkää asenteen muuttumiseen. (Garrett 2010: 24.)

Kieliin liittyvät asenteet ovat jokapäiväisiä, ja ne vaikuttavat usein kielenkäytön valintoihin. Asenteita ei aina tunnisteta tai tiedosteta, eikä niitä välttämättä tuoda esiin. Kuitenkin on olemassa myös sellaisia asenteita, jotka ovat sekä tiedostettuja että ääneen ilmaistuja. Tiedostetut asenteet liittyvät yleensä niihin kielenkäytön piirteisiin ja tilanteisiin, joita käsitellään mediassa. (Garrett 2010: 1–2). Esimerkiksi Suomessa ruotsin opiskeluun liittyvä keskustelu on hyvin julkista, ja sitä koskevia mielipiteitä tuodaan usein esille.

Samakin kieli voi saada erilaisia piirteitä yhteisöstä ja kielenkäyttötilanteesta riippuen. Koska elämäntapa ja ihmiset muokkaavat kieltä, sukupolvien vaihtuessa myös kieli väistämättä muuttuu. Erot eivät kuitenkaan välttämättä eri käyttötilanteiden, -yhteisöjen tai -aikojen välillä ole suuria tai lukuisia. (Cohen 1956: 107–108.)

Tässä luvussa käsittelen yksilön ja ryhmän suhdetta stereotyyppioihin ja asenteisiin (2.1.1), asenteiden rakentumisesta (2.1.2), poliittista korrektiutta (2.1.3) ja asenteiden selvittämiseen käytettäviä asennekyselyitä (2.1.4).

2.1.1 Yksilö, ryhmä, stereotyyppiat ja asenne

Jokainen ihminen käyttää kieltä omalla tavallaan (Chambers 2009: 2.) Siitä huolimatta myös kielenkäyttäjien ryhmät ovat sosiolingvistiikassa olennaisia. Ihminen rakentaa identiteettiään ryhmien kautta, ja siksi ne muokkaavat aina myös jäsentensä kieltä. Vaikka yksilön identiteetti ja kieli rakentuvat yhteiskunnan antamien mahdollisuuksien kautta, ilman yksilöitä ei ole ryhmiä eli yksilön omaakaan kieltä ei voi ohittaa. Yksilön ja ryhmän identiteetti ovat sidoksissa toisiinsa, ja koska ihmiset muovaavat käytöstään ryhmään kuuluessaan, ovat ryhmät aina jotain muuta kuin vain jäsentensä summa. (Edwards 2011: 98–99.) Ryhmiin integroituminen voi olla tiedostamatonta, mutta se saattaa olla myös tietoinen valinta.

Ryhmät ovat sosiaalisesti määräytyviä, niitä saattaa olla samassakin elämänvaiheessa useita, ja ne saattavat vaihtua. Ryhmät saattavat muodostua ihmissuhteiden, kuten perheen tai suvun tai esimerkiksi harrastusten tai koulutuksen vaikutuksesta. Ryhmät voivat olla myös sellaisia, joihin ei voi itse vaikuttaa, kuten ikäryhmä. Eri ryhmillä kielenkäyttö on erilaista. Tiettyyn ryhmään integroituminen muokkaa aina yksilön kieltä. (Chambers 2009: 1–2, 6–7; Cohen 1956: 78.) Ryhmän jäsen voi pitää kieltä rumana tai kokea muuten

negatiivisia tunteita sitä kohtaan, mutta kieli on silti linkki ryhmän jäsenten välillä (Edwards 2011: 113). Tässä tutkielmassa tarkastelen iän, koulutuksen ja sukupuolen luomia ryhmiä.

Ikäryhmistä erityisen tiivis on nuoriso. Sosioekonominen asema, koulutus ja sukupuoli vaikuttavat muissa ikäryhmissä enemmän, mutta nuorisolle niillä on harvemmin merkitystä. Nuoret viettävät paljon aikaa yhdessä, jolloin ryhmä muokkaa paitsi jäsentensä kieltä myös esimerkiksi tyyliä. (Chambers 2009: 90.) Nuorilla on taakkana myös ikätoverien tuottama paine. Monella on tarve kuulua joukkoon, ehkä sen takia, että oma persoonallisuus on vielä muuttuva, eikä haluta joutua ryhmän syrjimäksi. (Hickey 2018: 24.)

Sosioekonomista ryhmää määrittävät piirteet eivät riipu siitä, minkälaista tai minkä verran kanssakäymistä ryhmän jäsenten välillä on. Vallan määrä, status, varakkuus ja symbolinen pääoma määrittävät, mihin ryhmään yksilöt kuuluvat. (Labov 2010: 190.) Sosioekonomiseen asemaan liittyviä eroja on jokaisessa yhteiskunnassa, sillä varallisuus, edut ja mahdollisuudet eivät koskaan jakaudu tasaisesti. Sosioekonominen asema, johon koulutus usein vaikuttaa, ohjaa usein ihmisten vapaa-ajan käyttöä sekä asenteita ja arvoja. (Chambers 2009: 38.) Tässä tutkielmassa sosioekonominen tausta tarkoittaa oikeastaan koulutusta.

Sukupuoli on ennalta määräytyvä ryhmä, joka kuitenkin muokkautuu sosiaalisesti ja kulttuurin vaikutuksesta. Sukupuoleen ja identiteettiin liittyy aina stereotyyppioita, jotka jopa ohjaavat kielen kehittymistä. Jo lasten puheesta voi päätellä lapsen sukupuolen, sillä stereotyyppiat opitaan varhain. (Edwards 2011: 137–138.) Naisten puheen koetaan usein olevan kohteliaampaa ja standardinmukaisempaa kuin miesten (mt. 147, Hickey 2018: 27). Tutkimuksessa on vaarana nähdä miesten kielenkäyttö normina, josta naiset poikkeavat, ja tähän on kiinnitetty paljon huomiota (Edwards 2011: 157). Sitä, että naiset käyttävät tutkimusten mukaan standardinmukaisempaa kieltä on selitetty sillä, että kielenkäytöllä pyritään saamaan valtaa yhteiskunnan sisässä. Vallantavoittelulla on selitetty myös naisten miehiä suurempaa pyrkimystä muuttaa kieltä ja hyväksyä sen muutokset. Kun on olemassa vakaa standardi, sen käyttämisen katsotaan usein nostavan yksilön sosiaalista statusta. Toisaalta, mikäli standardi vaikuttaa olevan muuttumassa, saattaa muutoksen edistäminen myös nostaa statusta. Naiset ovat usein jo luonnostaan miehiä alempana sosiaalisessa tai yhteiskunnallisessa hierarkiassa, joten heidän pyrkimyksensä kielen

uudistamiseen katsotaan helposti kumpuavan toiveesta lisätä omaa valtaansa. (Swann 2000: 219–220; Hickey 2018: 27, 31–32.) Heikki Paunonen (1982: 64) katsoo, että naisten on perinteisesti odotettu käyttäytyvän korrektisti, johon on liitetty myös prestiisikielen käyttäminen. Paunosen mukaan naisten on myös ajateltu olevan miehiä statustietoisempia, jolloin he ovat ymmärtävät tiettyjen kielellisen piirteiden sosiaalisen merkityksen ja pyrkivät käyttämään sitä, joka antaa heistä hyvän kuvan. (mp.)

Ryhmistä puhuttaessa on kuitenkin aina muistettava, että kielenkäytöstä tehtävät yleistyksiset eivät edusta kenenkään yksittäisen ryhmään kuuluvan kielenkäyttöä ja että ryhmään kuuluva voi käyttää kieltä hyvinkin eri tavalla, kuin mikä on ryhmälle tyypillistä (Hickey 2018: 22). Yksilöitä arvioidaan helposti ryhmään liittyvien stereotyyppien perusteella. Jokainen yksilö tuo ryhmään omat heikkoutensa ja vahvuutensa, mutta niitä saatetaan ylenkatsoa, jolloin nähdään vain ryhmän piirteet. Ryhmille muodostuu usein myös kielellisiä stereotyyppioita, jotka heijastuvat yksilöihin. Tällöin ryhmän jäsenen kieltä saatetaan arvioida ryhmän kielistereotyyppian mukaan, vaikka se ei välttämättä vastaisi yksilön omaa idiolektia. Stereotyyppiat voivat haitata tai joissain tapauksissa jopa edistää yksilön kehitystä. Negatiiviset stereotyyppiat ovat useimmiten haitaksi, kun taas positiiviset stereotyyppiat ja niihin liittyvät niin kutsutut oikeat piirteet auttavat. (Edwards 2011: 62.)

2.1.2 Kielenkäytön ja asenteiden kehitys

Kieli on jatkuvassa muutoksessa. Se on läheisesti sidoksissa yhteiskunnan sosiaaliseen kehitykseen. Kun yhteiskunnan tilanne tai elämäntyyli muuttuvat, myös kieli muuttuu. Eri kielissä ja paikoissa muutokset tapahtuvat eri tahdissa, koska kehitys on erilaista. (Cohen 1956: 129.) Erilaiset elämäntilanteet ja -tyylit vaativat erilaista sanastoa, sillä kuvattavana on aina uudenlaisia asioita ja ilmiöitä.

Kielihavainnot ovat ihmisille sosiaalisen elämän ymmärtämisen väline. Henkilökohtaisten kokemusten erojen vuoksi ihmiset reagoivat kieliin, asenteisiin ja murteisiin eri tavoilla. Toisinaan omaa kieltä pyritään muokkaamaan niin, että se olisi sosiaalisesti mahdollisimman hyväksyttävä. Tällä pyritään usein antamaan itsestä mahdollisimman hyvä kuva. Pyrkimys sosiaaliseen hyväksyttävyyteen johtaa siihen, että toisinaan on hyvin vaikea erottaa, milloin ihminen puhuu ja käyttäytyy aidosti ja milloin yrittää tehdä vaikutuksen. (Edwards 2011: 61.)

Kieli on keskeinen tekijä sosiaalisessa elämässä. Siksi ihmisten asenteita ja havaintoja on tutkittu paljon myös suhteessa kieleen. Vaikka ryhmät muokkaavat tehokkaasti yksilöiden maailmankuvaa, myös yksilöiden henkilökohtaiset kokemukset vaikuttavat heidän asenteisiinsa ja havaintoihinsa. Jokaisella yksilöllä on täysin omanlaisensa kokemukset ja havainnot maailmasta, joten jokainen näkee maailman omalla tavallaan. Tässä on usein vaarana se, että unohdetaan muidenkin ihmisten tulkintojen olevan todellisia ja mahdollisia. (Edwards 2011: 60.)

Asenteet eivät synny tyhjästä, vaan ne ovat opittuja. Asenteet rakentuvat toisinaan tietoisesti ja toisinaan tiedostamatta. Henkilökohtainen kokemus ja sosiaalisen ympäristön vaikutus ovat suuria tekijöitä asenteiden muodostumisessa. Henkilökohtainen kokemus tarkoittaa usein tietoista tarkkailua. Ihminen seuraa muita ja arvioi heidän asenteidensa vaikutuksia. Hän saattaa kysyä itseltään, mitä tietyn asenteen omaksuminen antaa ja saattaa jopa tehdä päätöksen asenteestaan sen perusteella, mistä on eniten hyötyä. Sosiaalisessa ympäristössä vaikuttavia toimijoita ovat esimerkiksi media, vanhemmat ja opettajat. Muiden asenteisiin saatetaan reagoida joko myönteisesti tai kielteisesti, ja ne saattavat synnyttää joko halua myötäillä tai kapinoida vastaan. (Garrett 2010: 22–23.)

Sukupuolella on merkitystä kielenkäytölle. Kielen- ja sukupuolentutkijat odottavat naisten ja miesten kielenkäytön eroavan toisistaan. Erojen rakentumista on aiemmin lähesetty luonnollisten erojen ja valta-asetelman kautta. Kielenkäytön erojen on selitetty johduttavan joko sosiaalisista rakenteista irrallisista, sukupuoltenvälisistä luonnollisista eroista tai miesten valta-asemasta suhteessa naisiin. Kumpaakaan näistä näkökulmista ei tosin enää pidetä kovin relevantteina. Sen sijaan kielellisten erojen uskotaan alkavan rakentua jo lapsuudessa, kun sukupuolirooleja opitaan. Lapset usein myös leikkivät ja toimivat täysin oman sukupuolensa edustajista koostuvissa ryhmissä. (Hickey 2018: 22–23.) Tässä on jälleen hyvä muistaa, että kaikki eivät kasva samantyyppisiin sukupuolirooleihin, eikä kaikkien kielenkäyttö muotoudu samalla tavalla, vaan kyse on yleistyksistä.

Toisinaan ihmiset toimivat toisin kuin sanovat toimivansa, eivätkä teot siis aina vastaa asenteita. Ei kuitenkaan pidä ajatella, että asenteet tai teot olisivat tällöin tutkimuksen kannalta yhtään vähemmän kiinnostavia tai tärkeitä. (Edwards 2011: 40–41.) Tutkielmani kannalta ajateltuna tällainen käytöksen ja asenteiden ero voi tarkoittaa esimerkiksi sitä,

että informantin ammattinimikkeiden sukupuolittumisesta käytyyn keskusteluun kantaa-ottava kirjoitelma on ristiriidassa hänen kyselyvastaustensa kanssa.

2.1.3 Poliittinen korrektius

Erilainen kielenkäyttö laukaisee usein erilaisia asenteita. Samaa tarkoittavat sanat tai ilmaisut eivät aina ole asenteiden näkökulmasta samanarvoisia. Tämä ei myöskään koske vain sanavalintoja vaan asenteita voivat herättää myös esimerkiksi oikeakielisyys, aksentit ja murteet. Kaikenlaisissa kielenkäyttötilanteissa sanoilla on aina suuri merkitys, sillä ne voivat luoda mahdollisuuksia esimerkiksi taloudessa ja politiikassa. (Garret 2010: 2–3.) Koska erilaiset sanavalinnat herättävät erilaisia asenteita, niiden merkitys markkinoinnissa on olennainen. Tietyt valinnat houkuttavat aina tietynlaista yleisöä.

Sanavalinnat liittyvät tiiviisti yhteen poliittisen korrektiuden kanssa. Usein rasistista ja seksististä kielenkäyttöä varotaan, varsinkin jos pyritään luomaan positiivisia asenteita tai mielikuvia. Poliittisella korrektiudella saatetaan myös pyrkiä tukemaan ryhmää, josta puhutaan. Ihmiset arvioivat usein toisiaan kielenkäytön perusteella. Poliittisesti korrekki kielenkäyttö antaa käyttäjästään usein hyvän kuvan. Se ei kuitenkaan välttämättä vaikuta siihen, millä tavoin korrektisti puhuvaan henkilöön suhtaudutaan tai miten häntä kohtaan käyttäydytään. (Garrett 2010: 6) Poliittinen korrektius voi kokea myös muutoksia ajan kuluessa. Esimerkiksi Edwards (2011: 40) toteaa, että viime vuosikymmenten aikana hyväksyttävä kielenkäyttö on muuttunut.

Varhaiset feministit ovat nähneet poliittisessa korrektiudessa ja seksismin purkamisavoitteessa (antiseksismissä) kaksi determinististä viitekehystä. Ensimmäisen mukaan naisia halventavan tai väheksyvän kielenkäytön muuttaminen muuttaa myös sitä, miten tai mitä naisista ajatellaan. Toinen esittää, että naisten aseman muuttuessa kielikin automaattisesti muuttuu. Kumpaakaan näkökulmaa ei voida katsoa täysin paikkansapitäväksi, sillä kieli sekä rakentaa yhteiskuntaa että heijastaa sitä. (Mills 2012: 132–133.) Feministien suhde poliittisen korrektiuden ja antiseksismin käsitteisiin on hankala. Erityisesti poliittisesta korrektiudesta on mediassa tullut naurunalainen, sillä monet ovat kokeneet sen kiinnittävän liikaa huomiota normista poikkeavien ihmisten tunteisiin. Feministiset antiseksististä kieltä ajavat kampanjat ovat saaneet vastaiskuksi ”poliittisesti korrekteja” termejä, joilla on stigmatisoitu status ja joita käytetään pilkalliseen sävyyn. Esimerkki tällaisesti

stigmallisesta, mutta ”poliittisesti korrektista” kielenkäytöstä on lyhyiden ihmisten kuvaaminen pituusrajoitteisina. Se, että poliittisesti korrektista kielestä on mediassa tullut jopa pilkanalainen, on johtanut siihen, että ei ole enää mahdollista erottaa, millainen kielenkäyttö on poliittisesti korrektia ja millainen ei. Monet feministit jopa pitävät ajatusta poliittisesti korrektista kielenkäytöstä keksintönä, joiden tarkoitus on vähentää antiseksististen kampanjoiden arvoa. (Mills 2012: 133–135.)

Keskustelu sukupuolittuneista ammattinimikkeistä pohjautuu pitkälti keskusteluun poliittisesta korrektiudesta ja seksismistä. Kuten luvussa 1.3. mainitsin, on tärkeää muistaa, että seksismi ei ole kaikille sama asia, joten poliittinen korrektiuskään saattaa olla eri ihmisille erilaista. Käsitteet poliittisesta korrektiudesta vaikuttavat lähes vääjäämättä myös seksististä ja antiseksististä kielenkäyttöä koskeviin asenteisiin.

2.1.4 Tutkimusmenetelmät ja asennekyselyt

Kuten oikeastaan kaikelle muullekin tutkimukselle, on objektiivisuus sosiolingvistiikalle tärkeää. Tutkijan mielipiteet tai ennakkokäsitykset eivät saa vaikuttaa tutkimustuloksiin tai keinoihin, joilla ne pyritään saavuttamaan. Raymond Hickey (2018: 3) määrittelee sosiolingvistiselle tutkimukselle neljä periaatetta, joiden pitäisi taata tutkimuksen objektiivisuus. Ensimmäinen niistä on tutkimusalueen määrittely, jolla tarkoitetaan fyysistä aluetta eli esimerkiksi sitä, millä alueella asuvien ihmisten kielenkäyttöä tutkitaan. Toinen periaate on informanttien puolueeton valinta. On tärkeää, että informantit edustavat kielenkäyttäjiä mahdollisimman kattavasti, eikä esimerkiksi niin, että kaikki ovat keskiluokaisia miehiä. Tutkimustuloksia ei ole myöskään suotavaa yrittää manipuloida valikoidulla vain sellaisia informanteja tai vastauksia, jotka puoltavat omia näkemyksiä. Kolmas periaate on sopivien tutkimusmenetelmien käyttäminen. Olisi hyvä suosia metodeja, jotka saavat informantit vastaamaan kysymyksiin ja käyttämään kieltä mahdollisimman luonnollisesti. Tässäkin on tärkeää, ettei tutkijan tai näytteen kerääjän omat asenteet tai kielenkäyttö pääsisi vaikuttamaan informanttiin. Tilanteet, joissa informantti ei tiedä olevansa informantti, antaa todennäköisemmin totuudenmukaisia tuloksia. Sosiolingvistiikassa on usein myös suosittu äänityksiä esimerkiksi kyselylomakkeiden sijaan. Neljäs kohta on anonymisyys. Informantin henkilöllisyyttä on hyvä pyrkiä suojelemaan myös tutkimustilanteessa, sillä jos informantti tietää, ettei vastauksia voi yhdistää häneen, on luultavampaa, että hän vastaa niin kuin ajattelee eikä niin kuin uskoo tutkijan haluavan. (mp.)

Hickey kirjoittaa enimmäkseen murteiden- ja variaation tutkimuksesta, mikä eroaa omasta tutkielmastani melko paljon. Tässä tutkielmassa alueellisia piirteitä ei oteta huomioon, mutta muuten olen pyrkinyt noudattamaan sosiolingvistiselle tutkimukselle sopivia periaatteita. Tutkimusmetodini eivät nekään täysin noudata Hickeyn listan kolmannen kohdan ohjetta, sillä tälle tutkimukselle ei ole samalla tavalla olennaista kuulla informanttien puhetta kuin esimerkiksi variaation tutkimukselle.

Asenteiden tutkiminen ei ole aivan suoraviivaista. Ihmisillä on taipumusta mukauttaa omaa toimintaansa, puhettaan tai vastauksiaan sen mukaan, mitä he odottavat tutkijan haluavan tai minkä he kokevat olevan sosiaalisesti hyväksyttävintä. (Edwards 2011: 10, 43). Edwards (2011: 43) esittääkin tässä kohtaa kysymyksen siitä, ovatko mitkään kyselytulokset ikinä totuudenmukaisia. Hänen mukaansa kaikenlaisten kyselyiden oletetaan olevan tärkeitä, mikä saattaa johtaa tavallista suurempaan keskittymiseen ja vastausten analysointiin. Ongelmaksi saattaa muodostua myös kysymysten asettelu. Liian tiukat kriteerit tai ohjailevuus eivät jätä tilaa vastaajan omalle ajattelulle. (mp.) Lisäksi varsinkin kyselyissä haasteita saattaa syntyä, sillä liian yksinkertaistetut kysymykset kertovat enemmän informanttien uskomuksista kuin asenteista. Uskomuksia selvitetään usein esimerkiksi sellaisilla kysymyksillä, jotka ohjaavat vastaamaan joko kyllä tai ei tai arvioimaan jotakin väitettä asteikolla, jossa ääripäät ovat esimerkiksi ”vahvasti samaa mieltä” ja ”vahvasti eri mieltä”. (mt. 11, 47–48.) Myös tässä tutkielmassa osa kysymyksenasetteluista saattaa johtaa enemmän uskomusten tutkimisen suuntaan.

Asenteita voi tutkia suorilla tai epäsuorilla keinoilla. Suorat keinot tarkoittavat nimensä mukaisesti sitä, että asenteesta johonkin asiaan kysytään kiertelemättä. Epäsuorat keinot ovat sellaisia, joissa asennetta ei kysytä, vaan se pyritään selvittämään muilla tavoin. Epäsuoria keinoja käytettäessä informantti ei tiedä, että hänen asenteitaan tutkitaan. (Fasold 1984: 149.)

2.2 Diskurssintutkimus

Diskurssintutkimus on monitieteinen tutkimusala. Lingvistinen diskurssintutkimus keskittyy tarkastelemaan lausetta suurempia kielenkäytön kokonaisuuksia ja kielenkäytön tilanteita (Wodak 2011: 39; Pietikäinen – Mäntynen 2009: 24). Kielenkäytöstä voidaan

analysoida useita erilaisia piirteitä, kuten intertekstuaalisuutta, genreä, kielellisiä valintoja ja niiden vaikutuksia tutkittavaan ilmiöön (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 172). Lingvistinen diskurssintutkimus näkee kielen lingvistisenä, sosiaalisena ja diskursiivisena resurssina (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 22). Tämän näkökulman mukaan kieli luo sosiaalista todellisuutta (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 22), kuten ihmisten ja ihmisryhmien välisiä suhteita (Wodak 2011: 39). Toisaalta taas kielenkäyttö on sosiaalista ja tilanteesta riippuvaista toimintaa, joten myös sosiaalinen todellisuus luo kieltä (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 24).

Tutkijalla on vapaus valita oma näkökulmansa ja käyttää haluamiaan metodeja. Diskurssintutkimus ei siis ole tiettyihin tutkimusmenetelmiin sidottu, vaan se pikemminkin ohjaa tietynlaisten kysymysasetteluiden ja menetelmällisten ratkaisujen käyttöön (Valtonen 1998: 96). Tässä tutkimuksessa diskurssintutkimuksen keinoin tarkastelen informanttien kirjoitustehtäviä.

Seuraavaksi käsittelen diskurssintutkimusta kahdesta näkökulmasta. Luvussa 2.2.1. käsittelen kriittistä diskurssianalyysiä ja luvussa 2.2.2. systeemis-funktionaalista lingvistiikkaa.

2.2.1 Kriittinen diskurssintutkimus

Kielellä on suuri merkitys yhteiskunnassa. Varsinkin nykyään kaikki elämänalueet ovat helposti tavoitettavissa kielen ja maailman medioitumisen vuoksi. Joukkoviestintävälineet ovat tiiviisti mukana politiikassa ja päätöksenteossa. Koska viestintä nojaa kieleen, on selvää, että myös kieli on päässyt mukaan medioitumiskehitykseen. Kriittinen diskurssintutkimus tuo yhteen kielen- ja yhteiskunnantutkimuksen. Michel Foucault on suhtautunut diskurssiin konstruktiivisena rakenteena. Tällä tarkoitetaan sitä, että kielenkäyttö eli diskurssi voi vaikuttaa ympäröivään maailmaan. Kriittinen diskurssintutkimus käsittelee kieltä kontekstissaan ja tutkii kielen ja sosiaalisten rakenteiden ja tapahtumien suhdetta. Kriittinen diskurssintutkimus painottaakin kielen ja sitä ympäröivän maailman vastavuoroisuutta eli sitä, miten ympäröivä yhteiskunta ja kulttuuri yhtä aikaa rajoittavat ja muokkaavat kielenkäyttöä ja sitä, miten kieli muokkaa maailmaa. Kriittisen diskurssintutkimuksen tavoite onkin yhteiskunnallisesti ja poliittisesti merkittävien ajatusten ja aiheiden tuominen osaksi diskurssintutkimusta. Sitä kautta pyritään muuttamaan yhteiskuntaa paremmaksi. (Pietikäinen 2000: 191–193, 197.)

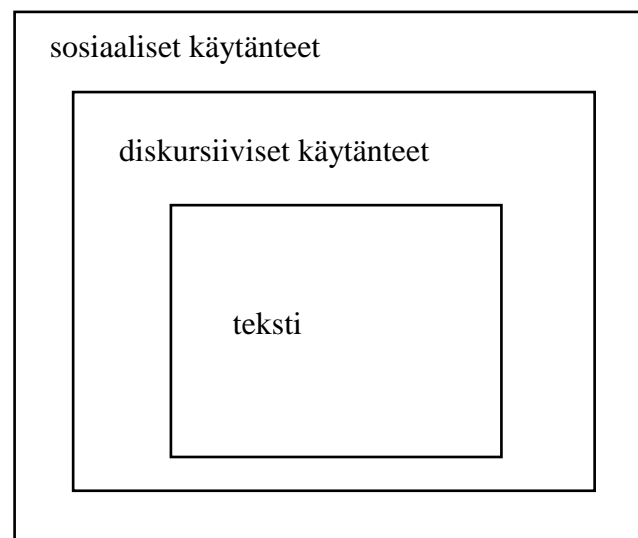
Vaikka Norman Fairclough'ta voidaan pitää kriittisen diskurssintutkimuksen isänä, on kriittisen diskurssintutkimuksen periaatteita pyrkinyt rakentamaan moni muukin tutkija jo ennen häntä. Erityisen tärkeäksi nousee Foucault, joka oli yksi tärkeimpiä diskurssintutkijoita. Sosiaalitieteissä hänen lähestymistapaansa diskursseihin pidetään ikään kuin mallina kaikelle muulle diskurssintutkimukselle. Foucault onkin tuonut tärkeää tietoa sosiaaliseen diskurssianalyysiin. (Fairclough 1992: 37–38.) Fairclough (mt. 37–38) itse haluaa kuitenkin tehdä eron oman tekstilähtöisen diskurssianalyysinsä ja Foucault'n abstraktimman lähestymistavan välillä. Foucault käsittelee diskursseja tiettyinä, määrättyjen tieteenalojen luomina kokonaisuuksina, niiden sääntöinä ja sääntöjen rakentamana tietämyksenä, kun taas Fairclough katsoo diskurssien voivan koskea mitä tahansa. Fairclough tarkastelee erityisesti puhuttujen ja kirjoitettujen tekstien luomia diskursseja. Tässä onkin otettava huomioon, että Foucault ei tee lingvististä tekstintutkimusta vaan tarkastelee diskursseja yhteiskunnallisemmasta näkökulmasta. Siitä huolimatta Fairclough pitää Foucault'n metodeja vanhentuneina. (mt. 37–40.)

Kehittäessään kriittistä diskurssintutkimusta Fairclough pyrki luomaan välineen, jonka avulla saattoi tutkia kieltä suhteessa sen ympäristöön. Kriittinen diskurssintutkimus on kielen analyysitapa, joka on erityisen hyödyllinen, kun tutkitaan kielen muutoksia ja jota voi käyttää tutkittaessa sosiaalista ja kulttuurista muutosta. Kriittinen diskurssianalyysi huomioi kielen lisäksi myös tekstien sosiaalisen ja poliittisen aspektin. Diskurssintutkimus ei useimpien muiden lingvistiikan alojen tapaan rajoitu pelkästään lauseiden tai niitä pienempien kieliopillisten jaksojen tutkimiseen, vaan se huomioi puhujan ja kuulijan tai kirjoittajan ja lukijan suhteen. Diskursseja voi tutkia sekä puhutuista että kirjoitetuista teksteistä. (Fairclough 1992: 1, 3.)

Fairclough'n (1992: 64) mukaan diskurssi rakentaa kolmenlaisia merkityksiä: sosiaalisia identiteettejä ja subjektipositioita, sosiaalisia suhteita sekä tietoa ja uskomuksia. Nämä kolme merkitystä ovat läheisessä suhteessa kielen kolmen funktion, joita ovat identiteetin funktio, relationaalinen funktio ja ideationaalinen funktio, kanssa. Identiteetin funktio koskee sitä, miten diskurssi rakentaa sosiaalisia identiteettejä, relationaalinen funktio sitä, miten sosiaaliset suhteet toteutuvat diskurssin rakentajien välillä ja ideationaalinen funktio sitä, miten tekstit ilmentävät maailmaa, sen prosesseja, kokonaisuuksia ja suhteita. Tässä Fairclough nojaa hieman myös M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaaliseen

lingvistiikkaan, jossa identiteetin funktio ja relationaalinen funktio kietoutuvat toisiinsa muodostaakseen interpersoonaisen funktion. Hallidayn funktiossa on mukana myös tekstuaalinen funktio, jonka Fairclough toteaa mahtuvan yleensä myös hänen funktioliistaansa. (mt. 64–65.) Hallidayn systeemis-funktionaalista lingvistiikasta puhun lisää luvussa 2.2.2.

Fairclough (1992: 4, 72) määrittelee diskurssin muodostuvan kolmesta tasosta, jotka liittyyvät toisiinsa, ja joiden rajapinnat voivat näin olla myös häilyviä. Tällaisia tasoja ovat teksti (text), diskursiiviset käytänteet (discursive practice) ja sosiaaliset käytänteet (social practice). Kaikki tasot ovat mukana kaikissa diskursiivisissa tapahtumissa. Tekstin taso käsittelee tekstien lingvististä analyysia. Diskursiivinen taso tarkastelee erityisesti tekstin tuottamisen ja tulkinnan tasoa esimerkiksi siitä näkökulmasta, millaisia diskursseja rakennetaan ja miten niitä yhdistetään. Sosiaalisten käytänteiden taso puolestaan käsittelee diskurssien sosiaalista puolta, sitä, miten tietyt sosiaaliset olot vaikuttavat diskursiivisiin tapahtumiin ja niiden rakentumiseen. (mp.) Kuvassa 1 on esitetty diskurssin kolmitasoisuus, kuten se yleensä esitetään.

KUVA 1. Diskurssin kolme tasoa (Fairclough 1992: 73).

Tekstejä tutkittaessa tarkastellaan aina sekä merkityksiä että muotoa. Kielellisiä rakenteita ei voida koskaan täysin irrottaa niiden merkityksistä, vaikka sitä on joskus yritetty. Yhtä tärkeää, kuin on muistaa merkitysten ja muodon yhdessä liikkuminen, on muistaa tekstin mahdollisten merkitysten ja tulkinnan erot. Tekstit ovat muodoltaan yleensä hyvin

ristiriitaisia, mikä tarkoittaa sitä, että ne jättävät varaa lukijan tai kuulijan tulkinnalle. Samasta tekstistä voi siis olla luettavissa montakin erilaista merkitystä tai diskurssia. (Fairclough 1992: 74–75.)

Diskursiivisten käytäntöjen taso käsittelee sitä, millaisia diskursseja tekstin tuottaminen ja tulkitseminen luovat ja miten syntyviä diskursseja yhdistellään. Tekstejä tarkastellaan eri tavalla eri sosiaalisissa konteksteissa. Erilaiset konteksti saattavat johtaa erilaisiin tulkinnan tapoihin. Joskus tekstiä tarkastellaan tarkemmin ja joskus huolettomammin. Tekstilaji vaikuttaa myös usein tekstin tulkintaan. Tietty genre ohjaa tietynlaiseen tulkintaan, sillä esimerkiksi tiedeartikkelia ei yleensä lueta metaforisena tekstinä, vaikka sellainen toki olisi mahdollista. Tulkintoihin vaikuttaa myös tekstiä ympäröivä maailma ja tilanne eli konteksti. (Fairclough 1992: 78–82.) Kontekstiajatuksen pohja on, että kieli tuottaa todellisuutta, mutta että kieli ja todellisuus eivät kuitenkaan ole sama asia (Heikkinen 2000: 116–117). Kieli ja sosiaalinen konteksti ovat vuorovaikutteisessa suhteessa keskenään, eikä kumpaakaan voida tutkia ilman toista, sillä ne konstruoivat toinen toisiaan (Heikkinen 2000: 197). Kontekstin huomioiminen rajaa tekstin tulkintamahdollisuuksia (Fairclough 1992: 82).

Hegemonia- ja ideologiateoriat ovat osa diskurssien sosiaalisten käytänteiden tasoa (Fairclough: 1992: 86). Kriittinen diskurssintutkimus pyrkii selvittämään, mikä on kielen rooli ja vaikutus yhteiskunnallisten ongelmien, ideologioiden ja rakenteiden käytänteissä. Se tutkii vallan ilmenemistä diskurssissa ja samalla diskurssin valtaa. Erityisen tärkeäksi tutkimuskohteeksi nousee valtasuhteiden epäsymmetrisyys, mikä on kuitenkin jatkuvassa muutoksessa. Kriittisessä diskurssintutkimuksessa käytetään hegemonia- ja ideologiateorioita selittämään valtasuhteita. (Pietikäinen 2000: 201–202.)

Hegemoniateoria on vallan teoria, jossa tärkeiksi tekijöiksi valta-aseman saavuttamisessa nostetaan myöntyminen, integroiminen ja kulttuuriset käytänteet. Kriittinen diskurssintutkimus käyttää hegemoniateoriaa tarkastellakseen diskursiivisten käytänteiden jäsentymisen lainalaisuuksia ja sitä, miksi jotkut diskursseista nousevat vahvemmiksi kuin toiset. Hegemoniateoria nostaa kielenkäytön keskeiseksi vallankäytön ja sen vallansaavuttamisen välineeksi, mikä onkin lisännyt kriittisen diskurssintutkimuksen kiinnostusta hegemoniaa kohtaan. Hegemoninen asema on aina väliaikainen ja siksi jatkuvan tavoittelun kohde. (Fairclough 1992: 91–96; Pietikäinen 2000: 201–202.)

Ideologiat ovat yhteiskunnan luomia rakenteita, joita sosiaaliset ja sosioekonomiset tekijät muovaavat. Neutraaleimmillaan ideologialla tarkoitetaan sitä tapaa eli sitä ajatusten, uskomusten ja näkemysten järjestelmä, jonka läpi maailmaa tarkastellaan. Kriittisen näkemyksen mukaan ideologia tarkoittaa tapaa, joka kuvaa ja uudistaa yhteiskuntaa. Koska tällainen yhteiskunnallinen muuttuminen kumpuaa yleensä valtasuhteiden muutoksista, pidetään ideologioihin kohdistuvaa kritiikkiä valtasuhteiden kritiikkinä, jolloin pohjimmiltaan kritisoidaan ideologioiden diskursiivista puolta. (Fairclough 1992: 86–91; Pietikäinen 2000: 202.) Ihmiset eivät aina välttämättä ole tietoisia toimintansa ideologisuudesta, sillä esimerkiksi oppitunnilla viittaaminen ja oman vuoron odottaminen ei varmasti monesta ole millään tavalla ideologiaan liittyvää, mutta se kuitenkin rakentaa tietynlaisia sosiaalisia suhteita opettajien ja oppilaiden välille. Kaikki diskurssit eivät välttämättä myöskään ole ideologisia, vaan sellaisina pidetään lähinnä niitä, jotka ovat tekemisissä jonkinlaisten valtasuhteiden kanssa. (Fairclough 1992: 90–92.)

Kriittinen diskurssintutkimus ei ole säästynyt kritiikiltä. Esimerkiksi Michael Stubbs kritisoi erityisesti Fairclough'n työtä ja toteaa hänen kriittisen diskurssintutkimuksensa periaatteet riittämättömiksi. Myös H. G. Widdowson on syyttänyt tutkimussuuntausta siitä, että se sekoittaa diskurssianalyysin ja tekstin tulkinnan keskenään. Niin Stubbsin kuin Widdowsoninkin kritiikki kohdistuu suurelta osin Fairclough'n kirjoituksiin. Hänen mukaansa kriittisessä diskurssintutkimuksessa jätetään huomiotta se, että jokainen ihminen tulkitsee tekstejä eri tavalla ja kohdellaan omaa tulkintaa muita parempana. Kriittisen diskurssintutkimuksen poliittista ja sosiaalista lähtökohtaa ja tavoitteita on myös kritisoitu vahvasti. (Van Leeuwen 2009: 278.)

Ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuuden voidaan katsoa rakentavan omalta osaltaan valtakurssia. Kun ammattinimike on jo kielellisesti sukupuolittunut, luo se valta-asetelman sukupuolten välille. Tämä valta-asetelma voi olla toisille tiedostamaton ja hyvin häilyvä, mutta toisille se näyttäytyy selkeästi vahvempana. Valtadiskurssin kokemukseen tai rakentamiseen vaikuttaa usein myös konteksti. Tutkielmassani konteksti on tiedossa, koska tarkastelen lomakkeille kirjoitettuja vastauksia, mutta tällaisella ikään kuin keino-tekaisella kontekstilla on myös merkitystä tekstien kannalta. Koetilanne muuttuu helposti ihmisen puheita tai asenteita, ja jotkut pyrkivät vastaamaan niin, kuin uskovat tutkijan odottavan tai toivovan. Toisaalta kontekstina voidaan pitää myös vallitsevaa

yhteiskunnallista tilannetta, mikä näkyy myös monen informantin vastauksissa: ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta ei aina pidetä kovin merkittävänä asiana, koska yhteiskunnassa on suurempiakin ongelmia.

2.2.2 Systemis-funktionaalinen lingvistiikka

Tutkielmani toinen diskurssintutkimuksellinen lähtökohta on Hallidayn kehittämässä systemis-funktionaalissa lingvistiikassa (myöhemmin SFL). SFL suhtautuu kieleen ensisijaisesti sosiaalisena rakenteena (Halliday 1987: 1). Kieli ei rakennu lauseista, vaan se on pikemminkin kokonaisuus, joka rakentuu teksteistä tai diskursseista. Kieli siirtää ja jakaa merkityksiä sosiaalisessa kontekstissa. Konteksti antaa kielenkäytön tulkinnalle rajoja ja mahdollistaa näin sen, että toisia ihmisiä ymmärretään. (Halliday 1987: 2.) Diskurssianalyysin työvälineenä SFL tutkii kielen merkityksiä ja etsii teksteistä tai puheesta toistuvia kaavoja. Kielen merkitykset ja siinä toistuvat kaavat tarjoavat työvälineitä kielen ja sosiaalisen elämän suhteiden ymmärtämiseen. SFL:n tehtävä on kielen tarkoituksen tutkiminen. Se tarkkailee kielivalintojen rakentamia merkityksiä ja niiden kautta sitä, miten teksti tarkoittaa juuri sitä, mitä se tarkoittaa ja miten se osallistuu sosiaaliseen elämään ja kanssakäymiseen. SFL myös kuvaa kielellisiä järjestelmiä ja funktiota sekä esittää, miten sosiaaliset toimijat käsittelevät kokemuksiaan ja toimivat suhteessa muihin. (Schleppegrell 2012: 21–22.) SFL suhtautuu kieleen mahdollisuuksina, potentiaalina, sinä mitä kielenkäyttäjät voi kielellä tehdä. Mitä kielenkäyttäjät kielellä tekee, on oikeastaan verrattavissa siihen, mitä kielenkäyttäjät tarkoittaa. (Halliday 1987: 27–28.)

SFL katsoo kaiken kielenkäytön rakentuvan kolmesta metafunktiosta, joita nimitetään ideationaaliseksi (ideational), interpersoonaiseksi (interpersonal) ja tekstuaaliseksi (textual) metafunktioksi. Ideationaalinen metafunktio viittaa kielenkäytön synnyttämään kokemukseen, interpersoonainen metafunktio kuvaa lukijan tai kuulijan kanssa rakentuvaa roolisuhdetta ja tekstuaalinen metafunktio välittää viestiä aiempien ja tulevien tekstin ja kontekstin kanssa. (Halliday 1987: 2, Schleppegrell 2012: 21.)

Ideationaaliseen metafunktiioon kuuluvat ajatukset sisällöstä eli kokemuksellisesta (experiential) merkityksestä ja asioiden välisistä suhteista eli loogisesta (logical) merkityksestä (Halliday 1987: 128.) Ideationaalinen metafunktio kuvaa sitä, miten kieli ilmaisee kokemusta sekä sitä, millaisina erilaiset asiat, kokemukset ja niiden väliset suhteet nähdään.

(Eggins 2004: 12). Interpersoonainen metafunktio koskee kielenkäyttäjien välisiä suhteita, sitä miten sosiaalista kanssakäymistä toteutetaan ja ylläpidetään. Siihen liittyy myös henkilökohtaisten asenteiden ja mielipiteiden ilmaiseminen. On myös hyvä huomata, että vaikka kieli voi puhua esimerkiksi tunteista, sen perimmäinen tarkoitus on tuoda ne ilmi esittämällä. (Halliday 2003: 16, Eggins 2004: 11–12.) Tekstuaalinen metafunktio on vastuussa tiedon ja diskurssien muodostumisesta eli koherentin tekstin syntymisestä (Halliday 2003: 17.) Tekstuaalinen metafunktio kuvaa sitä, millaista puhetta tai kirjoitusta teksti on ja millaisia viestejä se tuottaa (Eggins 2004: 12). Tekstuaalinen metafunktio on kahdesta edellisestä hieman irrallinen, sillä se on kielen aktiivinen osa. Ideationaalista ja interpersoonaista metafunktiota voi ilmaista vain, koska kieli luo tekstiä. (Halliday 1987: 129–131.) Käyttäessämme kieltä muodostamme aina tekstuaalisia merkityksiä. Mitä ja miten sanomme, liittyy siihen, mitä on aiemmin sanottu ja millaisessa kontekstissa. Käytämme kieltä hyväksemme pyrkiessämme jäsentämään tietoa. (Eggins 2004: 12.)

Hallidayn (1978: 31) mukaan tilannekontekstilla on merkitystä sille, miten ja millaista kieltä käytetään. Erilaisten lingvististen tilanteiden vaihteluun vaikuttavat kolme tekijää: mitä tapahtuu, ketkä ottavat osaa ja mikä on kielen rooli. Näiden tekijöiden perusteella valikoituvat rajat, jotka merkityksille ja muodolle annetaan. Tätä kutsutaan rekisteriksi. (mp.) SFL antaa tutkijan työkaluiksi kolme rekisterimuuttujaa, jotka kuvaavat kielen ja kontekstin suhdetta. Näitä kategorioita ovat ala (field), osallistujaroolit (tenor) ja ilmenemismuoto (mode). Ala käsittelee tekstin aihetta tai sisältöä, osallistujaroolit koskevat tilanteeseen osallistujien välisiä suhteita ja ilmenemismuoto kertoo kielen roolin kontekstissa. Kielen rooli voi olla toimintaa rakentava tai vain sitä tukeva. Rekisterimuuttajat vaihtelevat kielenkäyttäjän tekemien kielellisten valintojen mukaan. SFL katsoo niiden rakentavan kielenkäytön kontekstia. (Halliday 1987: 33; Schleppegrell 2012: 22.) Rekisterimuuttajat ovat sidottavissa yhteen metafunktioiden kanssa. Ala ja ideationaalinen metafunktio liittyvät toisiinsa samoin kuin osallistujaroolit ja interpersoonainen metafunktio sekä ilmenemismuoto ja tekstuaalinen metafunktio. (Halliday 1987: 143.)

3 Aineisto

Tutkimukseni aineisto muodostuu kahdesta osasta: laajemmasta Internet-kyselystä ja tapausesimerkistä. Molemmissa pyrin kartoittamaan informanttien asenteita ammattinimikkeiden sukupuolittumiseen ja siitä käytyyn keskusteluun suhteessa heidän omiin ammattinimikkeitä koskeviin ennakkokäsityksiinsä.

Tässä luvussa esittelen aineistonkeruumenetelmiäni ja aineiston tutkimiseen käyttämiäni metodeja. Luvussa 3.1. käsittelen tapausesimerkkiä ja luvussa 3.2. Internet-kyselyä.

3.1 Abitुरientit tapausesimerkkinä

Tapausesimerkkinä tutkimuksessani käytän Ulvilan lukion abiturienteille tekemääni kyselyä. Kysely tehtiin äidinkielen ja kirjallisuuden tunnilla, ja siihen osallistui kaikkiaan 21 opiskelijaa, joista yksitoista oli naisia ja kymmenen miehiä. Kokeen sai tehdä joko sähköisesti tai paperille. Opiskelijoista vain viisi teki tehtävät tietokoneella. Informanttijoukkoa ei voi pitää millään tavalla kattavana edes Suomen abiturienttien näkökulmasta, sillä vastaajamäärä on liian pieni. Tapausesimerkin tarkoitus onkin vain tuoda lähempään tarkasteluun pienen joukon asenteet ja käsitykset ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuudesta ja siihen liittyvästä keskustelusta. Se toimii siis Internet-kyselyn informanttijoukkoa täydentävänä esimerkkinä.

Koe koostui kolmesta osasta: kahdesta kyselystä ja kirjoitustehtävästä. Kyselyiden aikana opiskelijat eivät vielä tienneet mitä tutkitaan. Jättäessäni tutkimuskohteen tässä kohtaa kertomatta, pyrin varmistamaan, että opiskelijat tosiaan vastaavat niin kuin itse ajattelevat, eivätkä pyri mukautumaan mihinkään oletettuun malliin. On kuitenkin mahdollista, että opiskelijat arvasivat, mistä tutkimuksessa on kyse, mutta varmistuksen he saivat vasta ennen kirjoitustehtävää. Ennen kokeen alkua pyrin painottamaan, ettei opiskelijoiden vastauksia arvostella eikä heitä laiteta paremmuusjärjestykseen.

Ensimmäisessä kyselytehtävässä luin opiskelijoille ääneen ammattinimikkeitä ja pyysin heitä kirjoittamaan paperiin ensimmäisen etunimen, joka heille tuli ammattinimikkeestä mieleen. Nimeämistehtävää sukupuolen erottamistarkoituksessa on aiemmin käyttänyt

esimerkiksi Engelberg (Engelberg 2001). Luin opiskelijoille kaikkiaan 16 ammattinimikettä, jotka olen lisännyt tutkimuksen loppuun (Liite 1.) Lopuksi toistin ne ammattinimikkeet, jotka opiskelijat toivoivat toistettavan. Tähän kokeen osaan osallistui kaksikymmentä opiskelijaa, sillä yksi tuli myöhässä, eikä näin ollen ehtinyt mukaan. Kahdestakymmenestä opiskelijasta yhden vastaukset eivät vastanneet tehtävänantoa ensimmäistä kolmea ammattinimikettä lukuun ottamatta, ja kaksi muuta oli jättänyt vastaamatta neljään tai useampaan kohtaan. Kaikki, joilta vastauksia puuttui, olivat miehiä.

Toisessa kyselytehtävässä luin opiskelijoille ääneen samat ammattinimikkeet samassa järjestyksessä kuin edellisessä tehtävässä (Liite 1.) Tällä kertaa pyysin heitä arvioimaan ammattinimikkeitä asteikolla, jossa 1 tarkoitti miehistä, 2 enemmän miehistä kuin naisellista, 3 sukupuolineutraalia, 4 enemmän naisellista kuin miehistä ja 5 naisellista. Tässä tehtävässä kaksi miesopiskelijaa jätti yhden kohdan tyhjäksi.

Kokeen kolmas osa oli kirjoitustehtävä. Annoin opiskelijoille luettavaksi Aamulehden pääkirjoituksen ”Aamulehti ottaa käyttöön sukupuolineutraalit tittelit – eduskunnan puhemies on jatkossa puheenjohtaja” (16.9.2017) sekä kaksi sen alle jätettyä kommenttia. Pääkirjoituksella ja kommentteilla pyrin herättämään opiskelijoiden mielenkiinnon ja keskustelua koskevia ajatuksia. Kommentit valikoituivat provosoivan sävynsä vuoksi. Kaikki tekstit voi lukea liitteestä 2. Kehotin opiskelijoita osallistumaan keskusteluun ja kirjoittamaan niin kuin kirjoittaisivat esimerkiksi keskustelupalstalle. Kirjoittamisen helpottamiseksi annoin opiskelijoille apukysymyksiä: Mitä mieltä olet keskustelusta? Pitätkö sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ongelmana? Ovatko *-mies*-loppuiset ammattinimikkeet syrjiviä? Pitäisikö ammattinimikkeitä muuttaa? Vastaukset olivat vaihtelevan pituisia muutamasta virkkeestä useampaan kappaleeseen.

Käsittelen tekstejä diskurssianalyttisestä näkökulmasta. Koska abiturienttien informantijoukko on niin pieni, on yleistyksiä hankala tehdä edes ryhmän sisäisesti. Tästä johtuen tuon esiin myös joitakin sellaisia yhden tai kahden opiskelijan kirjoituksissa ilmeneviä ajatuksia, joita pidän oivaltavina tai kiinnostavina. Diskursseja en näiden yksittäisten huomioiden pohjalta kuitenkaan ole koonnut.

Nuorten kielenkäyttöä ja asenteita tutkittaessa on hyvä muistaa, että heidän kieli-identiteettinsä jatkavat edelleen muotoutumistaan. Heidän koulutuksensa on kesken, eivätkä

heidän työpaikkansa, tulonsa tai muut sosioekonomiset tekijänsä ole vielä vakiintuneet. (Chambers 2009: 43.) Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yksilön kieli-identiteetti lakkaisi muuttumasta esimerkiksi opintojen päätyttyä, mutta nuoret ovat usein aikuisia alttiimpia ympäristön vaikutuksille.

3.2 Internet-kysely

Internet-kyselyaineiston keräsin 31.1.–21.3.2018 Webropol-lomakkeella. Lomaketta jaoin lähinnä sosiaalisessa mediassa. Kysely muistutti rakenteeltaan hyvin paljon abiturienteille tekemääni kyselyä. Myös Internet-lomakkeessa oli kolme osaa. Kaksi ensimmäistä tehtävää olivat omalla lomakkeellaan, jolla oli myös taustatietosivu. Verkkosivu ohjautui kolmannen osan lomakkeelle automaattisesti, kun ensimmäisen lomakkeen palautti. Kolmanteen tehtävään ei ollut mahdollista vastata, jos ei vastannut kahteen ensimmäiseen. Lomakkeen asetukset olivat sellaiset, että tyhjiä kohtia ei ollut mahdollista jättää. Tosin ensimmäisessä tehtävässä pakotuksen pystyi kiertämään jättämällä tekstikenttään esimerkiksi viivan. Kyselyn ensimmäisen lomakkeen palautti kaikkiaan 93 henkilöä ja toisen lomakkeen 24. Vastaajien taustatiedoiksi keräsin heidän sukupuolensa, ikänsä, koulutustasonsa ja ammattinsa. Internet-kyselyn vastaajajoukko on niin pieni, että tuloksista on mahdotonta vetää lopullisia johtopäätöksiä suomalaisten asenteista yleisesti. Varsinkin niitä aineistonkäsittelyn osia, joissa esitän lukuja, onkin siis hyvä tarkastella kriittisesti.

Kahdessa ensimmäisessä tehtävässä käytin samoja ammattinimikkeitä, jotka olin lukenut myös abiturienteille. Heidän tekemiensä huomioiden pohjalta kuitenkin täydensin listaa kahdella geneerisfeminiinisellä (*puhenainen* ja *palonainen*) nimikkeellä, jotka eivät ole aktiivisessa käytössä. Niiden käyttö kokeessa herätti jonkin verran kritiikkiä, johon palaan tarkemmin luvuissa 4.2. ja 5.2. Kaikki käyttämäni nimikkeet löytyvät liitteestä 1.

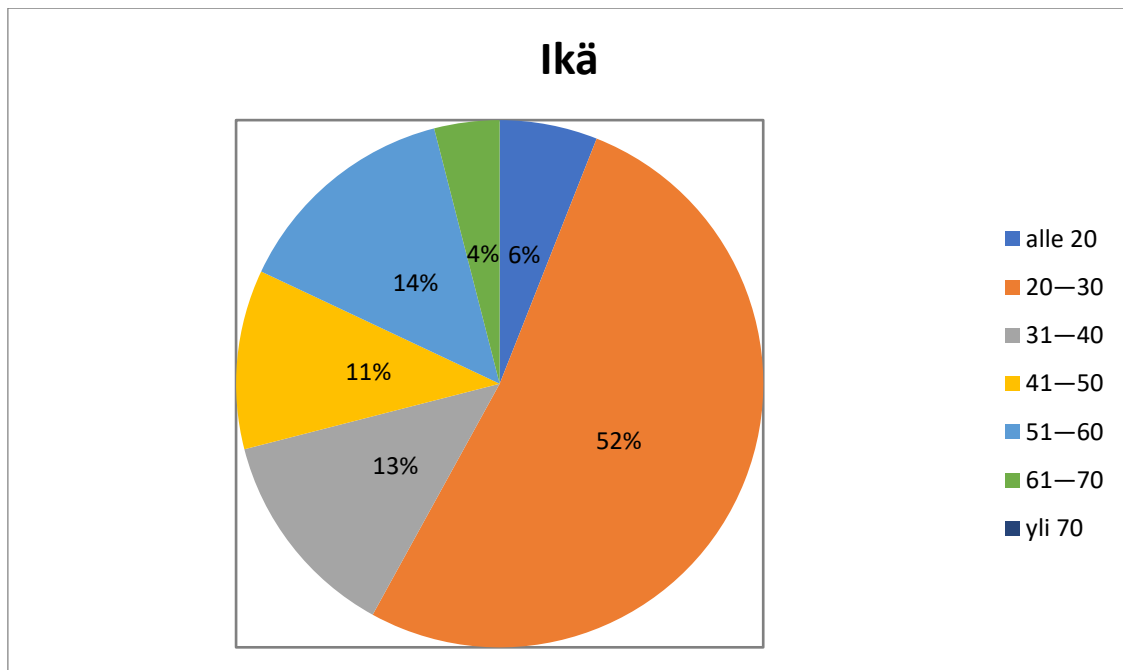
Ensimmäisessä tehtävässä pyysin informanteja kirjoittamaan ammattinimikkeen perään ensimmäisen mieleen tulevan nimen. Pyysin, että yhtä nimeä käytettäisiin vain kerran, mikä pääosin toteutui. Tehtävän alla oli mahdollisuus kommentoida omia vastauksiaan, mitä hyödynsi 21 vastaajaa. Osa vastaajista kommentoi tehtävää itsessään ja osa omia vastauksiaan. Nimeämistehtävän vastauksista hylkäsin kaksi *pelastajalle* annettua nimeä, koska niiden ei voi katsoa olleen tehtävänannon mukaisia vastauksia.

Toisessa tehtävässä informanttien piti arvioida ensimmäisessä tehtävässä käytetyt 18 ammattinimikettä asteikolla 1–5, jossa 1 tarkoitti miehistä, 2 enemmän miehistä kuin naisellista, 3 sukupuolineutraali, 4 enemmän naisellista kuin miehistä, 5 naisellista. Asteikko oli siis identtinen abiturienttien vastaavan kanssa. Tämänkin tehtävän vastauksia sai kommentoida, mutta mahdollisuutta hyödynsi vain 8 vastaajaa.

Kolmas tehtävä oli omalla lomakkeellaan ja vastasi abiturienttien kirjoitustehtävää. Pyydin vastaajia kirjoittamaan omia ajatuksiaan ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta ja siitä käytyä keskustelua kohtaan. Tehtävässä ei ollut aputekstiä herättämässä ajatuksia. Annoin kuitenkin vastaajille kysymyksiä, joita he saattoivat hyödyntää vastauksissaan. Kysymykset olivat sisällöltään samat kuin abiturienteille antamani. Kolmas tehtävä oli omalla lomakkeellaan, koska sillä pyrin varmistamaan, ettei kukaan jättäisi kahteen ensimmäiseen tehtävään vastaamatta siksi, että kirjoitustehtävä tuntuu hankalalta tai liian raskaalta.

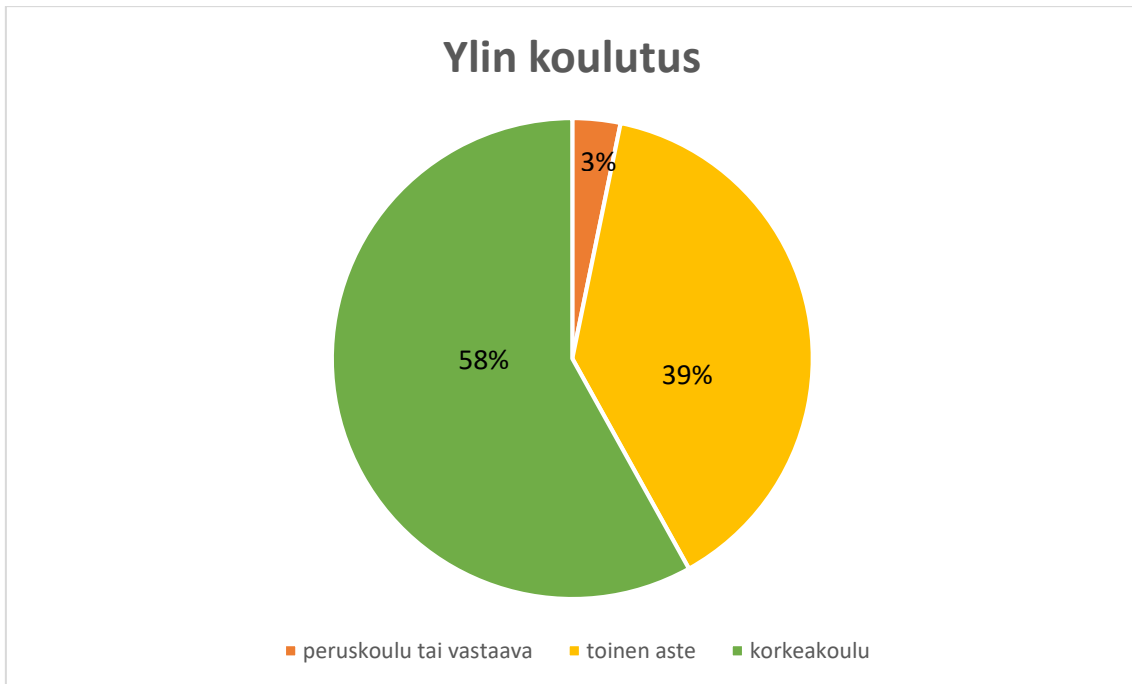
93:sta kyselyyn vastanneesta 77 oli naisia ja 16 miehiä. Kirjoitustehtävään vastanneista 17 oli naisia ja 4 miehiä. Iso sukupuolijakauma oli odotettavissa, sillä naisilta on perinteisesti saatu helpommin vastauksia. Olen kuitenkin tässä tutkielmassa katsonut, että erot mies- ja naisvastaajien kesken lienevät samansuuntaisia kuin abiturienttien vastauksissa

Vastaajien iät kerättiin kymmenen vuoden tarkkuudella, kuitenkin niin, että alle 20-vuotiaat muodostivat oman ryhmänsä. 48 eli noin puolet kyselyyn vastanneista oli 20–30-vuotiaita. Alle 20-vuotiaita kyselyyn vastasi 6, 31–40-vuotiaita 12, 41–50-vuotiaita 10, 51–60-vuotiaita 13 ja 61–70-vuotiaita 4. Kuviossa 1 ikäjakauma on esitetty ympyräkaaviossa prosentteina. Tutkielmassani käsittelen informantteja ikäryhmittäin. Alle 20 ja 21–30-vuotiaat muodostavat yhden ryhmän, jota kutsun myös nuorten ja nuorten aikuisten ryhmäksi. 31–50-vuotiaat muodostavat oman ryhmänsä, josta käytän myös nimeä työikäiset 1. Loput eli 51–70-vuotiaat muodostavat työikäiset 2 -ryhmän. Työikäiset 2 -ryhmä on nimetty ehkä sikäli harhaanjohtavasti, että vanhimmat informantit ovat jo eläkeikäisiä.

KUVIO 1. Internet-kyselyyn vastanneiden ikäjakauma.

Informanttien koulutustasoa selvitin kolmiportaisella asteikolla: peruskoulu tai vastaava, toinen aste ja korkeakoulu. Vastaajista 3 ilmoitti ylimmäksi koulutustasokseen peruskoulun tai vastaavan, 36 toisen asteen ja 54 korkeakoulun. Kuviossa 2 on esitetty informanttien koulutustaso jälleen ympyräkaaviossa. Ylintä koulutustasoa tulkittaessa on huomiotava se, että vastaajat saivat itse arvioida, minkä koulutuksen merkitsivät korkeimmaksi. Monet vastaajista olivat vielä opiskelijoita, joista on vaikea tai joissain tapauksissa jopa mahdoton sanoa, ovatko he valinneet korkeimmaksi koulutukseksi keskeneräisen tutkinnon vai ovatko he huomioineet vain ylimmän valmiin tutkinnon. Vastausten kannalta tällä ei välttämättä ole merkittävää vaikutusta, sillä jo opiskeluvaiheessa helposti integroidaan siihen sosiaaliseen ryhmään, johon koulutuksen puolesta tullaan myöhemmin kuulumaan. Tutkielmassani puhun peruskoulun tai vastaavan ja toisen asteen koulutuksen suorittaneista matalasti koulutettujen ryhmänä, kun korkeakoulutettujen ryhmä pysyy omanaan.

KUVIO 2. Internet-kyselyyn vastanneiden koulutusjakauma.

Vastaajien ammatilliset taustat vaihtelivat laajasti. Vastaajista 29 ilmoitti ammatikseen opiskelija ja 25 työskentelee sosiaali- ja terveysalalla (lähi- ja sairaanhoitajat, fysioterapeutit ja sosiaalityöntekijät yms.). Monista vastauksista on hankala päätellä, minkä alan työntekijästä on kyse, sillä esimerkiksi sellaiset nimikkeet kuten suunnittelija ja asiantuntija kertovat melko vähän. Pelkkien nimikkeiden perusteella on haastavaa myös arvioida sitä, millaisessa asemassa he työskentelevät. Näiden seikkojen vuoksi jätän vastaajien ammatit tutkielmassani pääosin huomiotta.

4 Kyselyiden analysointi

Aineiston kyselyosa koostui kahdesta tehtävästä. Ensimmäisessä tehtävässä informanttien piti kirjoittaa ensimmäinen nimikkeestä mieleen tuleva nimi, ja toisessa heidän piti arvioida nimikkeitä asteikolla, jossa 1 tarkoitti miehistä ja 5 naisellista. Toisin sanoen, mikäli ammattinimike saa arvon 3 sitä on pidetty sukupuolineutraalina. Jos arvo taas on alle 2, nimikettä on pidetty miehisenä ja jos yli 4 naisellisena. Vaikka tehtävät olivat toisistaan irralliset, tarkastelen niitä tässä yhdessä, koska on olennaista yhdistää niistä tehdyt havainnot. Käsittelen vastauksia myös ryhmiin jaettuna. Tarkastelen kuitenkin vain yhtä sosiaalista muuttujaa kerrallaan enkä huomioi niiden mahdollisia ristikkäisiä vaikutuksia. Tarkoitin tällä sitä, että tarkastellessani esimerkiksi korkeakoulutettujen ryhmää en ota huomioon sitä, minkä ikäisiä vastaajat ovat tai mitä sukupuolta he edustavat. Kyselyyn saatuja vastauksia voi kyseenalaistaa, sillä on hyvin epätodennäköistä, että nimikkeitä olisi arvioitu puhtaasti niiden kielellisen aineksen perusteella. Onkin todennäköisempää, että arvioihin ovat vaikuttaneet kielen lisäksi myös mielikuvat ammateista ja niiden harjoittajista. Internet-aineiston informanteista osa ottaakin tähän kantaa. Luvussa 4.1. käsittelen abiturienttien vastauksia ja luvussa 4.2 Internet-aineiston informanttien vastauksia.

4.1 Abiturienttien kysely

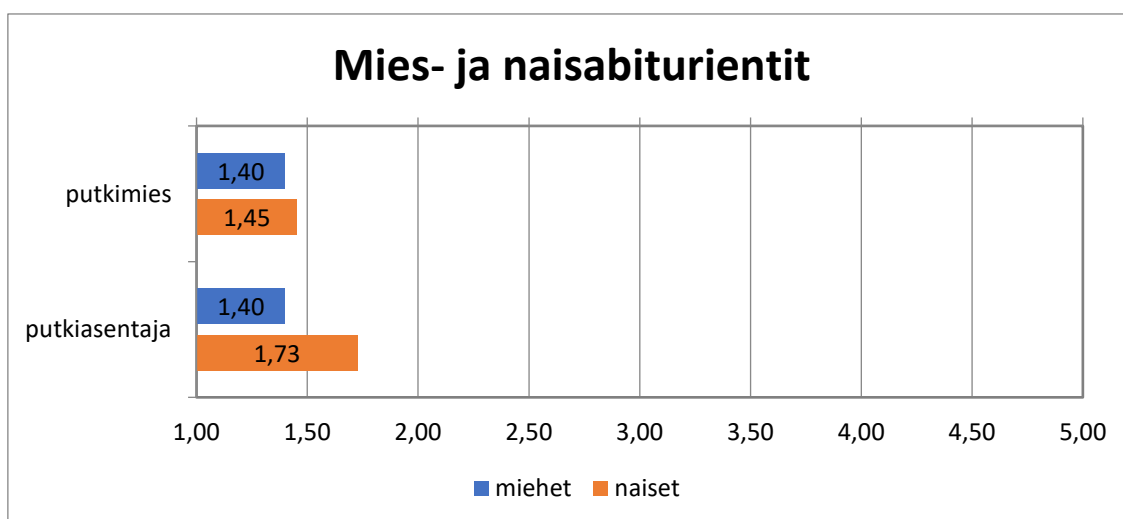
Abiturienttien kesken naisten ja miesten erot eivät olleet kummassakaan kyselytehtävässä kovin suuria. Paikoin kiinnostavampaa onkin tarkastella sitä, miten eri ammattinimikkeet koetaan ja miten paljon vaikutusta nimikkeen muodolla näyttää olevan. Käsittelen seuraavissa alaluvuissa ensin geneerismaskuliinisia nimikkeitä ja niiden vastineita (4.1.1.), sitten naisellisina pidettyjä nimikkeitä (4.1.2.).

4.1.1 Geneerismaskuliiniset nimikkeet ja niiden vastineet

Kyselytehtävässä mukana on kaikkiaan neljä geneerismaskuliinista nimikettä: *putkimies*, *esimies*, *puhemies* ja *palomies*. Jokaiselle nimikkeelle on annettu myös sukupuolineutraali vastine. Ne ovat järjestyksessä *putkiasentaja*, *päällikkö*, *puheenjohtaja* ja *pelastaja*. Ainoastaan *esimies*–*päällikkö*-parissa abiturientit arvioivat sukupuolineutraalin vastineen

geneerismaskuliinista nimikettä miehismmäksi. Se, että geneerismaskuliinisuus vaikuttaa, joskin vain vähän, siihen, millaisina ammattinimikkeet koetaan, on mielenkiintoista, sillä kirjoitustehtävässä abiturientit eivät juuri myönnä välittävänsä nimikkeiden *-mies*-loppuisyydestä.

Putkimies ja *putkiasentaja* koetaan lähtökohtaisesti miehiksi nimikkeiksi. Yksi merkittävä tekijä tässä on todennäköisesti se, että tyypillisempi ammatinharjoittaja on nimenomaan mies. Tietyllä tavalla kuvaavaa on se, että kumpaakaan nimikettä ei mainita yhdessäkään kirjoitustehtävän vastauksessa. Tämä voi viitata siihen, että nimikkeitä tai sen taustalla olevaa ammattia pidetään melko yksiselitteisesti miehisenä. Kuvio 3 havainnollistaa, miten abiturientit kokevat *putkimies*- ja *putkiasentaja*-nimikkeiden sukupuolittuneisuuden. Siniset palkit osoittavat miesten arvioiden keskiarvoa ja oranssit naisten.

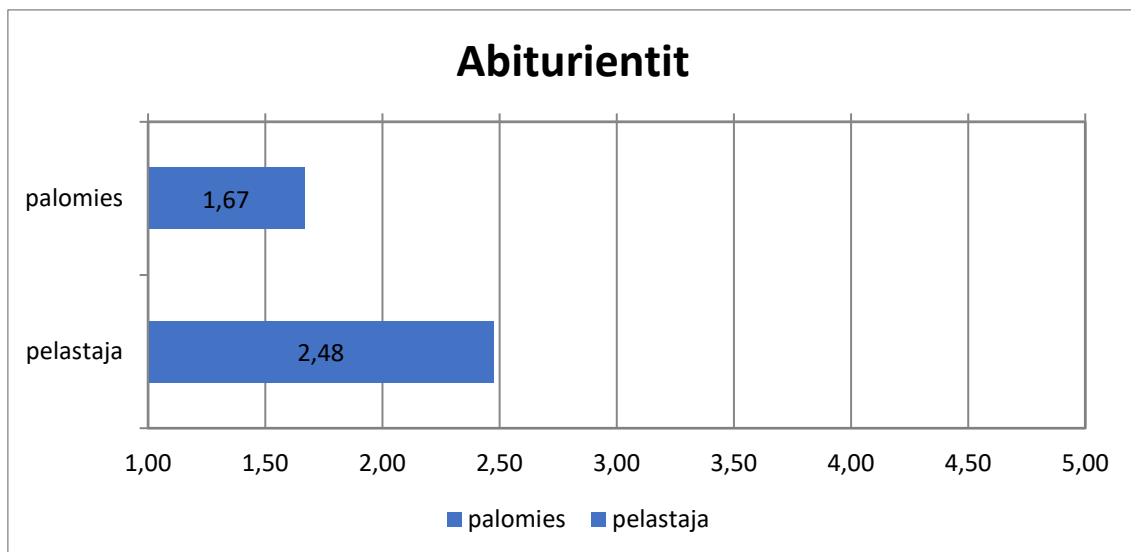

KUVIO 3. Mies- ja naisabiturienttien arviot *putkimies*- ja *putkiasentaja*-nimikkeiden sukupuolittuneisuudesta.

Taulukosta 3 näkee hyvin, että erot ovat pieniä. Merkittävänä voidaan kuitenkin pitää sitä, että naiset arvioivat *putkiasentajan* jonkin verran neutraalimmaksi kuin *putkimiehen*. On kiinnostavaa, että miesabiturienttien arvioissa molemmat saavat täsmälleen saman keskiarvon (1,4), kun taas naisten arvioissa *putkiasentaja* on, vaikkakin edelleen miehinen, lähempänä neutraalia (1,73). Tämä antaa ymmärtää, että nimikkeen geneerismaskuliinisuudella tai sukupuolineutraaliudella on ainakin jonkin verran merkitystä. Toisaalta nimeämistehtävässä jokainen informantti antoi molemmille nimikkeille miehen nimen.

Palomies ja *pelastaja* näyttävät vielä vahvemmin geneerismaskuliinisuuden merkityksen. Niiden välinen ero on suurin ero, joka geneerismaskuliinisen ja sukupuolineutraalin vaihtoehdon väliin syntyy. Tätä eroa kuvaa kuvio 4, josta näkee kaikkien abiturienttien vastausten keskiarvot. Naisten ja miesten arvioiden välillä ei ollut juuri eroa, joskin naiset arvioivat *pelastajan* hieman miehismmäksi (2,36) kuin miehet (2,60). Nimeämistehtävässä *palomies* on aina mies, kun taas *pelastaja* on viisi kertaa nainen ja kaksitoista kertaa mies

KUVIO 4. Abiturienttien arviot *palomies*- ja *pelastaja* -nimikkeistä.

Pelastaja saattaa olla vielä melko tuntematon nimike, sillä palomiehen sukupuolineutraalia ja naisille sopivaa vaihtoehtoa pohditaan kirjoitustehtävässä ahkerasti. *Palonainen* ja *palohenkilö* esiintyvät *palomies*-nimikkeen korvikevaihtoehtoina, joskin molemmat aiheuttivat kritiikkiä. Abiturientit vaikuttavat erityisen hanakoilta pitämään kiinni juuri *palomies*-nimikkeestä, eikä *pelastajaa* nähdä kuin yhdessä tapauksessa korvaavana terminä. Esimerkissä 1 informantti aN6² pohtii, toimisiko *palohenkilö* *palomiehen* korvaajana. Hän tulee kuitenkin siihen tulokseen, että muutos ei välttämättä onnistuisi.

² Käytän informanteista koodeja. Ensimmäinen kirjain on a tai i sen mukaan, onko kyseessä abiturienttien aineisto vai Internet-aineisto. Toinen kirjain kertoo vastaajan sukupuolen (N = nainen, M = mies), ja numero kertoo informanttien tarkastelujärjestyksen. Numerointi ei jatku abiturienttien aineistosta Internet-aineistoon vaan alkaa alusta.

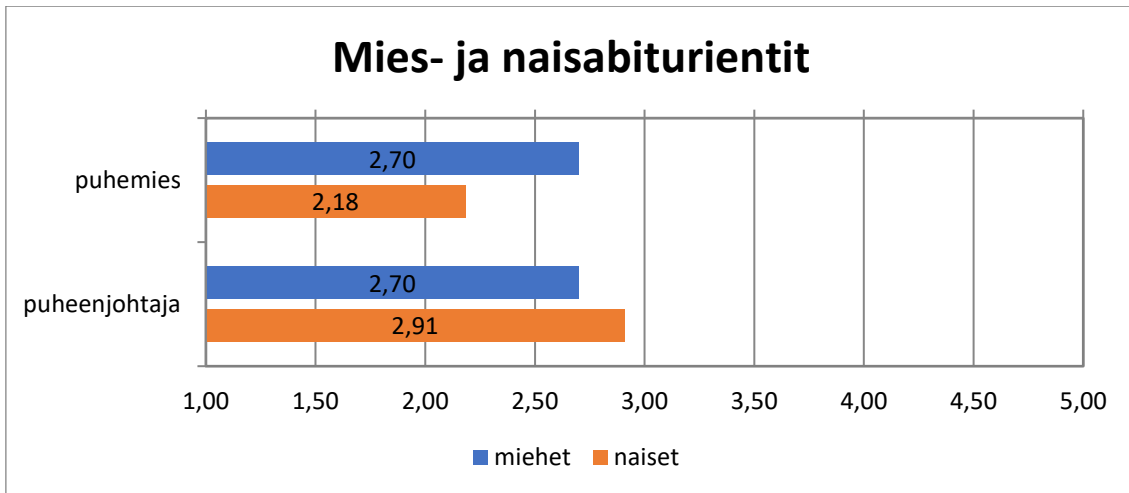
- (1) Toisaalta taas ne ovat vakiintuneita suomen kielen sanoja, ja näin ollen voi olla vaikeaa muuttaa esim. palomiestä vaikka palohenkilöksi. Monet ihmiset kutsuisivat silti palohenkilöä vanhalla nimellä.³ (aN6)

Pelastajan vieraus saattaa vaikuttaa myös siihen, että se arvioitiin niin paljon *palomiestä* neutraalimmaksi. Jos *pelastaja* ei ole nimikkeenä tuttu, ei välttämättä tiedetä, mitä työnkuva pitää sisällään, ja jos työnkuva on vieras, on hankala myöskään arvioida nimikkeen sukupuolittuneisuutta. Kukaan abiturienteista ei arvioinut *pelastajaa* miehiseemmäksi kuin *palomies*. Ne kolme, jotka arvioivat *palomiehen* sukupuolineutraaliksi (3), arvioivat myös *pelastajan* neutraaliksi.

Hieman yllättäen *puhemies* ja *puheenjohtaja* ovat selvästi *putkimies*–*putkiasentaja* -paria ja *palomiestä* neutraalimpia. Nimeämistehtävässä naisabiturielit nimeävät *puhemiehen* viisi kertaa mieheksi ja kuusi kertaa naiseksi ja *puheenjohtajan* kolme kertaa mieheksi ja peräti kahdeksan kertaa naiseksi. Miehet sen sijaan nimittävät *puhemiehen* neljä kertaa mieheksi ja kaksi kertaa naiseksi ja *puheenjohtajan* viisi kertaa mieheksi ja vain kerran naiseksi. Saattaa siis olla, että naiset ovat valmiimpia ajattelemaan naispuolisia henkilöitä johtoasemaan kuin miehet. Kyselyn toinen osa ei kuitenkaan täysin tue tätä huomiota. Kuvio 5 osoittaa, että miehet arvioivat *puhemiehen* neutraalimmaksi kuin naiset ja yhtä neutraaliksi kuin itse arvioivat *puheenjohtajan*. Naisilla jälleen geneerismaskuliinisuus näyttää vaikuttavan enemmän, sillä *puheenjohtajaa* pidetään selvästi neutraalimpana kuin *puhemiestä*. Se, että sukupuolineutraalia nimikettä on helpompi pitää myös naiselle sopivana, näkyy toki myös nimeämistehtävässä. Mielenkiintoisena havaintona voidaan pitää myös sitä, että vain informantti aN12 antaa *puhemies*-nimikkeelle arvon 1 = miehinen. Hän on kuitenkin hyvin vahvasti nimikkeiden muuttamista vastaan ja pitää sukupuolineutraaliudesta käytävää keskustelua lähinnä naurettavana.

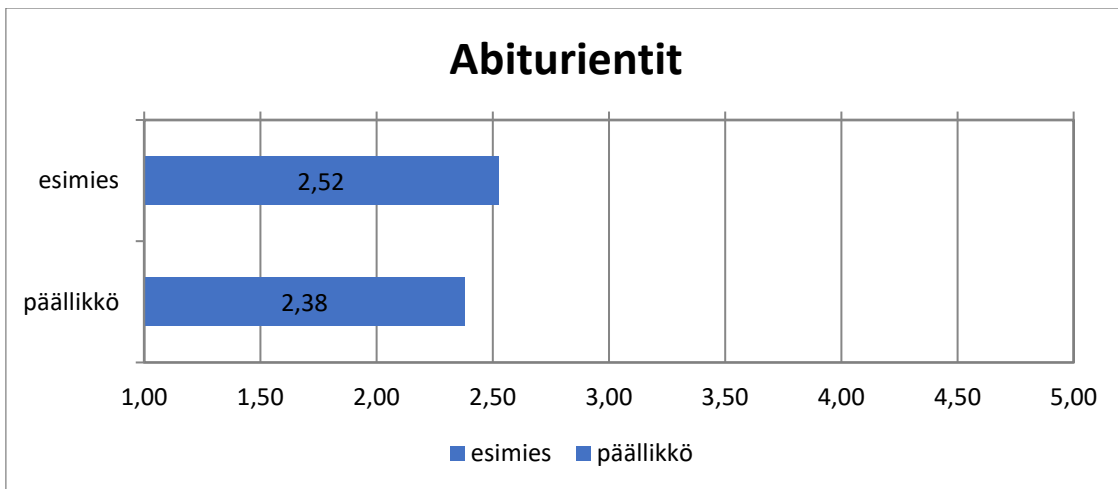
---

³ Olen korjannut esimerkeistä kirjoitus- ja välimerkkivirheitä lukemisen helpottamiseksi, mutta sisältöön en ole sitä lukuun ottamatta puuttunut.

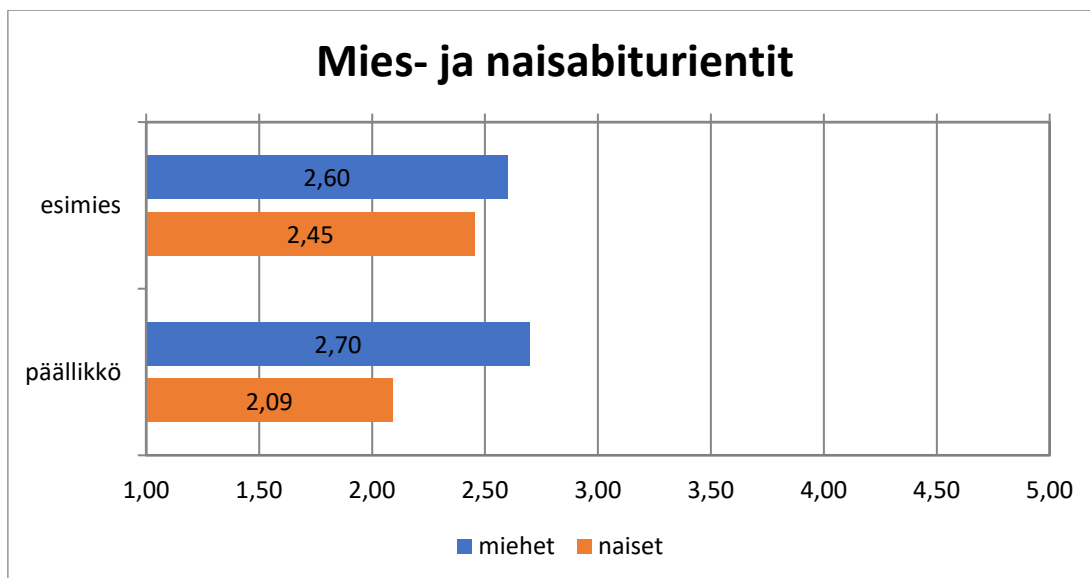

KUVIO 5. Mies- ja naisabiturienttien arviot *puhemies*- ja *puheenjohtaja*-nimikkeistä.

Erityisen mielenkiintoinen generismaskuliinisen nimikkeen ja sen vastineen parin muodostavat *esimies* ja *päällikkö*. Kuten kuviot 6 ja 7 osoittavat, abiturienttien yhteenlasketuissa ja naisabiturienttien arvioissa *esimies* on lähempänä neutraalia kuin *päällikkö*.

KUVIO 6. Kaikkien abiturienttien arviot *esimies*- ja *päällikkö*-nimikkeistä.

KUVIO 7. Mies- ja naisabiturienttien arvioit *esimies*- ja *päällikkö*-nimikkeistä.

Esimes on ainoa geneerismaskuliininen nimike, joka arvioidaan keskimääräisesti neutraalimmaksi kuin sen sukupuolineutraali vastine. On vaikea sanoa, mistä se voisi johtua, sillä edes kirjoitustehtävässä näihin nimikkeisiin ei oteta kantaa. Nimeämistehtäväkään ei anna juuri apua asiaan, sillä sekä *esimes* että *päällikkö* on nimetty useammin mieheksi kuin naiseksi, joskin *esimes* saa naisen nimen kuusi kertaa siinä, missä *päällikkö* vain neljä.

Tämä pari on huomion arvoinen erityisesti siksi, että *-kkO*-johtimella johdetut nimikkeet ovat perinteisesti kuvanneet naisten ammatteja (esimerkiksi *karjakko* ja *kylmäkkö*). Johtimella on toki myöhemmin rakennettu myös sukupuolineutraaleja nimikkeitä, kuten esimerkiksi *poliitikko* osoittaa. Usein *-kkO*-johtimella johdettuja nimikkeiden katsotaan kuitenkin viittaavaan siihen, ettei sen käyttäjää tarvitse ottaa vakavasti (esimerkiksi uudehko *sihteerikkö*). (Engelberg 1998: 79.) *Päällikkö* tuskin herättää samanlaista konnotaatiota, kuin mitä *-kkO*-johtimeen on perinteisesti liitetty. Siksi onkin mielenkiintoista, että naisabiturientit pitävät *esimestä* neutraalimpana.

4.1.2 Naisellisiksi koetut nimikkeet

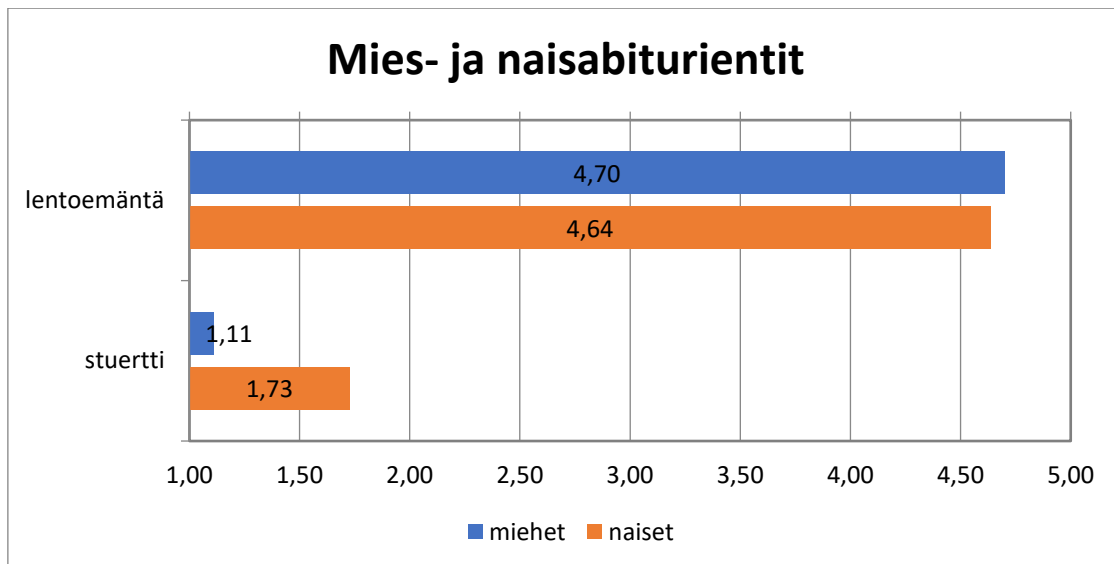
Abiturienttien aineistosta nousee esille kaksi selvästi naisellista nimikettä: *lentoemäntä* ja *kättilö*. *Lentoemännän* sukupuolittuneisuus on tavallaan loogista, sillä se on kielellisestikin sukupuolittunut. *Kättilö* sen sijaan ei osoita kielellisesti mitään sukupuolittumisen

piirteitä, mutta työn sisältö on saattanut ohjata tietynlaisiin tulkintoihin. Kaksi muuta nimikettä, jotka kipuavat neutraalin naiselliselle puolelle ovat *sairaanhoitaja* ja *ensihoitaja*, joista *sairaanhoitajan* keskiarvoinen luku on 3,76 ja *ensihoitajan* 3,33. Näitä nimikkeitä ei kommentoitu kirjoitustehtävässä mitenkään. Ainoastaan *lentoemäntä* mainitaan yhdessä kirjoituksessa, johon palaan myöhemmin tässä luvussa. Voikin siis olettaa, että nimikkeet säästyivät kommenteilta muun muassa sen takia, että ne ovat sukupuolineutraaleita.

Se, että *kättilö*, *sairaanhoitaja* ja *ensihoitaja* ovat neutraalin naisellisella puolella ei ole välttämättä yllättävä havainto. Kaikki kolme ovat tietyllä tapaa hoivaavia ammatteja, mikä saattaa vaikuttaa siihen, miten niitä arvioidaan. Huomioitavaa on, että kaikki abiturientit arvioivat lääkärin sukupuolineutraaliksi nimikkeeksi. Se ei toki kielellisestikään ole sukupuolittunut, mutta työ vaatii yhtä lailla hoivaavaa asennetta kuin yllä mainitut ammatit. Miesabiturientit arvioivat *kättilön* ja *sairaanhoitajan* neutraalimmiksi ammatteiksi kuin naiset, kun taas *ensihoitajan* he arvioivat naisellisemmaksi. Arviot eivät myöskään juurikaan hajaannu toisistaan, sillä useimpien arvioiden mukaan nimikkeet ovat joko sukupuolineutraaleita (3) tai enemmän naisellisia kuin miehisiä (4).

Sukupuolittuneisuuden kannalta erikoisen parin muodostavat *lentoemäntä* ja *stuertti*. *Stuertissa* ei ole mitään sellaista kielellistä ainesta, mikä tekisi siitä miehisen nimikkeen. Abiturientit kuitenkin arvioivat sen kahta naisabiturienttia lukuun ottamatta miehiseksi (1) tai enemmän miehiseksi kuin naiselliseksi (2) nimikkeeksi. Samoin *lentoemäntä* arviointiin kerran sukupuolineutraaliksi (3) ja muuten naiselliseksi (5) tai enemmän naiselliseksi kuin miehiseksi (4). Työn sisältö *lentoemännällä* ja *stuertilla* on kuitenkin sama, joten arviot ovat vähintäänkin erikoisia.

Missään muussa parissa sukupuolineutraali vastine ei ole yhtä selvästi sukupuolittunut. *Putkiasentaja* tulee hyvin lähelle, mutta se on sukupuolittunut samaan suuntaan kuin geenerismaskuliininen vastineensa *putkimies*. Tätä ammattia voitaneen siis nimikkeestä huolimatta pitää miehisenä. Erityisen sukupuolittuneeksi *stuertin* arvioivat miesabiturientit, joiden mukaan nimike on yllättäen kaikista nimikkeistä miehisin. Kuvio 8 esittää mies- ja naisabiturienttien arviot *lentoemännän* ja *stuertin* sukupuolittuneisuudesta.

KUVIO 8. Mies- ja naisabiturienttien arviot *lentoemäntä* ja *stuertti*-nimikkeistä.

Kielitoimiston verkkosanakirja määrittelee *stuertin* olevan ”liikennelentokoneen miehistön miespuolinen jäsen”. *Stuertti* on siis lentoemännän miespuolinen vastine. Tässä kohdassa on aiheellista esittää kysymys siitä, onko *stuertti* miehinen ammattinimike, koska *lentoemäntä* on naisellinen. *Lentoemäntä* ja *stuertti* tuntuvat edustavan sellaista ammattiryhmää, joka sukupuolittuu ikään kuin sisäisesti. Jos ammatinharjoittaja on mies, nimike on miehinen ja päinvastoin. Geneerismaskuliinisten nimikkeiden kanssa tällaista ilmiötä ei esiinny. Ei ole täysin varmaa, miten tunnettuna nimikkeenä *stuerttia* voidaan pitää. Informantti aN4 toteaa, että kaikki eivät välttämättä tiedä, mitä *stuertti* tarkoittaa (esimerkki 2). Tämä on kuitenkin mielenkiintoinen ajatus, koska *pelastajan* kanssa tilanne näytti toiselta; nimike on ilmeisen vieras monelle informantille, mutta se ajoi heitä arvioimaan nimikettä enemmän sukupuolineutraaliksi kuin sukupuolittuneeksi.

(2) Esimerkiksi miespuolinen lentoemäntä on stuertti, eikä moni edes pakosti tiedä, mikä stuertti on. (aN4)

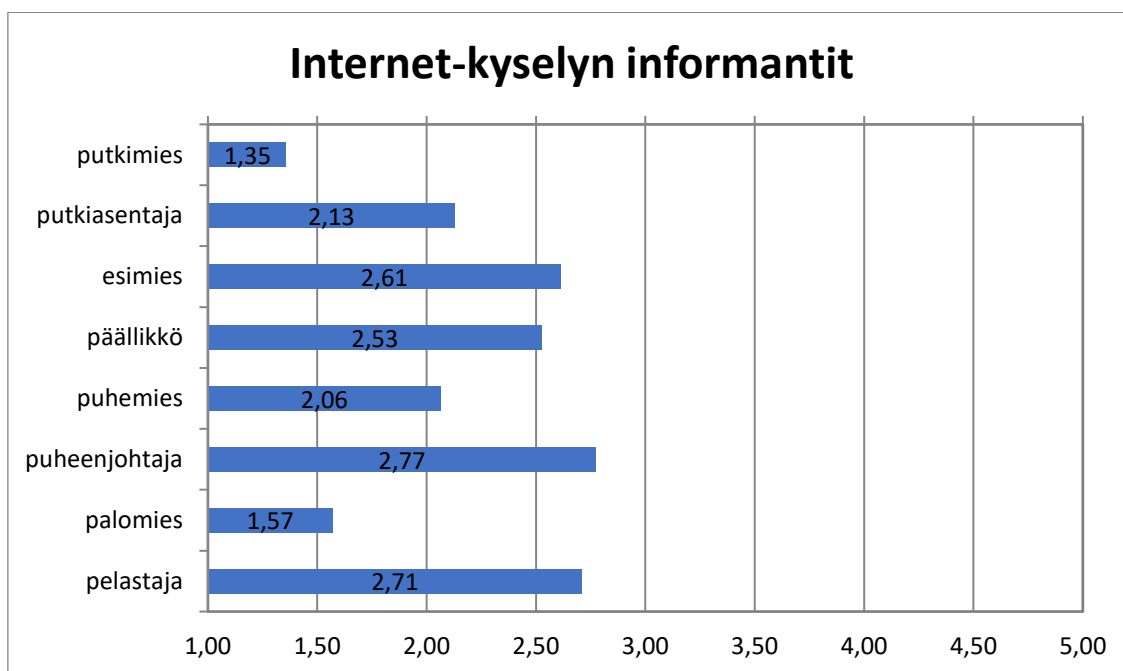
4.2 Internet-kysely

Internet-kyselyn informanteilla oli mahdollisuus kommentoida omia vastauksiaan aina tehtävän päätteeksi. Tätä mahdollisuutta hyödynnettiin melko ahkerasti. Muutama informantti totesi, että kaikki ammattinimikkeet eivät herätä välitöntä ajatusta nimestä, mikä teki nimeämistehtävästä vaikean. Nimeämistehtävä vaikutti muutenkin olevan tehtävistä

haastavin. Moni totesi, että omiin arvioihin vaikuttaa se, tunteeko jonkun ammatin edustajan.

4.2.1 Geneerismaskuliiniset nimikkeet ja niiden vastineet

Kuten abiturienttienkin vastauksissa myös Internet-kyselyssä geneerismaskuliiniset nimikkeet koetaan sukupuolineutraaleita vastineitaan miehisempinä. Internet-aineistossa erot kuitenkin kärjistyvät. *Pelastaja* ja *putkiasentaja* on molemmat arvioitu enemmän miehisiksi kuin naisellisiksi, kun niiden geneerismaskuliiniset vastineet arvioidaan miehisiksi. Työkäiset 2 -ryhmä eli 51–70-vuotiaat arvioivat myös *putkiasentajan* miehiseksi (1,88). Sekä *putkimies* että *putkiasentaja* on nimeämistehtävässä nimetty vain kerran naiseksi, joten ensimmäinen ajatus molemmista nimikkeistä on silti mies. Myös *palomies* on nimetty mieheksi 92 kertaa, kun yksi oli jättänyt kohdan tyhjäksi ja *pelastaja* on nimetty 18 kertaa mieheksi ja 72 kertaa naiseksi, kun tyhjiä vastauksia oli kolme.

KUVIO 9. Internet-kyselyn informanttien arviot geneerismaskuliinisista nimikkeistä ja niiden vastineista.

Kuviossa 9 on esitetty geneerismaskuliiniset ammattinimikkeet niiden sukupuolineutraalien vastineiden kanssa niin kuin Internet-aineiston informantit ovat kokonaisuudessaan ne arvioineet. On kiinnostavaa huomata, että *putkimies* ja *palomies* arvioidaan lähtökohdaisesti miehisiksi nimikkeiksi, mutta *esimies* ja *puhemies* ovat paljon lähempänä

sukupuolineutraaliutta, vaikka kaikki neljä ammattinimikettä ovat *-mies*-loppuisia. On mahdollista, että korkeampi asema työelämän hierarkiassa tekee geneerismaskuliinisesta nimikkeestä hyväksyttävämmän myös naisten nimikkeenä. Tätä tukevat myös informanttien kirjoitukset, sillä lähes kaikki naisten esimerkit, joissa he toteavat, että heitä ei haittaa kuulua johonkin tiettyyn, geneerismaskuliinisella nimikkeellä nimettyyn ammatinharjoittajaryhmään, käyttävät esimerkkiammatteina melko korkea-arvoisia tai vähintään akateemisia ammatteja. Ainoana poikkeuksen tästä tekee informantti iN80, jonka mukaan palo-mies voi yhtä hyvin olla nainen kuin mieskin. Esimerkeissä 3 ja 4 informantit iN63 ja iN65 ottavat kantaa *esimies*-sanaan, jota kumpikaan ei pidä millään tavalla huonona.

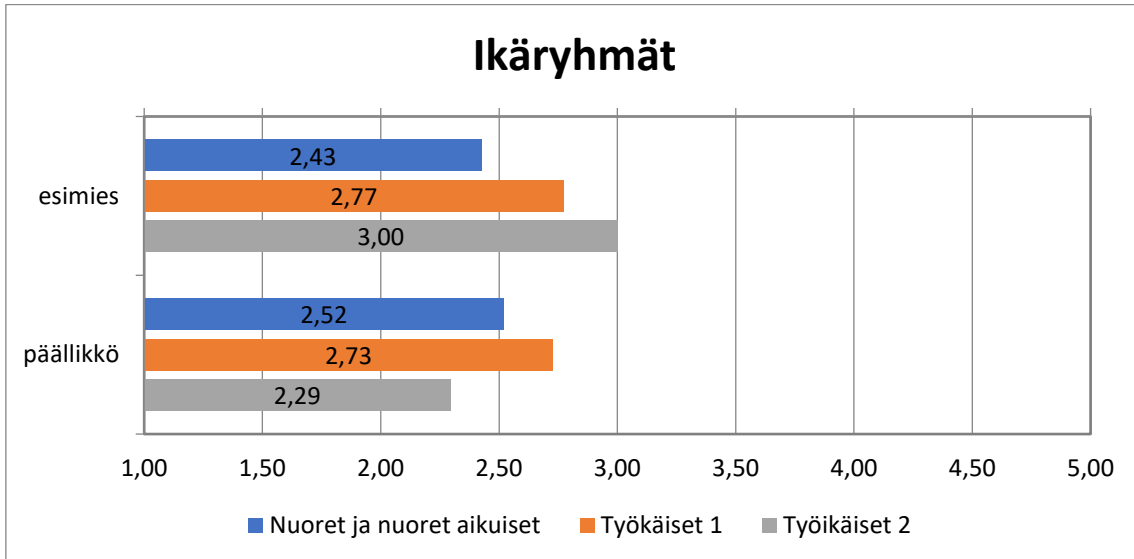
- (3) On järkevää muuttaa *putkimies*-nimike *putkiasentajaksi*, mutta ei minua loukkaa, vaikka olenkin *esimies*. (iN63)
- (4) Ei ole ongelma. Ei pitäisi muuttaa, uudet nimikkeet eivät sopisi suuhun, jos yhtäkkiä naispuoleisista esimiehistä tulisikin esinaisia. (iN65)

Useimpien johtavassa asemassa olevien henkilöiden ammattinimikkeistä, kuten *päällikkö*, *puhemies* ja *puheenjohtaja*, tulee edelleen valtaosalle mieleen ennemmin miespuolinen henkilö. Kuten abiturienttienkin aineistossa, poikkeuksen tähän tekee *esimies*. Nimeämistehtävässä ensimmäinen *esimiehestä* mieleen tullut nimi oli 48 kertaa naisen nimi ja 43 kertaa miehen, kun kaksi vastaajaa jätti kohdan tyhjäksi. Havainnon kiinnostavuutta lisää se, että *päällikkö* nimettiin naiseksi vain 18 kertaa ja mieheksi peräti 74 kertaa. Arviointitehtävässä koko aineiston keskiarvo *esimiehelle* oli 2,61 ja *päällikölle* 2,53. Ero ei ole kovin suuri, ja molemmat nimikkeet ovat edelleen sukupuolineutraalin miehisellä puolella, mutta eron olemassaolo on kiinnostava juuri niistä syistä, jotka jo luvussa 4.1.1. esitin.

Jos vertaa mies- ja naisinformanttien arvioita, voi huomata, että miehet ovat arvioineet *esimiehen* ja *päällikön* yhtä neutraaleiksi (2,38), mutta naisten vastauksissa syntyy vähän eroa. *Esimes* saa arvon 2,66, kun taas *päällikkö* arvon 2,56. Kun verrataan matalasti koulutettujen ja korkeakoulutettujen informanttien vastauksia, arvot ovat samankaltaiset kuin naisinformanteilla. Heilläkin *esimes* arvioidaan *päällikköä* neutraalimmaksi. Kiinnostava havainto löytyy kuitenkin, kun tarkastellaan eri ikäryhmien vastauksia. Kuten kuvio 10 näkee, työikäiset 2 -ryhmä on arvioinut *esimiehen* täysin sukupuolineutraaliksi, kun taas *päällikkö* on heidän arvioissaan miehisempi kuin millään muulla ikäryhmällä. Tämä on siksi erityisen kiinnostavaa, että *-kkO*-loppuisten naisten ammattinimikkeiden

luulisi olevan heille tutumpia kuin muille ryhmille, mutta he ovat arvioineet *päällikön* silti miehisemmäksi kuin muut. Kuviossa sininen palkki kuvaa nuorten ja nuorten aikuisten ryhmää, oranssi työikäiset 1 -ryhmää ja harmaa työikäiset 2 -ryhmää.

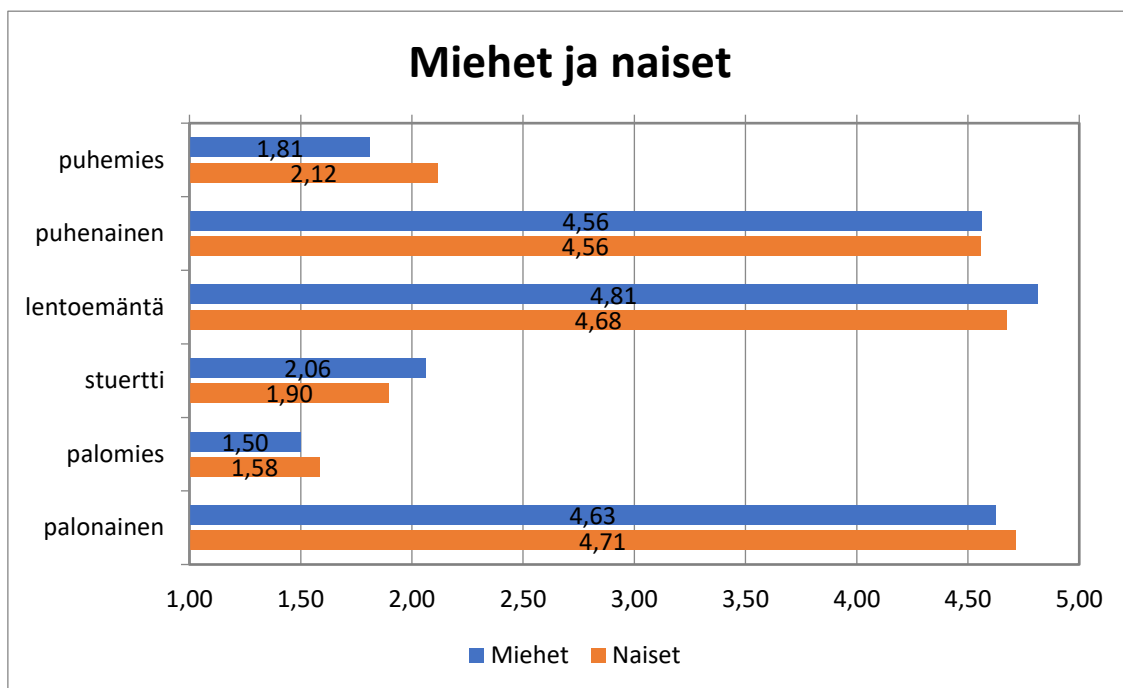
KUVIO 10. Ikäryhmittäiset arviot *esimies*- ja *päällikkö*-nimikkeistä.

4.2.2 Naisellisiksi koetut nimikkeet

Täydensin abiturienteille tekemäni kyselyn jälkeen ammattinimikeryhmää kahdella *-nainen*-loppuisella nimikkeellä: *puhenainen* ja *palonainen*. Ne ovat tarkoituksellisen provosoivia, ja lisäsin ne mukaan Internet-kyselyyn, koska abiturientit pohtivat mahdollisuutta *-nainen*-loppuisten nimikkeiden käyttöön geneerismaskuliinisten rinnalla. Internet-aineistossa ne herättivät sekä kiitosta että kritiikkiä. Jotkut olivat tyytyväisiä siihen, että myös *-nainen*-loppuisia nimikkeitä käytetään, kun taas joidenkin mielestä ne olivat keinoitekoisia ja huono nimikevaihtoehto. Tässä kohtaa on hyvä huomata, että *palonainen* ja *puhenainen* eivät ole aktiivisessa käytössä ainakaan virallisissa yhteyksissä, joten ne informantit, jotka kiittelevät niiden käyttöä, ovat tulleet tietyllä tavalla harhaanjohtetuiksi. Esimerkissä 5 informantti iN70 kokee, että *-mies*-loppuiset nimikkeet saattavat kuulostaa oudolta, jos niitä käytetään naisista, ja *-nainen*-loppuisten käyttäminen on hyvä asia.

- (5) Mielestäni *-mies*-loppuiset nimikkeet eivät ole syrjiviä, mutta saattaa kuulostaa oudolta, jos naista nimitetään esimerkiksi puhemieheksi. On siis hyvä, että myös *-nainen*-loppuisia nimikkeitä käytetään. (iN70)

-*Nainen*-loppuiset nimikkeet arvioidaan pääosin kauemmas neutraalista kuin -*mies*-loppuiset nimikkeet. Erot ovat selvästi suurempia *puhemies*–*puhenainen*-parissa kaikissa ryhmissä kuin *palomies*–*palonainen*-parissa. Miesinformantit ovat kuitenkin arvioineet *palonaisen* jopa *palomiestä* neutraalimmaksi, joskin ero on pieni. Kuvio 11 esittää -*nainen*-loppuiset tai -tarkoitteiset nimikkeet niiden geneerismaskuliinisten vastineiden kanssa miesten ja naisten arvioimina. Se, miksi -*nainen*-loppuiset nimikkeet arvioidaan helposti erityisen naisellisiksi saattaa hyvinkin johtua siitä, että niihin ei olla totuttu ja -*nainen*-loppuisuus johtaa kohti tietynlaista tulkintaa. Merkittävää tässä kuitenkin on, että mitään -*nainen*-loppuisista tai naistarkoitteisista nimikkeistä ei ole arvioitu edes lähelle sukupuolineutraalia, vaikka osa -*mies*-loppuisista nimikkeistä ovat lähes neutraaleita. -*Nainen*-loppuiset ja naistarkoitteiset nimikkeet ovat myös nimeämistehtävän perusteella helpommin ajateltavissa naisellisiksi kuin miehiseksi, sillä nimikkeille annetaan huomattavasti useammin naisen kuin miehen nimi. *Palonainen* ja *puhenainen* esimerkiksi nimettiin aina naiseksi.

KUVIO 11. Mies- ja naisinformanttien arviot naistarkoitteisista nimikkeistä ja niiden sukupuolineutraaleista vastineista.

Se, että jokainen ryhmä arvioi *lentoemännän*, *palonaisen* ja *puhenaisen* naisellisiksi nimikkeiksi kertoo mies = ihminen -normista. Normin olemassaoloa pyrki muutama informantti kieltämään toteamalla kyselytehtävien olevan liian tarkoitushakuisia tai

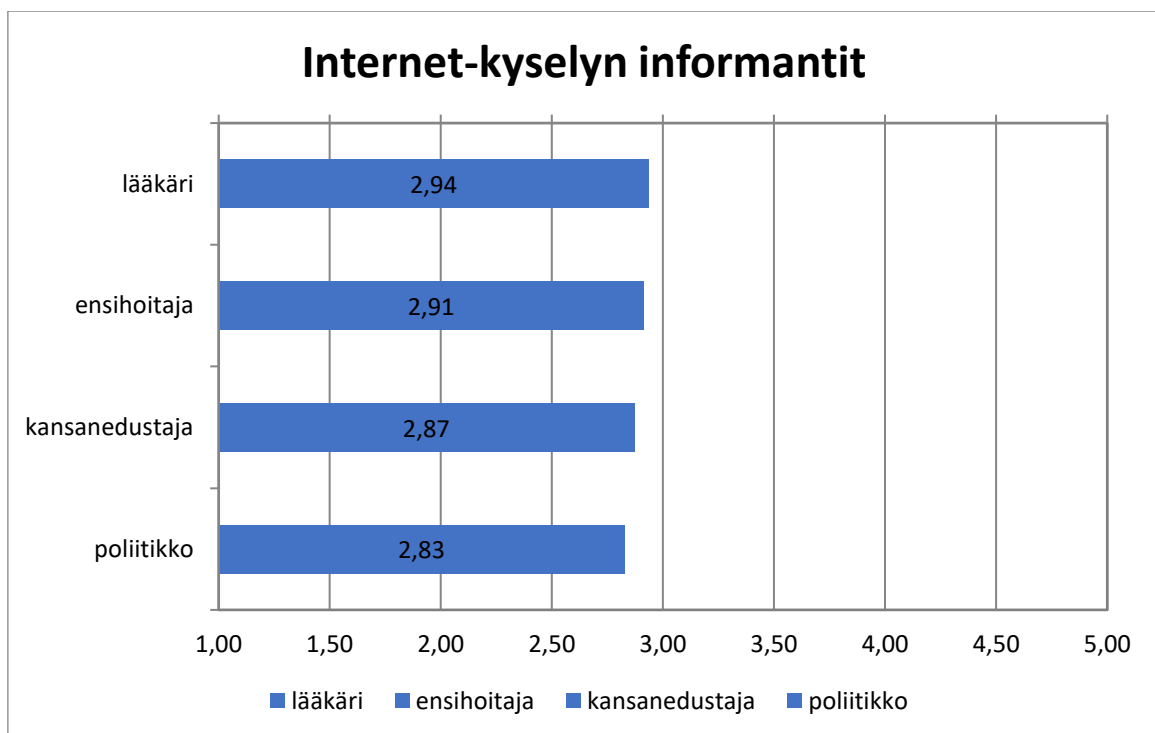
kirjoittamalla, että *-nainen*-loppuiset arvioidaan helpommin naisellisiksi kuin *-mies*-loppuiset miehiseksi, koska *-mies*-loppuisiin ollaan totuttu ja *-nainen*-loppuiset ovat keksittyjä, eikä niitä käytetä. Kuitenkin se, että myös *lentoemäntä* on koettu selvästi naiselliseksi osoittaa sen, että kysymys ei ole pelkästään tottumuksesta. Miespuolisille lentoemännille on olemassa oma terminsä *stuertti*, jonka lähes jokainen ryhmä vastaavasti arvioi miehiseksi nimikkeeksi. Ainoastaan Internet-kyselyissä miesten ryhmä (2,06) sekä molemmat työikäisten ryhmät (molemmat 2,00) arvioivat nimikkeen enemmän miehiseksi kuin naiselliseksi eivätkä täysin miehiseksi. *Stuertti* on kielellisesti täysin sukupuolineutraali, ja ammittina vastaa suoraan *lentoemäntää*. Onkin mielenkiintoista, että on koettu tarpeelliseksi keksiä *lentoemäntää* vastaava nimike miehille, kun geneerismaskuliinisia pidetään vakiintuneina myös silloin, kun ammatinharjoittaja on nainen. Myös *palonaisen* sukupuolittuneisuus on selvästi eri suuntaista kuin *palomiehen*. Tämä on kiinnostava ilmiö, sillä *palonaisen* työ olisi oletettavasti sama kuin *palomiehen*. Onkin siis ehkä oletettavissa, että mikäli sukupuolittuneelle ammattinimikkeelle annetaan vastineeksi toinen sukupuolittunut nimike, työn kuva ei enää ole yhtä merkittävä tekijä siinä, millaisena nimike arvioidaan.

Yllä mainittujen lisäksi naiselliseksi nimikkeeksi arvioidaan *kättilö*. Jokainen tarkastelemani ryhmä on antanut nimikkeelle keskiarvoisesti arvoksi vähintään 4. Pienimmän eli neutraaleimman arvon sille tarjoaa nuorten ja nuorten aikuisten ryhmä (4,04). Kaikista informanteista vain kahdeksan arvioi nimikkeen sukupuolineutraaliksi, kun loput arvioivat sen olevan naisellinen tai ainakin enemmän naisellinen kuin miehinen. Kiinnostavaa tässäkin tapauksessa on se, että *kättilö* ei ole kielellisesti sukupuolittunut. Nimikkeessä ei ole oikeastaan mitään, mikä ohjaisi ajattelemaan sitä erityisen naisellisena. Onkin todennäköistä, että informantit ovat ottaneet kantaa enemmän ammatin sisältöön, kuin nimikkeeseen itseensä. Kaikki arvioivat myös *sairaanhoitajan* lähes naiselliseksi (kaikkien keskiarvo 3,85) ja työikäiset 1 -ryhmä jopa naiselliseksi (4,00). *Sairaanhoitajan* arvioiminen lähelle naisellista voi johtua siitä, että valtaosa sairaanhoitajista on naisia.

4.2.3 Neutraaleiksi koetut nimikkeet

Neutraalit nimikkeet ovat tässä sellaisia nimikkeitä, jotka informantit arvioivat lähelle sukupuolineutraalia arvoa (3,00). Aineistossa tällaisia nimikkeitä ovat *lääkäri*, *ensihoitaja*, *poliitikko*, *kansanedustaja*, *esimies*, *päällikkö*, *puheenjohtaja*, *pelastaja* ja *sairaanhoitaja*. *Sairaanhoitajan* neutraalius on sikäli yllättävää, että vaikka monia muita

nimikkeitä on tunnut arvioivan ammattiryhmiin liittyvien stereotyyppien kautta, *sairaanhoitaja* on saattanut pääosin säästyä tältä, sillä stereotyyppinen sairaanhoitaja on yleensä nainen. *Sairaanhoitajaa* lukuun ottamatta muut sukupuolineutraalit nimikkeet ovat kaikkien informanttien keskiarvosta katsottuna juuri ja juuri miesten nimikkeiden puolella. Tarkastelen tässä luvussa tarkemmin kuitenkin vain neljää ensiksi mainittua nimikettä, koska muita olen käsitellyt jo aiemmissa luvuissa ja koska *lääkäri*, *ensihoitaja*, *poliitikko* ja *kansanedustaja* ovat selvästi lähimpänä neutraaleja arvoja. Tätä havainnollistaa kuvio 12.

KUVIO 12. Kaikkien informanttien arviot *lääkäri*-, *ensihoitaja*-, *kansanedustaja*- ja *poliitikko*-nimikkeistä.

Kansanedustaja ja *poliitikko* saavat kaikilta ryhmiltä lähes samat arvot. *Kansanedustaja* on tyypillisesti hieman *poliitikkoa* neutraalimpi, mutta koska erot ovat todella pienet, on niistä hankala vetää minkäänlaisia johtopäätöksiä. Se, että molemmat nimikkeet arvioidaan hyvin lähelle neutraalia saattaa johtua siitä, että sekä nais- että mieskansanedustajat ja -poliitikot esiintyvät melko tasaisesti. Nimeämistehtävässä *kansanedustaja* tosin oli 43 kertaa nainen ja 49 kertaa mies, kun taas *poliitikko* oli 29 kertaa nainen ja 63 kertaa mies. Nimeämistehtävä siis korostaa selvästi nimikkeiden sukupuolittuneisuuden eroa. Suomessa naiskansanedustajia on ollut jo vuodesta 1907 (Eduskunta), joten on täysin

luonnollista, että se koetaan hyvin neutraalina. *Poliitikko* on jälleen siitä kiinnostava nimike, että se, kuten *päällikkö*, on rakennettu *-kkO*-johtimella. Voidaankin siis melko vahvasti todeta, että *-kkO*-johtimen merkitys naisten ammattinimikkeiden johtimena on hiipunut. Koska ulkopuolisilla vaikutteilla, kuten medialla ja yhteiskunnan tilanteella, on usein suuri merkitys sille, miten suhtaudumme asioihin, olisi kiinnostavaa tietää, miten paljon arvot olisivat muuttuneet, jos *kansanedustajan* ja *poliitikon* sijaan nimikkeet olisivatkin olleet esimerkiksi *presidentti* ja *ministeri*. Suomessa on ollut sekä naispresidentti, että useampia naisministereitä, mutta tutkielman kirjoittamishetkellä sekä presidentti että isoimpia salkkuja hallussaan pitävät ministerit ovat kaikki miehiä.

Abiturienttien aineistossa hoivaavia ammatteja edustavat nimikkeet ovat *lääkäriä* lukuun ottamatta kaikki neutraalin naisellisella puolella (yli 3,00). Lääkäri on molemmissa aineiston osissa sukupuolineutraalein nimike. *Lääkäri* on kielelliseltä ainekseltaan täysin neutraali, mikä näkyy paitsi arvioinnissa myös nimeämistehtävässä, sillä se nimettiin 44 kertaa naiseksi ja 49 kertaa mieheksi. *Ensihoitaja* on toinen neutraaleista nimikkeistä toinen, jonka taustalla oleva ammatti vaatii hoivaavaa asennetta. On mahdollista, että joidenkin arvioihin vaikuttaa nimikkeen *-hoitaja*-osuus, sillä fyysisenä työnä se olisi hyvin voitu arvioida miehiseemmäksi. Nimike itsessään ei kuitenkaan ole millään tavalla sukupuolittunut, eikä välttämättä olisi edes ollut odotuksenmukaista, että se olisi koettu sukupuolittuneena. Nimeämistehtävässä *ensihoitajalle* annettiin 39 kertaa naisen nimi ja 54 kertaa miehen nimi. Informanttien arvioihin varmasti vaikuttaa se, käyvätkö he itse useammin mies- vai naislääkäriin vastaanotolla tai tuntevatko he lääkäreitä tai ensihoitajia.

5 Kirjoitusten analysointi

Kirjoitusten tehtävänannossa informanttien mielipiteitä ja asenteita on pyritty kartoittamaan suorilla kysymyksillä. Koska ihmiset usein pyrkivät kohti sosiaalisesti mahdollisimman hyväksyttävää käytöstä tai kielenkäyttöä (Edwards 2011: 43), informanttien tässä ilmaisemat asenteet eivät välttämättä vastaa täysin todellisuutta. Ihmiset eivät myöskään aina ole täysin tietoisia omista asenteistaan (Garret 2010: 22), joten on mahdollista, että mikäli informantit eivät esimerkiksi ole asiaa aiemmin juuri pohtineet, heidän asenteensa eivät ole täysin muodostuneet. Kuitenkin, koska mitään keinoa mahdollisesti harhaanjohtavien asenteiden tunnistamiseksi ei ole, on oletettava, että kaikki kirjoitukset vastaavat informanttien ajatuksia. Noudatan tässä Fairclough'n (1992: 38) diskurssikäsitystä eli diskurssit voivat käsitellä mitä tahansa. Luvussa mainittavat diskurssit ovat kaikki sellaisia, jotka olen teksteistä itse koostanut ja nimennyt. Osa mainituista diskursseista on toki sellaisia, jotka ovat kulkeneet tutkimuksessa mukana jo pitkään, mutta niitä rakennetaan joka tekstissä aina eri tavalla. Käsittelen diskursseja myös SFL:n näkökulmasta. Voidaan katsoa, että SFL ja kriittinen diskurssintutkimus ovat yhteydessä toisiinsa metafunktionien ja diskurssien tasojen kautta. Tekstuaalisen metafunktion voi katsoa liittyvän suoraan kriittisen diskurssianalyysin tekstin tasoon. Ideationaalinen metafunktio taas liittyy diskursiiviseen tasoon. Interpersoonainen metafunktio on yhdistettävissä sosiaaliseen tasoon.

Luvussa 5.1. keskityn Internet-kyselyyn vastanneiden kirjoituksiin ja luvussa 5.2. abiturienttien kirjoituksiin. Vertailen kirjoitusten sisältöjä vasta luvussa 6, jossa käsittelen kaikkien tehtävien tuloksia.

5.1 Abiturienttien kirjoitukset

Lähes jokaisella opiskelijalla on täysin omanlaisensa asenne aiheeseen, mikä oli odotettavissakin. Jokainen tarkastelee maailmaa omista henkilökohtaisista kokemuksistaan lähtöisin, joten jokaisen ajatukset ja käsitykset muotoutuvat välttämättä erilaisiksi (Garrett 2010: 22). Siitä huolimatta, että asenteita ja kantoja on monenlaisia, lähes kaikki

mielipiteet ja perustelut kertautuvat useamman kuin yhden abiturientin kirjoituksissa, mutta ne esiintyvät usein hieman eri muodoissa ja eri järjestyksessä.

Abiturienttien kiinnostus käsiteltävää aihetta kohtaan näkyy selvästi. Pidemmässä teksteissä asiaa pohditaan usein tarkemmin ja monipuolisemmin. Toisaalta näissä teksteissä myös mielipiteet ovat usein epäsuorempia, joskin perustellumpia. Lyhyemmissä teksteissä asenne keskustelua kohtaan on useammin välinpitämätön kuin negatiivinen tai positiivinen, mitä ei toisaalta voi pitää kovin tärkeänä huomiona, sillä suurimman osan mielestä keskustelu tai ainakin keskustelun pohjalta muutosten tekeminen on turhaa tai samantekevää.

Tehtävänannon luoma tekstin kuvitteellinen konteksti oli keskustelupalsta, jonka voi katsoa näkyneen suurimmassa osassa kirjoituksia. Siitä huolimatta vain kaksi naisabiturienttia otti tekstiinsä mukaan annetut pääkirjoituksen ja kommentit. Tekstistä irrallisina konteksteina voidaan pitää luokkahuonetta ja tutkimustilannetta. Sosiaalinen ympäristö vaikuttaa käyttäytymiseen ja kielenkäyttöön (esim. Fasold 1984: 145), joten on luontevaa ajatella, että luokkahuonetilanteella ja ikätoverien seuralla on ollut vaikutusta mielipiteisiin. Kenenkään ei toki ollut välttämätöntä näyttää tekstiään tai jakaa omia asenteitaan muiden kanssa, mutta ryhmäpaineella on silti saattanut olla merkitystä. Tämä saattaisi osaltaan selittää myös tekstien välistä suhdetta, sillä monella oli samoja pääargumentteja. Opiskelijat myös keskustelivat jonkin verran keskenään tutkimuksen aikana. Myös yhteiskunnan tilanne muodostaa osan sosiaalisesta kontekstista. Tämä näkyy erityisesti niissä vastauksissa, joissa todetaan, että on olemassa suurempiakin ongelmia kuin ammattinimikkeet. Tällaisesta näkökulmasta kirjoittaa esimerkissä 6 informantti aM8.

- (6) Mielestäni sukupuolittuneet ammattinimikkeet eivät ole tasa-arvon isoin ongelma, vaan tasa-arvoinen palkka samasta työstä, esim. ettei toiselle sukupuolelle makseta enemmän palkkaa aivan samasta työtehtävästä. (aM8)

Miesabiturientit suhtautuvat useammin selkeästi negatiivisesti ammattinimikkeiden sukupuolineutraalistamisesta käytävään keskusteluun kuin naisabiturientit. Puhtaasti negatiivisen mielipiteen keskustelusta esittää neljä yhdeksästä miehestä ja kaksi yhdestätoista naisesta, eli lähes puolet miehistä katsoo keskustelun turhaksi tai jopa ongelmalliseksi, mutta naisissa joukko on selvä vähemmistö. Välinpitämättömästi keskusteluun suhtautuu naisabiturienteista kolme ja miehistä kaksi. Välinpitämättömät asenteet ovat lähes

kaikissa tapauksissa tulkittavissa myös joko positiiviseksi tai negatiiviseksi. Samaa voi sanoa myös monista positiivisista ja negatiivisista asenteista, sillä osa informanteista pyrkii perustelemaan useampia näkökulmia. Informanttien asenteet eivät ole suoraviivaisia.

Tässä luvussa käyn jatkossa läpi kirjoitustehtävän vastauksia. Luvussa 5.2.1. käsittelem teksteistä kokoamiani tottumus- ja ymmärrysdiskursseja ja luvussa 5.2.2. tasa-arvo ja yhteiskuntadiskursseja. Luvussa 5.2.3. esittelen kirjoitusten mies = ihminen -normin esiintymiä ja sen merkityksiä.

5.1.1 Ymmärrettävyys- ja tottumusdiskurssit

Abiturientit rakentavat kirjoituksissaan ymmärrettävyys- ja tottumusdiskursseja. Systemis-funktionaalisen lingvistiikan metafunktioista on näissä diskursseissa havaittavissa kaikki kolme: ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen (ks. esim. Halliday 2009).

Tekstuaalinen metafunktio kulkee tekstien välissä jatkuvasti, sillä se välittää viestejä aiempien ja tulevien tekstien välillä (Schleppegrell 2012: 21). Abiturienttien kirjoituksissa se näkyy diskursseina. Monet opiskelijat käyttävät samoja pääargumentteja. Ongelmat mahdollisten uusien ammattinimikkeiden ymmärrettävyydessä ja tottuminen nykyisiin ovat erityisesti miehillä tärkeimpiä perusteita sille, miksi sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ei pitäisi muuttaa. Ymmärrettävyys ja tottumus liittyvät monen abiturientin tekstissä läheisesti toisiinsa. Ymmärrettävyyttä perustellaan usein tottumuksella. Kootaan, että koska ammattinimikkeet ovat aina olleet sellaisia kuin ne ovat nykyäänkin, ei niiden muutokselle ole tarvetta. Tällainen asenne on tyypillisempi miehillä kuin naisilla, mutta myös naiset vetoavat herkästi tottumukseen ja ymmärrettävyyteen. Näin he osallistuvat ymmärrettävyys- ja tottumusdiskurssien rakentamiseen.

Miesabiturientit ovat naisia selvemmin huolissaan ammattinimikkeiden säilymisestä ymmärrettävinä. Viisi eli yli puolet miesabiturienteista epäilee, että ammattinimikkeiden muuttaminen aiheuttaisi sekaannusta ja hankaloittaisi sitä kautta elämää. Naiset suhtautuvat haasteeseen useammin positiivisesti ja uskovat, että uusiinkin sanoihin tottuisi nopeasti.

- (7) Ammattinimikkeiden muutto ei vaikuta mihinkään. Ainoa asia mihin tämä johtaisi aluksi olisi sekaannusta nimikkeiden kanssa, joten pitäisikö nimikkeitä muuttaa? Sillä ei ole väliä, jos ne muutetaan muuttukoot, jos ei niin jääkööt. (aM14)

Esimerkissä 7 informantti aM14 perustelee omaa negatiivista asennettaan ammattinimikkeiden muuttamista kohtaan sekaannuksilla. Hän ei kuitenkaan anna esimerkkiä helposti sekaantuvasta ammattinimikkeestä. On kiinnostavaa huomata, että konkreettisten esimerkkien antaminen on muutenkin yleisempää nais- kuin miesabiturienttien keskuudessa. Miehistä kaksi nostaa selvästi esille jonkun ammattinimikkeistä, kun naisista sen tekee kahdeksan. Kuten aiemmin mainitsin, naisabiturientit suhtautuvat kielen sukupuolineutraalistumiseen liittyviin haasteisiin avoimemmin. He eivät koe pahana sitä, että pitäisi totutella uudenlaiseen kielenkäyttöön. He pitävät erityisen tärkeänä sitä, että jos muutosta lähdetään tekemään, se pitää tehdä ymmärrettävyyden ehdoilla, vaikka sukupuolineutraaliuteen varmasti tottuisi. Tätä voi mahdollisesti selittää se, että naisilla on taipumus hyväksyä uudet kielen piirteet nopeammin omakseen, koska se mahdollistaa tietynlaisen valta-aseman. On perinteisesti ajateltu, että naiset puhuvat standardinmukaisempaa kieltä pitääkseen kiinni sen heille tarjoamasta statuksesta, mutta on myös huomattu, että naiset ottavat ensimmäisinä kielenkäyttöönsä mukaan kielen uudet piirteet, minkä senkin katsotaan lisäävän valtaa (Swann 2000: 219–220, Hickey 2018: 29–30). Tätä on pidetty merkittävänä erityisesti murteentutkimuksessa, kun on puhuttu erilaisten äänteellisistä muutoksista, mutta se voi päteä myös tässä tapauksessa.

Informantti aN1:n mukaan sukupuolittuneet ammattinimikkeet eivät ole suuri ongelma, mutta ne rikkovat silti tasa-arvoa ja asiaan pitäisi puuttua. Hän ottaa kantaa siihen, miten muutos kannattaisi tehdä (esimerkki 8) ja tekee tässä poikkeuksen moniin muihin nähden. Useimmat abiturienteista eivät pyri ohjeistamaan toimintaa, mutta aN1:n sanoma on neuvova. Tässä hän muodostaa itsensä ja lukijan välille suhteen, jossa hän itse on se, joka kertoo, mitä kannattaa tehdä ja on lukijan tehtävä päättää, ovatko ohjeet kannatettavia vai vältettäviä. Hallidayn mainitsema interpersoonainen metafunktio on siis helposti havaittavissa.

- (8) Nimikkeiden vaihto neutraaleihin on hyvä, sillä nykyaikana ne ketkä loukkaantuvat sukupuolittumisesta loukkaantuvat kunnolla. *Esimiehen* muuttaminen *esinaiseksi* ei kelpaa, koska silloin pitäisi keksiä jokaiselle sukupuolelle oma nimikkeensä. En sanoisi että tämä on pelkästään naisista lähtöisin oleva

liike. Monet *mies*-loppuiset nimikkeet kuvaavat ammattia ehkä hieman paremmin kuin neutraalit nimikkeet. (aN1)

Naisabiturienttien kirjoituksissa on huomionarvoista myös se, että kolme heistä liitti argumenttinsa jollakin tavoin lapsiin. Jo biologisesti synnynnäiset ominaisuudet ovat historiassa taanneet sen, että naiset ovat lähtökohtaisesti omaksuneet äidin roolin (Chambers 2009: 117). Vaikka jotkin tahot pyrkivät nykyään purkamaan perinteisiä sukupuolirooleja, voi lapsiin vetoamisen katsoa olevan merkki naisen osasta perheen hoitajana. Lapsiin vetoaminen liittyy aina ammattinimikkeiden ymmärrettävyyteen. Esimerkissä 8 informantti aN5 pohtii sitä, millainen rooli jo lapsuudessa opituilla ammattijakaumilla on. Esimerkissä 9 informantti aN1 taas vetoaa siihen, että sukupuolittuneet ammattinimikkeet saattavat olla lapsille helpompia ymmärtää. Hän toteaa, että *-mies*-loppuiset ammattinimikkeet ovat sukupuolineutraaleita parempia. Tätä hän perustelee myöhemmin sillä, että esimerkiksi palomies on useammin mies kuin nainen.

(9) Sukupuolittuneet ammattinimikkeet voivat olla ongelmallisia, sillä ne luovat lapsesta saakka sellaisen kuvan, että tiettyyn ammattiin kuuluu tietty sukupuoli, vaikkei niin olekaan. Silti nimikkeellä ei ole enää niin paljon väliä, jos lapsesta saakka näkee esim. naisen palomiehen ammatissa. (aN5)

(10) Monet *-mies*-loppuiset nimikkeet kuvaavat ammattia ehkä hieman paremmin kuin neutraalit nimikkeet. Monille lapsille ne ovatkin helpompia ymmärtää ja sen takia ehkä vaikeampia saada pois vanhempien käytöstä. (aN1)

Johdannossa esittelemäni Libenin, Biglerin ja Kroghin tutkimuksen (2002: 825) mukaan vahvasti sukupuolittuneet ammattinimikkeet herättivät lapsissa selvästi sukupuolittuneita ajatuksia eli miestarkoitteisia pidettiin miehinä ja naistarkoitteisia naisina. Ei kuitenkaan voida olla varmoja siitä, miten suuri vaikutus on pelkästään kielellä ja miten paljon taustalla on yhteiskunnan vaikutteita. (mp.) Tästä päätellen pohdinta esimerkissä 9 saattaa olla harhaanjohtavaa. Toisaalta, koska on mahdotonta päätellä, kuinka suuri vaikutus kielellä on siihen, miten lapset näkevät ammattien sukupuolittumisen, voi informantti aN5 olla myös oikeilla jäljillä.

Ammattinimikkeiden muuttamisen suurin kynnys erityisesti miehille tuntuu kumpuavan tottumuksesta. Ajatellaan, että koska ammattinimikkeet ovat jo kauan, elleivät jopa aina, olleet *-mies*-loppuisia, niiden muuttaminen olisi turhaa. Monet sekä mies- että naisabiturientit vetoavat siihen, että kaikki joka tapauksessa ymmärtävät, että *-mies*-loppuisella

ammattinimikkeellä voidaan tarkoittaa myös naispuolista ammatinharjoittajaa. Näin he nojautuvat mies = ihminen -normiin, josta jatkan tarkemmin luvussa 5.2.3. Siinä valossa, että sukupuolittuneet ammattinimikkeet ovat nyt pääasiassa miehiä suosivia, on odotuksenmukaista, että he suhtautuvat sukupuolittuneisiin ammattinimikkeisiin naisia positii-visemmin. Tämä on jälleen merkki ideationaalisesta metafunktiosta. Miehillä ei ole oma-kohtaisia kokemuksia siitä, että ammattinimike ei sopisi omaan sukupuoli-identiteettiin toisin kuin joillain naisilla saattaa olla. Myös tottumukseen vetoaminen on tavallaan merkki oman kokemuksen hyödyntämisestä tekstissä, sillä tottumukseen vedottaessa vedotaan nimenomaan siihen, että jokin nimike koetaan sopivan ymmärrettäväksi ja se on muodostunut normaaliksi, koska sen käytöstä on kokemusta.

5.1.2 Tasa-arvo- ja yhteiskuntadiskurssit

Monet abiturienteista ottivat kirjoituksillaan jollain tavalla kantaa tasa-arvo- ja yhteiskuntakysymyksiin ja näin rakensivat diskursseja niiden ympärille. On kuitenkin täysin luontevaa, että tasa-arvo- ja yhteiskuntadiskurssit tulevat edustetuiksi tällaista aihetta käsitellessä, sillä jo tehtävänanto itsessään ohjaa pohtimaan ammattinimikkeiden tasa-arvoa. Myös nykyinen yhteiskunnallinen tila on sellainen, että ihmisillä on lähes velvollisuus olla jotain mieltä sukupuolista ja tasa-arvosta. Yksi abiturienteista toteaaakin, että jos mielipidettä ei ole, tulee helposti leimatuksi vanhanaikaiseksi tai kapeakatseiseksi. Tästä huolimatta kaikki eivät tuo esiin omaa mielipidettään tasa-arvokysymyksistä. Tällöin abiturienti on yleensä keskittynyt ottamaan kantaa nimenomaan ammattinimikkeisiin eikä niinkään siihen, miten ne sijoittuvat nykypäivän yhteiskuntaan.

Sekä mies- että naisabiturienteissa on informantteja, jotka pitävät sukupuolittuneista ammattinimikkeistä käytävää keskustelua tärkeänä tasa-arvon kannalta. Sellaisia, jotka kokevat keskustelun edistävän nimenomaan tasa-arvoa, on kuitenkin vain muutama. Muutama esittää, että sukupuolittuneita ammattinimikkeitä olisi hyvä muuttaa, koska ne ovat syrjiviä. Toiset taas kokevat ammattinimikkeet syrjivinä, mutta eivät välttämättä ongelmana, vaikka onkin hyvä, että niistä keskustellaan. Useimmat niistä, jotka pitivät keskustelua hyödyllisenä, olivat kuitenkin sitä mieltä, että on tärkeämpiäkin ongelmia, kuten palkkaerot ja asunnottomuus. Tässä he tulevat rakentaneeksi yhteiskuntadiskurssia, jossa he ottavat kantaa ympäristönsä nykytilaan. Esimerkissä 11 informantti aN13 toteaa ammattinimikkeiden olevan syrjiviä, mutta kokevansa ne osaksi suurempaa ongelmaa.

Esimerkissä 12 puolestaan informantti aM19 kokee kannattavansa tasa-arvoa, mutta ajattelee tasa-arvossa olevan suurempiakin ongelmia. Esimerkissä 13 informantti aM16 sen sijaan suhtautuu keskusteluun negatiivisemmin ja toteaa, ettei koe sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ongelmana, sillä tasa-arvossa on suurempiakin haasteita.

- (11) Sukupuolittuneet ammattinimikkeet ovat syrjiviä ja mielestäni nimikkeiden neutralisoituminen on hyvä muutos. Ammattinimikkeet ovat silti pieni osa suurta ongelmaa – (aM13)
- (12) Näen että itse kannatan täysin sukupuolien välistä tasa-arvoa, mutta kuten tekstissä mainitaan sukupuolten tasa-arvossa ainakin maailmanlaajuisesti, on huomattavasti isompia ongelmia kuin *-mies*-loppuiset termit. (aM19)
- (13) Itse en koe sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ongelmana ja mielestäni tälle on tällä hetkellä varattu liian suuri siivu mediasta. Tasa-arvon esteenä on paljon todellisempia ongelmia kuin vanhoista yleistyksistä johdetut nimikkeet.(aM16)

Suurimman osan mielestä sukupuolittuneet ammattinimikkeet eivät lähtökohtaisesti ole kovin syrjiviä. Useimmiten perusteena käytetään sitä, että ammattinimikkeet ovat aina olleet samanlaisia, eikä ennenkään ole koettu tarvetta niiden muuttamiselle. Ideologiateorian (ks. esim. Fairclough 1992) mukaan tässä voisi olla kyse pyrkimyksestä säilyttää nykyinen yhteiskunnallinen tilanne. Voidaan ajatella, että mikäli ammattinimikkeitä muutettaisi, saattaisivat myös yhteiskunnan valta-asetelmat muuttua. Kriittinen diskursintutkimus on lähtökohtaisesti muutoksen kannalla, sillä yksi sen tavoitteista on nostaa keskusteluun yhteiskunta- ja valtarakenteita koskevia tärkeitä asioita ja muuttaa niiden epäkohtia (Pietikäinen 2000: 193). Muutama abiturienteista kokee, että sukupuolittuneet ammattinimikkeet eivät ole itsessään ongelma, mutta niistä on tehty sellainen. Tässä näkyvät hyvin kaikki kolme metafunktiota. Ideationaalinen metafunktio näkyy informantien tavassa kuvata omaa kokemustaan siitä, miten jostakin, minkä ei pitäisi olla ongelma, on tehty sellainen. Interpersoonainen metafunktio vastaavasti muotoutuu siitä, miten informantit rakentavat tekstin ulkopuolelle sosiaalisen, tasa-arvoa tavoittelevan, ryhmän, jonka ulkopuolelle itse jättyvät. Ideationaalinen ja interpersoonainen metafunktio vaativat tekstin ja sitä myötä tekstuaalisen metafunktion, jotta niitä voisi ilmentää.

Kaksi informanteista, mies ja nainen, ovat myös sitä mieltä, että Suomessa tasa-arvo on jo nyt niin hyvä, että kenenkään on turha valittaa. Tasa-arvoon ja sukupuoliin liittyvän keskustelun katsotaan menneen jopa liiallisuuksiin. Nämä mielipiteet ovat selkeä

vähemmistö, mutta sellaisenaankin ne osallistuvat tasa-arvo- ja yhteiskuntadiskurssien rakentamiseen. Informantti aM20 toteaa, että keskustelun käyminen on täysin turhaa, eikä muutoksia tule tapahtumaan. Hän ei myöskään koe, että muutoksille olisi mitään tarvetta (esimerkki 14). Informantti aN9 on samoilla linjoilla. Hänkään ei koe geneerismaskuliinisuutta ongelmana. Hän on jopa sitä mieltä, että naisten pitäisi vain olla tyytyväisiä saavutettuun tasa-arvoon (esimerkki 15).

- (14) Mielestäni tämä on aivan turhaa. Sukupuolineutraalius on alkanut lähteä joiltakin tahoilta jo aivan lapasesta. Nämä nimikkeet ovat olleet käytössä jo kauan, joten niitä tullaan varsinkin puhekielessä käyttämään vielä pitkään. Se, että puhutaan palomiehistä palomiehinä, ei ole naisten tasa-arvoisesta asemasta olleenkaan pois. (aM20)
- (15) Naisten, jotka hakee sitä tasa-arvoa, tulisi olla onnellisia konkreettisesta tasa-arvosta, mitä he ovat saaneet. Verrattuna 1800-luvun naisiin, nykyajan naisilla on tahdon vapaus, oikeus päättää omista asioista ja sitä rataa. (aN9)

Kiinnostavasti kolme abiturienttia ottaa kantaa suoraan kielen uudistamiseen. Kaksi heistä uskoo, että mikäli muut ongelmat poistuvat, katoavat sukupuolittuneet nimikkeetkin puheesta itsestään. Näkökulmaa on ehkä hieman kyseenalaistettava, sillä muutokset kielessä eivät välttämättä tapahdu aivan niin helposti. Lisäksi on hyvä muistaa, että erityisesti diskurssintutkimuksessa yhtenä tärkeänä kielen piirteenä on pidetty sen kykyä muokata sitä ympäröivää yhteiskuntaa (Pietikäinen 2000: 197). On toki vaikea arvioida sitä, miten paljon vaikutusta kielellä on suhteessa yhteiskuntaan, sillä yhteiskuntakin luonnollisesti muokkaa kielenkäyttöä. Toisin sanoen on mahdollista, ellei jopa todennäköistä, että yhteiskunnan muutos toisi mukanaan myös kielen muutoksen, mutta se ei välttämättä ole yhtä automaattista, kuin mitä voisi luulla. Kolmas kielen uudistukseen tarttuneista abiturienteista suhtautuu tilanteeseen eri tavalla. Hän on enemmän kiinnostunut keskustelun lingvistiksestä kuin yhteiskunnallisesta vaikutuksesta. Esimerkissä 16 informantti aM18 kertoo, miten hänelle olennaisempaa tässä muutoksessa on nimenomaan kielen muutos, ei niinkään sen ajama sukupuolien tasa-arvo.

- (16) Enemmän pidän tästä siinä mielessä, että kieli uudistuu, en niinkään sukupuolisen tasa-arvon myötä. – – Toisaalta, jos ammattinimikkeet olisivat samat, niin olisi yksinkertaisempaa, mutta hienointa olisi että kieli muuttuisi ja uudistuisi. (aM18)

Keskustelua ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuudesta pidetään tärkeänä osin siksi, että osa ammateista mielletään edelleen miesten tai naisten ammateiksi. Esimerkissä 17

informantti aM8 nostaa esiin ajatuksen siitä, että osa ammattinimikkeistä olisi hyvä vaihtaa, mutta samalla osa pitäisi säilyttää.

- (17) Sukupuolten välinen tasa-arvo on tärkeää ja keskustelu on hyödyllistä, koska jotkut ammatit mielletään ”miesten hommiksi” tai ”naisten töiksi”. - - Osan ammattinimikkeistä voi muuttaa, kuten *puhemiehen puheenjohtajaksi*. Kaikkea ei kuitenkaan, koska se vain sekottaisi ja kuulostaisi oudolta, mutta jos työntekijä on nainen niin mies sanan ammatin lopussa voisi vaihtaa naiseen, esim. jos palomies on nainen niin hänen ammatti olisi palonainen. (aM8)

Tämän kaltaisessa ajattelussa on kuitenkin muutama ongelma. Ensimmäiseksi kysymykseksi nousee, kenellä on oikeus päättää siitä, mitkä ammattinimikkeet voi muuttaa ja toiseksi siitä, millä perusteilla muutettavat tai ennallaan pysyvät nimikkeet valitaan. Millaiset nimikkeet voi muuttaa sukupuolineutraaleiksi ilman vaaraa sekaannuksista ja milloin pitäisi muuttaa nimike vain sukupuolen mukaan? Ongelmaksi muodostuisi myös se, että jos nimikkeitä alkaisi muuttaa vain sukupuolen mukaan, miten pitäisi menetellä, jos ammatinharjoittajana olisikin muunsukupuolinen henkilö. Sellaisia nimikkeitä kuin *palonainen* on pidetty myös sikäli ongelmallisina, että niissä seksismin suunta vain kääntyisi geneerismaskuliinisuudesta geneerisfeminiiniseksi, mikä ei pidemmän päälle ole toimiva ratkaisu.

5.1.3 Mies = ihminen -normi

Vaikka suomen kielessä ei ole kieliopillista sukua, ei sitä voi pitää sukupuolineutraalina, sillä siitäkin löytyy mies = ihminen -vinouma. Aineistossa kukaan ei toki puhu suoraan mies = ihminen -normista, vaan asia ilmaistaan aina muilla tavoin, kuten esimerkissä 18, jossa informantti aM17 toteaa kaikkien ymmärtävän, että *mies* voi tarkoittaa myös naista.

- (18) Kaikki kuitenkin ymmärtävät nykypäivänä, että nimikkeestä riippumatta kyseessä voi olla yhtä hyvin nainen kuin mieskin, enkä tämän vuoksi näe asiaa suurena ongelmana. (aM17)

Mies = ihminen -vinouma näkyy myös aineistossani vahvasti. Siihen ottavat kantaa sekä mies- että naisabiturientit. Molemmista ryhmistä muutama toteaa kaikkien ymmärtävän, että ammattinimikkeiden *-mies*-loppuisuus ei viittaa suoraan miessukupuoleen vaan yleisemmin ihmisiin. Mies = ihminen -normiin suhtaudutaan sekä välinpitämättömästi että negatiivisesti. Kaikki negatiiviset asenteet ovat naisten, kukaan miehistä ei kokenut geneerismaskuliinisuutta tai mies = ihminen -normia varsinaisesti ongelmallisena. On

kuitenkin huomautettava, että yksi miesopiskelijoista pohtii myös *-nainen-*loppuisia ammattinimikkeitä, jotka luovat nainen = ihminen -normin. Mies = ihminen -normi yleensä tarkoittaa sitä, että nainen ei ole ihminen (Engelberg 2001: 24), mutta kyseinen opiskelija esittää mielenkiintoisen ajatuksen siitä, että molemmat normit olisivat ammattinimikkeistössä olemassa. Esimerkiksi vuonna 1990 Ammattihakemistossa on kuitenkin ollut vain kaksi *-nainen-*loppuista ammattinimikettä: *etunainen* ja *huoltonainen*. Tämän muotoisia nimikkeitä ei aiemmissakaan hakemistoissa ole ollut montaa. (Engelberg 1998: 82.) Toinen miesopiskelija toteaa, että ainoa ammattinimike, jossa kokisi sukupuolen ilmaisemisen tärkeäksi on *miesmalli*. Viimeksi mainitun kohdalla saattaa kuitenkin olla aiheellista pohtia, miten tosissaan kirjoittaja on.

Aineistossa on havaittavissa sukupuolen sisäistä solidaarisuutta. Naisabiturienteista neljä näkee, että vaikka ammattinimikkeen *-mies-*loppuisuus ei vaikuttaisi omiin tulevaisuudensuunnitelmiin, se saattaa silti jollekin muulle olla ongelma. He kokevat, että ammattinimikkeille on hyvä tehdä jotakin, jos joku pitää niitä loukkaavina tai syrjivinä. Tällaisessa tilanteessa naisopiskelijat rakentavat itselleen roolin ikään kuin ryhmän ulkopuolelle. He viestivät, että eivät itse pahastu, mutta kokevat empatiaa niitä kohtaan, jotka pahastuvat. He haluavat ehkä osoittaa olevansa avoimia ja rentoja ihmisiä, joita pienet asiat eivät vaivaa. Tällaisen roolin ottaa informantti aN1 esimerkissä 19.

(19) En pidä sukupuolittuneita ammattinimikkeitä suurena ongelmana, mutta se rikkoo silti tasa-arvoa. Palomieheksi haluava nainen voi kokea ammattihääveensä vääränä nimikkeen takia. (aN1)

Siinä missä naiset haluavat tukea toisiaan, vaikka eivät itse ongelmaa koekaan, miehet suhtautuvat mies = ihminen -normiin vapaammin. Vapaampaan suhtautumiseen liittyy myös kaksi naisista, jotka pitävät keskustelua turhana tai typeränä. Kuten esimerkit 20 ja 21 havainnollistavat, miesabiturienteista kaksi arvelee, ettei naisia haittaa olla miehiä. He ovat kuitenkin molemmat sitä mieltä, että vaikka sukupuolittuneet nimikkeet tuskin haittaavat naisia, ne voisi silti muuttaa. Esimerkin 20 on kirjoittanut informantti aM3 ja esimerkin 21 informantti aM18.

(20) Mielestäni ammattinimikkeet voisi korvata uudempiin, mutta tämä ei ole erityisen kiireellinen asia. Luulen, että naisia ei vaivaa se, että he työskentelevät *-mies-*loppuisissa ammatissa. (aM3)

- (21) Ihan kiva, että asia on nostettu esille, vaikka todellakin olisi suurempiakin ongelmia yhteiskunnassa. – – En usko, että naiset loukkaantuvat, jos he ovat esimiehiä. (aM18)

Koska ammattinimikkeiden mahdollinen syrjivä luonne kohdistuu nimenomaan naisiin, oli täysin odotettavissa, että naisten tekstit olisivat miesten tekstejä omakohtaisempia. Kun informantti puhui asiasta omakohtaisesti hän tulee hyödyntäneeksi ideationaalista metafunktiota eli hän kuvaa omaa kokemustaan. Miesabiturientit eivät pohdi asennettaan ammattinimikkeitä kohtaan samalla tavalla kuin naiset. Naisabiturientit eivät lähtökohdaisesti usko, että ammattinimikkeiden sukupuolella olisi vaikutusta heidän ammattihaaveisiinsa, mutta myös se mahdollisuus otetaan huomioon. Osa kokee geneerismaskuliiniset nimikkeet syrjivinä, mutta kovin suureksi ongelmaksi se ei nouse.

- (22) En kuitenkaan koe nimikkeitä syrjiviksi, sillä ymmärrän, että ammattinimikkeet ovat vanhoja ja tiedän, että voin pyrkiä mihin ammattiin tahansa, vaikka se olisikin *-mies*-loppuinen. Huomaan kuitenkin, että käsitykseni ammateista jakaantuu miehisiin ja naisellisiin, joten ehkä tämä voisi alitajuntaisesti vaikuttaa ammattimieltymyksiini. (aN2)

Esimerkissä 22 informantti aN2 osoittaa, ettei koe geneerismaskuliinisia ammattinimikkeitä syrjiviksi, eikä usko niiden vaikuttavan hänen ammattihaaveisiinsa, vaikka pitääkin mahdollisena, että ne vaikuttaisivat alitajunnan kautta hänen ajatteluunsa. Informantti aN2 kuitenkin tarkentaa vielä, että uskoo ammattihaaveidensa olevan hänen omien mielenkiinnon kohteittensa tuottamia eikä ammattinimikekäsitysten muokkaamia.

- (23) On helppoa ajatella, että ammattinimikkeiden sukupuolisuudella ei olisi väliä, koska se on vain pikkujuttu. Kun asiaa kuitenkin miettii, en haluaisi naisena toimia palomiehenä vaan juurikin pelastajana. Uskon, että ammattinimikkeiden muuttamisesta ei koituisi kenellekään haittaa. – – Sukupuoli on iso osa monen elämää, ja jos sukupuolineutralisoinnilla voisi helpottaa jonkun arkea, olisi sen eteen suotavaa tehdä jotakin. (aN10)

Esimerkissä 23 informantti aN10 toteaa, että olisi itse mieluummin pelastaja kuin palomies. Osoittamalla asian omakohtaisuuden hän sitoo itsensä osaksi sitä mahdollista lukijaryhmää, joka kokee *pelastaja*-nimikkeen itselleen *palomiestä* sopivammaksi. Mikä kuitenkin tekee tästä esimerkistä erityisen mielenkiintoisen, on se, että informantti aN10 myöhemmin sulkee itsensä aiemmin luomansa ryhmän ulkopuolelle toteamalla, että sukupuolineutraalius voisi helpottaa jonkun arkea. Tämä on yksi esimerkki aiemmin mainitsemastani muut, mutta en minä -ajattelusta.

Ehkä kiinnostavimman näkökulman mies = ihminen -normiin ja ammattinimikkeiden sukupuolineutraalistamiseen tarjoaa informantti aM18 esimerkissä 24.

- (24) En usko, että naiset loukkaantuvat, jos he ovat esimiehiä. Muutoksen tullessa loukkaantuvatko miehet, jos kaikesta otetaan *mies*-sana pois. En usko sitäkään, kun asia on aika pieni. (aM18)

Informantti aM18 pohtii kirjoituksessaan sitä, loukkaantuisivatko miehet geneerismaskuliinisuuden poistumisesta. Vaikka kyseessä on vain yhden informantin näkökulma, pidän kysymystä niin mielenkiintoisena, että käsittelen sitä tässä. Olennaista on arvioida sitä, miten tärkeänä kysymystä voidaan pitää. Geneerismaskuliinisia ammattinimikkeitä kritisoidaan lähinnä niiden seksistisyydestä, sillä niiden katsotaan oletttavan, että mies = ihminen. Jos esimerkiksi *palomies* muuttuisi *pelastajaksi*, ei seksismi olisi enää ongelma. Mikä siis voisi olla ongelma? Voimme katsoa, että mikäli sukupuolittuneista ammattinimikkeistä luovuttaisiin, jotkut miehet saattaisivat kokea, että heiltä on riistetty jotakin, mikä on heille joskus aiemmin annettu itsestäänselvyytenä. Kuitenkin, kuten informantti kirjoituksessaan toteaa, on epätodennäköistä, että kukaan edes pahastuisi ammattinimikkeiden muuttamisesta sukupuolineutraaleiksi.

5.2 Internet-kyselyn kirjoitukset

Internet-kyselyn toisen lomakkeen kirjoitustehtävään vastasi 21 informanttia. Heistä kolme oli miehiä, joista kaksi oli 21–30-vuotiaita korkeakoulutettuja ja kolmas 51–60-vuotias matalasti koulutettu. Loput informanteista olivat naisia, joista kahdeksan oli matalasti koulutettuja ja kymmenen korkeakoulutettuja. Naisvastaajien iät jakaantuvat laajemmin, sillä yksi heistä oli alle 20-vuotias, kymmenen 21–30-vuotiaita, yksi sekä 31–40- että 41–50 vuotiaita, kolme 51–60-vuotiaita ja kaksi 60–70-vuotiaita. Eroja ei eri informanttiryhmiä kesken juuri näy. Kirjoituksissa korostuvat jokaisen informantin henkilökohtaiset asenteet, sillä selkeitä yhteneväisyyksiä ei esimerkiksi naisten tai korkeakoulutettujen kesken syntynyt. Koska yksilöiden asenteiden erot ovat suuria, rakentuvat diskurssitkin heikompina. Tarkastelen tässä luvussa kirjoituksia yksilöiden asenteina juuri siitä syystä, että vastaajajoukko on sekä taustoiltaan että asenteiltaan hyvin hajanainen. Luvussa 5.2.3. kuitenkin tarkastelen nuorten aikuisten, alle 30-vuotiaiden, ryhmää esimerkinomaisesti vastaajajoukkona, koska tästä ryhmästä kaikkiaan kaksitoista informanttia osallistui myös kirjoitustehtävään.

Pääosin keskusteluun ja sen mahdollisesti mukanaan tuomaan muutokseen suhtaudutaan positiivisesti, tosin moni vaikutti myös melko välinpitämättömältä keskustelua kohtaan. Niissäkin tapauksissa, joissa keskusteluun ja tasa-arvon tavoitteluun suhtaudutaan positiivisesti, koettiin monesti sukupuolineutraaliutta koskevan keskustelun menneen liiallisuiksiin. Esimerkissä 25 informantti iN6 toteaa ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta koskevan keskustelun hukkaavan resursseja. Tällöinkin informantti tosin kertoo jossain määrin ymmärtävänsä keskustelua, mutta pitävänsä sitä kuitenkin turhana.

(25) Ei pitäisi muuttaa. Olen nainen ja toimin mielusti enemmän virkamiehenä kuin virkahenkilönä. Tavallaan ymmärrän käytävää keskustelua, mutta mielestäni se on täysin turhaa ja resursseja hukkaavaa. (iN6)

Ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuus ei tuntunut koskettavan kovin montaa henkilökohtaisesti. Tätä käsitystä myös vahvistaa se, että vain yksi informanteista koko aineistossa oli ilmoittanut ammattinimikkeensä geneerismaskuliinisella termillä. Tässäkin tapauksessa oli kyseessä *esimies*, joka korkean asemansa vuoksi saattaa helpommin tuntua naistenkin keskuudessa hyväksyttävältä. Selkeästi negatiivisia asenteita esitti informanteista neljä ja heistäkin kaksi osin ehkä väärin perustein, sillä he tarttuivat *palonainen-* ja *puhenainen-*nimikkeisiin, jotka eivät varsinaisesti ole käytössä vaan olivat aineistonkeruulomakkeella mukana provosoinnin vuoksi. Molemmat informantit kokivat, että geneerisfeminiiniset nimikkeet eivät sopisi suuhun, toinen jopa arveli, että ne lisäisivät sukupuolten välistä eroa (esimerkki 26).

(26) Mielestäni *-nainen-*loppuiset uudet ammattinimikkeet lisäävät sukupuolittumista ja eroa miesten ja naisten välille. (iN18)

Muutama informantti toteaa myös, että keskustelu ammattinimikkeistä on hyödyllistä tai ajankohtaista, mutta että on isompiakin ongelmia, joihin huomio pitäisi ensin kiinnittää. Tällöin he tulevat rakentaneeksi samaa yhteiskuntadiskurssia, jota abiturientit rakensivat omissa kirjoituksissaan, mutta kiinnostavasti nämä kannanotot olivat harvinaisempia Internet-aineistossa. Toisaalta informantti iN54 esimerkissä 27 pitää keskustelua tasa-arvon kannalta hyvin merkittävänä, sillä kokee sukupuolittuneiden ammattinimikkeiden pitävällä miesvaltaista yhteiskuntaa. Hänkin tosin myöntää keskustelun osin yliampuvaksi, mutta laskee syyn siitä niiden harteille, jotka ovat sukupuolineutraaleja ammattinimikkeitä vastaan.

- (27) Mielestäni sukupuolittuneet ja *-mies*-loppuiset ammattinimikkeet tukevat patriarkkaalisesti toimivaa yhteiskuntaa. Ne kannustavat asenteisiin, jotka eivät ole tasa-arvoisia. – – Keskustelu aiheen ympäriltä on myös hyvin yliampuva. Minua ihmetyttää lähinnä niiden ihmisten reaktiot, jotka ovat vahvasti sukupuolineutraaleja ammattinimikkeitä vastaan. He ovat jotenkin todella oudon vahvasti muutoksia vastaan ja minun on vaikea ymmärtää heidän reaktioitaan. (iN54)

Tässä luvussa tarkastelen Internet-kyselyn informanttien kirjoituksia ja heidän niissä luomiaan diskursseja. Osa diskursseista on päällekkäisiä abiturienttien diskurssien kanssa, mikä oli odotettavissa. Internet-aineisto tuo kuitenkin diskursseihin uusia piirteitä ja erilaisia näkökulmia. Luvussa 5.2.1. käsitelen kirjoituksiin luotuja tottumus- ja perinneediskursseista, luvussa 5.2.2. käsitelen tasa-arvodiskurssia ja mies = ihminen -normia ja luvussa 5.2.3. tekstien ohjailevuutta.

5.2.1 Tottumus- ja perinneediskurssi

- (28) *-Mies*-loppuisiin ammattinimikkeisiin on tottunut. Ammattinimikkeitä on kuullut pienestä pitäen, eikä lapsena vielä osannut hahmottaa niiden sukupuolittuneisuutta. (iN23)

Esimerkissä 28 informantti iN23 nostaa esille yhden tärkeän perusteen sille, miksi ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta ei pidetä huonona asiana. Kuten abiturienteilla aiemmin myös Internet-kyselyn aineistosta nousee esiin tottumusdiskurssi. Ammattinimikkeitä ei haluta muuttaa, koska niihin on totuttu, ja uusien opetteleminen saatetaan kokea työlääksi. Ideationaalinen metafunktio on selvästi näkyvissä näissä asenteissa. Ne pohjautuvat suoraan omaan kokemukseen siitä, miten asiat ovat aina olleet. Erityisesti lapsuudenaikaisten käsitysten esiintuominen luo pohjaa ideationaaliselle metafunktiolle. Vaikka ajatusmaailma on iän mukana kypsynyt, ovat tiettyihin asioihin liittyvät mielikuvat tai asenteet saattaneet säilyä.

Tottumusdiskurssia luo ajatus siitä, että asioiden muuttaminen ei ole tarpeellista, koska tietynlainen ajatusmalli on joskus opittu. Koska on lapsesta asti tiedetty, että myös naiset saattavat toimia ammatissa, jonka nimike on *-mies*-loppuinen lienee helppo ajatella, ettei siinä ole mitään erikoista. Esimerkissä 29 informantti iN2 näkee ongelman siinä, että vanhempien ihmisten saattaisi olla haastavaa muokata omaa ajatteluaan ja sitä kautta myös kieltään nykyisen sukupuolineutraalin trendin mukaan. Hän kokee haasteeksi myös sen,

että, nimikkeiden ymmärrettävyys voisi uudistuksen myötä kärsiä, eivätkä kaikki kuitenkaan olisi tyytyväisiä. Tässä rakennetaan siis paitsi tottumusdiskurssia myös ymmärrettävyysdiskurssia, joka sekin muodostui jo abiturienttienkin teksteissä.

- (29) Sekoittaisiko niiden [ammattinimikkeiden] vaihtaminen ihmisiä? Taipuuko vanhempien ihmisten ajatusmaailma kutsumaan palomiestä pelastajaksi. Niin tai näin, aina löytyy joku, joka pahoittaa mielensä. (iN2)

Internet-aineistossa rakennetaan aktiivisesti myös perinnekurssia. Diskurssin nimeäminen oli haastavaa siihen liittyvien erilaisten ja eri sävyisten argumenttien vuoksi. Vaihtoehtoinen nimi olisi voinut olla myös historiadiskurssi, mutta koen, että kyse on tässä kohtaa enemmän perinteistä ja tavoista kuin historiasta. Monimuotoisuudestaan huolimatta perinnekurssi on helposti luettavissa teksteistä. Perinnekurssia rakentaessaan informantit vetoavat sekä kielen että kulttuurin perinteisiin ja historiaan. He perustelevat asennetaan siihen, miksi nimikkeitä ei kannata vaihtaa sillä, millainen tilanne yhteiskunnassa on ollut, kun nimikkeet ovat muodostuneet. Esimerkissä 30 informantti iN6 ei pidä nimikkeiden vaihtamista järkevänä, koska ne ovat historiallisia. Samoilla linjoilla on informantti iM59, jonka mukaan palomiehet ovat lähes aina olleet palomiehiä.

- (30) *-Mies*-loppuisilla nimikkeillä on usein myös historiallista pohjaa, ja senkin takia ne pitäisi säilyttää. Vanhojen nimikkeiden vaihtaminen tuntuu typerältä ajatukselta. (iN6)

Ajatusta siitä, että nimikkeet pitäisi säilyttää niiden historiallisuuden takia voi myös kyseenalaistaa. Ammattinimikkeet muuttuvat jatkuvasti kielen ja ammattien muuttuessa. Kuinka vanhoja ammattinimikkeiden pitää olla, jotta niillä voidaan katsoa olevan historiallista arvoa? Eduskunnan ensimmäinen puhemies on valittu vuonna 1907 (Eduskunta) eli jo ennen Suomen itsenäistymistä, joten sen voisi uskoa läpäisevän seulan. Mutta jos *-mies*-loppuisten nimikkeiden historiallinen merkitys on niin suuri, että sillä voi perustella niiden säilyttämistä, miksi *-nainen*-loppuisilla nimikkeillä ei ole samaa arvoa? Kuten luvussa 5.1.3. kerroin, eivät *-nainen*-loppuiset nimikkeet ole millään tavalla yleisiä, ja ne ovat pitkälti kadonneet kielestä. Muitakaan naistarkoitteisia päätteitä ei käytetä lainkaan samassa mittakaavassa kuin *-mies*-päätettä. Tässä kohtaa kannattanee huomioida myös *lentoemäntä*, jonka miespuoliseksi vastineeksi on lainattu *stuertti*, jotta lentoemännän työtä tekevistä miehistä ei käytettäisi naistarkoitteista sanaa.

Ammattinimikkeiden säilyttämistä perustellaan useissa teksteissä sillä, että miehet ovat ennen tehneet naisia enemmän töitä kodin ulkopuolella ja nimikkeet ovat muodostuneet sen mukaan. Esimerkissä 31 informantti iN28 perustelee omaa kantaansa siihen, miksi ammattinimikkeiden muuttaminen ei ole tarpeellista sillä, että ne ovat jäänteitä. Hän kuitenkin toteaa kirjoituksessaan myös, että on välinpitämätön sen suhteen, vaihdetaanko nimikkeitä vai ei.

(31) En pidä niitä ongelmana. Entisaikoina miehet yleensä tekivät enemmän töitä kuin naiset, ja vaikka nimet ovat jääne niiltä ajoilta, ne ovat vain ammattinimikkeitä. (iN28)

Se, että ammattinimikkeiden nykytilaa verrataan vahvasti aikaan, jolloin nimikkeet ovat syntyneet, on tietyllä tapaa ongelmallista. Kieli muuttuu aina yhteiskunnan muuttuessa, joten olisi normaalia, että vanhat jäänteet purkautuisivat vastaamaan nyky-yhteiskuntaa. Onkin mielenkiintoista, että niin ei ole täysin tapahtunut, vaikka naiset ovat tehneet jo vuosikausia töitä kodin ulkopuolella siinä missä miehetkin. Toisaalta geneerismaskuliinisia nimikkeitä käytetään yritysten ja yhdistysten virallisessa viestinnässä yhä harvemmin, vaikka esimerkiksi Lakimiesliiton nimi on säilynyt ennallaan.

Tottumus- ja perinediskurssi rakentuvat erityisesti niissä kirjoituksissa, joissa kirjoittaja asennoituu negatiivisesti tai välinpitämättömästi sukupuolittuneiden ammattinimikkeiden muuttamiseen sukupuolineutraaleiksi tai yleisesti asiasta käytävään keskusteluun. Niillä perustellaan yleisesti muutosten tekemisen tarpeettomuutta. Informantti iN54 kuitenkin kokee, että geneerismaskuliinisten nimikkeiden perinteikkyyden ei riitä niiden säilyttämisen syyksi, koska naisten ja miesten ammatillisen tilanteen muututtua myös kielenkäyttö on jäänyt käynyt vanhanaikaiseksi (esimerkki 32).

(32) Ne häiritsevät minua siksi, että monet ammattinimikkeet on luotu silloin, kun naiset eivät saaneet tehdä samoja töitä kuin miehet. Nyt tämän muututtua ammattinimikkeidenkin olisi aika muuttua. Mielestäni sukupuolineutraaleihin ammattinimikkeisiin tulee pyrkiä. (iN54)

5.2.2 Ymmärrettävyydiskurssi ja ohjailevuus

Internet-aineiston informanttien tekstit ovat abiturienttien tekstejä ohjailevampia. Asenteet tai mielipiteet esitetään usein neuvoina siitä, mitä tai miten kannattaisi toimia. Ohjailevuus liittyy paikoitellen käytävään keskusteluun ja toisinaan ammattinimikkeisiin

suoraan. Ohjailevuus on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta muutosmyönteistä, joskin useimmiten kehoitetaan tietynlaiseen varovaisuuteen. Kiinnostavaa on, että jollakin tasolla ohjailevan tekstin kirjoittaneista vain kaksi on matalasti koulutettuja ja loput korkeakoulutettuja. Tämä saattaa kertoa siitä, että korkeakoulutetut kokevat matalasti koulutettuja useammin olevansa päteviä sanomaan, miten jokin asia kannattaa tehdä. Tämä selittäisi myös sen, miksi ohjailevuus oli abiturienttien teksteissä niin vähäistä.

Muutama informantti on sitä mieltä, että uusien nimikkeiden olisi hyvä olla sukupuolineutraaleita, mutta vanhoja ei kannattaisi lähteä muuttamaan. Tämä liittyy omalta osaltaan myös tottumus- ja perinnediskursseihin, sillä usein sen toiveen takana, että vanhat nimikkeet säilyisivät, on juuri ajatus perinteiden ylläpitämisestä. Informantti iN6 on juuri tällä kannalla. Hän ajattelee, että uudet voi nimetä sukupuolineutraaleiksi, mutta vanhojen nimikkeiden muuttaminen olisi hyödytöntä (esimerkki 33).

(33) -*Mies*-loppuisilla nimikkeillä on usein myös historiallista pohjaa ja senkin takia ne pitäisi säilyttää. Vanhojen nimikkeiden vaihtaminen tuntuu typerältä ajatukselta. Ymmärrän, että ehkä uusia virkanimikkeitä voisi keksiä sukupuolineutraalimmin, mutta vanhat pitäisi säilyttää semmoisenaan. (iN6)

On kiinnostavaa, että muutamien neuvoja antavien informanttien mukaan olisi hyvä jättää vanhat nimikkeet koskemattomiksi ja tarkkailla vain uusien syntymistä niin, ettei niistä tule sukupuolittuneita. Tässä kuitenkin saatetaan unohtaa, että lähes jokaiselle nimikkeelle on jo olemassa sukupuolineutraalikin vaihtoehto. Esimerkiksi aineistonkeruussa käyttämilleni sukupuolittuneille nimikkeille oli aina annettu sukupuolineutraali vaihtoehto. Esimerkiksi siis *palomiehen* sukupuolineutraali vastine on *pelastaja*. Varsinaista sanaston uusimista ei siis enää tarvittaisi. Moni muutokseen positiivisesti suhtautuvasta painottaa, että muutoksen tulisi olla vähittäistä, ikään kuin harkittua. Tällaisen asenteen välittää informantti iN63 esimerkissä 34.

(34) Mielestäni ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuuteen on hyvä kiinnittää huomiota ja muokata nimikkeitä vähitellen. En kuitenkaan pidä tarpeellisena yhtäkkistä ja väkinäistä ”remonttia”. (iN63)

Esimerkki 35 näyttää, että ammattinimikkeiden uusimista pidetään haastavana. Sen on kirjoittanut informantti iN85.

- (35) Uuden vaihtoehdon tulisi olla luonteva, jotta se otetaan oikeasti käyttöön. Huono esim. *palonainen*. Pitäisi keksiä kokonaan uusi nimike; ei helppo tehdä. Ei turvauduta mielellään englanninkielisiin vaihtoehtoihin kuitenkaan vaikka niitä paljon viljelläänkin. (iN85)

Informantti iN85 on siis huolissaan paitsi nimikkeiden luontevuudesta myös niiden suomenkielisyydestä. Huoli lienee sikäli aiheellinen, että vierasperäiset ammattinimikkeet ovat globalisaation ja kansainvälisten markkinoiden kasvun myötä lisääntyneet. Silti informanteista vain kaksi ilmoitti oman ammattinimikkeensä vieraskielisellä termillä. Luontevuuden ja suomenkielisyyden tavoitteen voidaan katsoa rakentavan ymmärrettävyydiskurssia. Jos nimikkeet ovat helposti ymmärrettäviä ja sopivat puheeseen, ne jäävät helpommin elämään, jolloin ne myös helpommin omaksutaan.

Moni informantti esittää ajatuksen siitä, että vain osa geneerismaskuliinisista nimikkeistä olisi vaihdettava. Tässä törmätään kuitenkin ongelmiin. Mikä osa nimikkeistä pitäisi vaihtaa ja mikä pitää ennallaan? Kenellä on oikeus päättää asiasta ja millä perusteilla? Esimerkissä 36 informantti iM59 asettaa itsensä päättävään asemaan neuvoessaan, mitkä nimikkeen voisi säilyttää ja mitkä olisi hyvä muuttaa. Hän ei tarjoa ajatuksilleen juuri mitään perusteita. Hän vain toteaa, että nimikkeiden tulee olla loogisia.

- (36) En kuitenkaan koe vahvasti asian puolesta mihinkään suuntaan, ja sukupuoli-neutraalit nimikkeet ovat mielestäni täysin yhtä hyviä kuin *-mies-* tai *-nais-*loppuiset, olettaen, että nimike on jotenkin looginen. Esimerkiksi sähkömies voi olla *sähköasentaja*, mutta *esimies* ei voi olla *esihenkilö*, kun taas *päällikkö* on hyvä termi. (iM59)

Ymmärrettävyydiskurssia rakennetaan myös siinä, että nimikkeet halutaan pitää sellaisina, että ne ovat helposti yhdistettävissä ammattiin. Ongelmat ovat samat kuin siinä, että vain osa nimikkeistä vaihdettaisiin. Kenen vastuu tai oikeus on päättää siitä, mikä nimike on helposti yhdistettävissä ammattiin ja mikä ei ja millä perusteella sen voi tehdä. Myös ajatus siitä, että jonkin nimike olisi helpommin yhdistettävissä ammattiin on ongelmallinen, sillä kieli koostuu sopimuksista. Jos kielenpuhujat sopivat, että *palomies* on *pelastaja*, ennen pitkää siitä tulee normi. Muutos ei ehkä tapahdu täysin automaattisesti, mutta on todennäköistä, että se tapahtuu, mikäli niin tahdotaan. Esimerkiksi *poliisi* ei puhtaasti kielellisenä aineksena viittaa mitenkään siihen ammattiin, jonka harjoittajia se kuvaa, mutta tiedämme, mitä sillä tarkoitetaan, koska sanan merkitys on sovittu.

Mielenkiintoista on, että oikeastaan kukaan ei tarjoa mielipidettään siihen, kenen vastuulla asian pohtiminen on. Vaikuttaa siltä, että asia koetaan paikoin jopa melko henkilökohtaisena, kun taas toisinaan sitä kohtaan ollaan hyvin välinpitämättömiä.

5.2.3 Nuorten aikuisten diskurssit

Nuorten aikuisten ryhmä jakaantuu niihin, jotka suhtautuvat keskusteluun positiivisesti, niihin jotka suhtautuvat siihen negatiivisesti ja niihin, jotka eivät ole asiasta oikein mitään mieltä. Hieman yllättäen seitsemän kahdestatoista nuoresta on sitä mieltä, että sukupuolittuneet ammattinimikkeet eivät ole syrjiviä tai muutenkaan ongelmallisia, kun vain kolme pitää keskustelua selvästi hyvänä ja tärkeänä asiana ja kannattaa nimikkeiden muuttamista. Toisaalta joissakin tapauksissa asenteet ovat myös päällekkäisiä. *-Mies*-loppuisia nimikkeitä ei aina pidetä syrjivinä, vaikka sukupuolittuneisiin ammattinimikkeisiin liittyvää keskustelua pidettäisiinkin hyvänä asiana. Tämä voi hyvin liittyä siihen, että kyse on laajemmin siitä, että keskustellaan tasa-arvosta ja sukupuolineutraaliudesta. Informantti iN70 kannattaa keskustelun käymistä ja sukupuolineutraaleja nimikkeitä, mutta ei koe geneerismaskuliinisia nimikkeitä silti syrjivinä. Tähän tosin saattaa vaikuttaa myös se, että hän on ymmärtänyt *-nainen*-loppuisten nimikkeiden olevan käytössä. Esimerkissä 37 on katkelma informantti iN70:n kirjoituksesta.

(37) On hyvä, että asiasta on keskustelua. Mielestäni *-mies*-loppuiset nimikkeet eivät ole syrjiviä, mutta saattaa kuulostaa oudolta, jos naista nimitetään esimerkiksi puhemieheksi. – – Kannatan neutraalien nimikkeiden käyttöä sukupuolisidonnaisten nimikkeiden rinnalla, kunhan se ei mene äärimmäisyyksiin. (Eli siihen, että sukupuoleen viittaavia nimikkeitä ei olisi hyväksyttävää käyttää, ja kaikkien ammattinimikkeiden pitäisi olla neutraaleja.) (iN70)

Nuoret vaikuttavat olevan huolissaan siitä, että jos muutoksia tapahtuisi, ne tulisivat vaikuttamaan jollakin tavalla perustavanlaatuisesti siihen, miten he itse saavat puhua. He saattavatkin pelätä tulevansa jollain tavalla ohjailuiksi. Monet nuorista myös kokevat itse keskustelun menneen liiallisuuksiin, mikä saattaa lisätä negatiivisen suhtautumisen todennäköisyyttä.

Keskustelua pidetään myös selvästi hyvänä asiana. Osan mielestä nimikkeiden muuttamista tärkeämpää on kielenkäyttäjien asenteiden muuttaminen. Samalla kuitenkin tiedotetaan, että sukupuolittuneet ammattinimikkeet saattavat vaikuttaa siihen, millaisina tietyt

ammattiryhmät tai ammatit koetaan. Esimerkin 38 on kirjoittanut informantti iN1. Hän toteaa, että sukupuolittuneilla nimikkeillä voi olla vaikutusta siihen, miten ammatteihin suhtaudutaan.

(38) Mielestäni *-mies*-loppuiset sanat eivät ole pohjimmiltaan syrjiviä – –. Toisaalta asenteiden muuttamisen kannalta näillä nimikkeilläkin voi olla vahvaakin, ehkä tiedostamaton, merkitys. (iN1)

Yllättäen aiemmin mainitsemani perinediskurssi on kokonaan nuorten aikuisten rakentama. He perustelevat usein omaa näkemystään ammattinimikkeiden ennallaan säilyttämisen tärkeydestä nimikkeiden historiallisuudella ja sillä, että nimikkeet on rakennettu silloin, kun miehet tekivät naisia enemmän töitä. Se, että nuoret aikuiset pitävät kiinni sanoista niiden historiallisuuden takia on odottamatonta. Alle 30-vuotiaat eivät ole eläneet sellaisena aikana, jolloin miehet ovat tehneet selvästi naisia enemmän töitä kodin ulkopuolella. Se, että tuo aika nousee heille niin merkittäväksi on kiinnostavaa. Esimerkissä 39 informantti iN28 perustelee omaa välinpitämättömyyttään nimikkeiden sukupuolittuneisuuteen juuri niiden historiallisella taustalla.

(39) En pidä niitä ongelmana. Entisaikoina miehet yleensä tekivät enemmän töitä kuin naiset, ja vaikka nimet ovat jääne niiltä ajoilta, ne ovat vain ammattinimikkeitä. (iN28)

Kovinkaan moni nuorista aikuisista ei ole sitä mieltä, että nimikkeitä pitäisi muuttaa. Osa ymmärtää keskustelua, ja muutama jopa kannattaa sitä, mutta yleisesti ottaen nykyisiin nimikkeisiin on totuttu, eikä niiden korvaamista aktiivisesti ajatella. Informantit kokevat, että nimikkeitä voi muuttaa, jos ne häiritsevät jotakin ja jos löytyy sellainen nimike, joka on luonteva ja järkevä ja joka on helppo yhdistää ammattiin. Syntyvien uusien nimikkeiden toivotaan kuitenkin pysyvän neutraaleina. Geneerismaskuliinisia nimikkeitä pidetään jopa sukupuolineutraaleita virallisempina. Näin toteaa esimerkiksi informantti iN6 (esimerkki 40).

(40) Esim. juuri tuo *virkamies* kuulostaakin paljon virallisemmalta kuin vaikka *virkahenkilö*. (Toki varmaan tottumiskysymys osittain.) (iN6)

Sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ei siis nuorten aikuisten keskuudessa koeta kovin suurena ongelmana. Selkeästi sillä kannalla, että nimikkeitä pitäisi muuttaa. Kaikista eniten kritiikkiä kohtaa nimenomaan aiheesta käyty keskustelu. Ammattinimikkeiden

sukupuolittuneisuus tuntuu useimmille olevan melko merkityksetön asia, lähes puolet kritisoi keskustelua jollakin tasolla.

6 Päätelmät

Johdannossa esitin tutkielman tavoitteeksi selvittää kolme asiaa: 1. Millaisia ammattinimikkeitä ajatellaan sukupuolittuneina ja millaisia sukupuolineutraaleina? 2. Mitä vaikutusta vastaajan iällä, sukupuolella tai koulutuksella on käsityksiin? 3. Millaisia asenteita informanteilla on ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta ja siitä käytävää keskustelua kohtaan? Näitä kysymyksiä käyn tässä luvussa läpi.

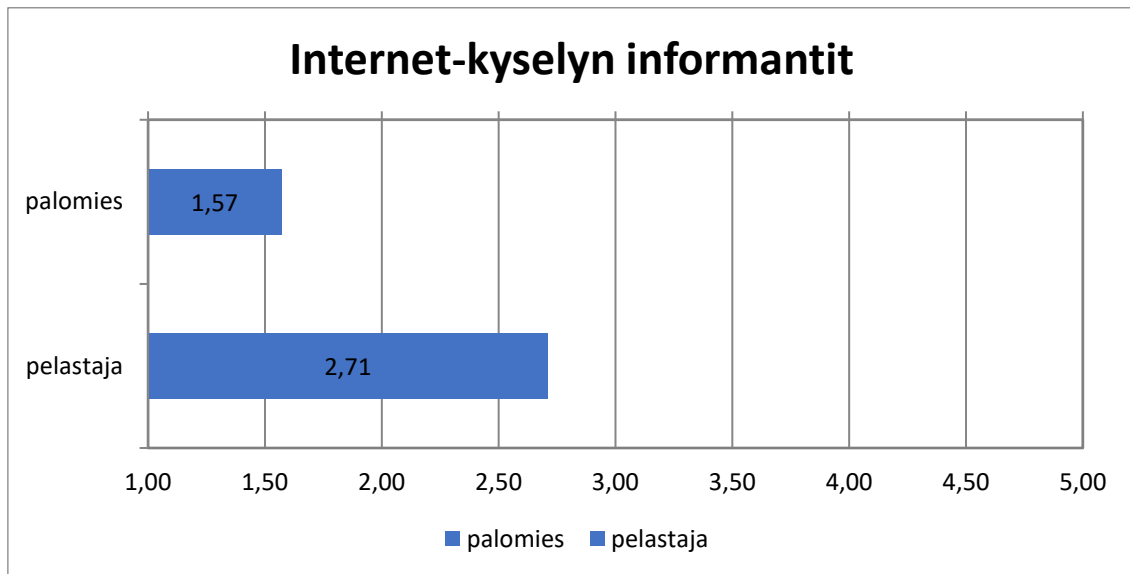
Tässä luvussa tarkastelen lisäksi sitä, toteutuvatko johdannossa rajaamani hypoteesit Hypoteeseja on neljä: 1. Nuoret ihmiset suhtautuvat geneerismaskuliinisiin ammattinimikkeisiin negatiivisemmin ja kokevat ne useammin selvästi maskuliinisina ja näin jopa syrjivinä. 2. Sukupuoli vaikuttaa ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuuden tulkintaan. Naiset pitävät käytävää keskustelua tärkeämpänä kuin miehet. 3. Korkeakoulutetut kokevat sukupuolittuneet ammattinimikkeet suurempana ongelmana kuin matalasti koulutetut. 4. Ammattinimikkeiden kielellinen sukupuolittuneisuus vaikuttaa niiden tulkintaan.

6.1 Sukupuolittuneet nimikkeet

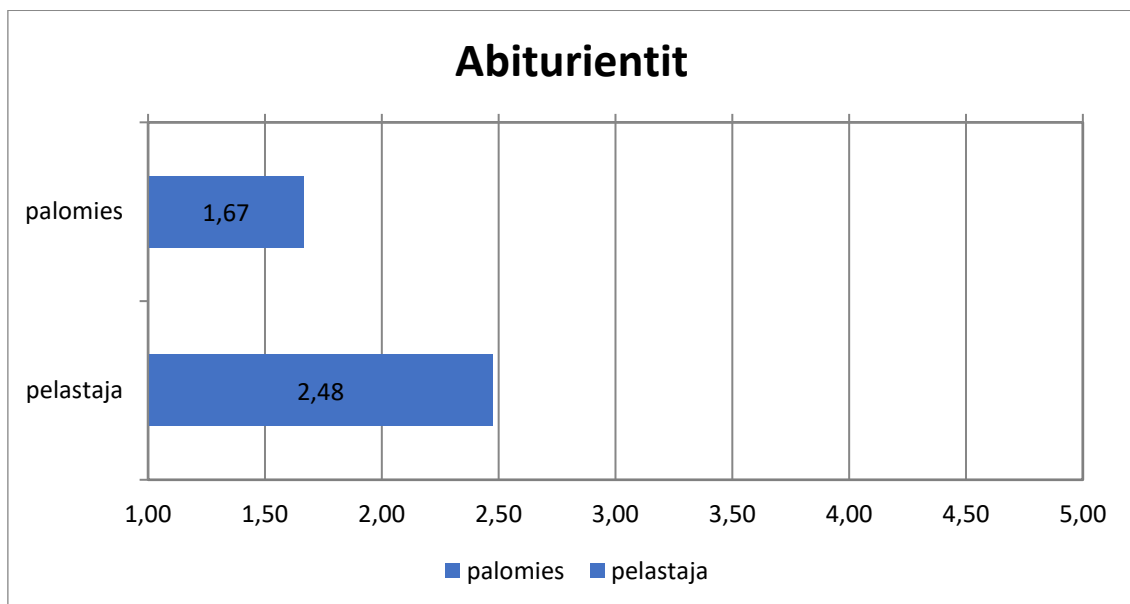
Lähes kaikki ammattinimikkeet, jotka koetaan selvästi sukupuolineutraaleiksi ovat tässä tutkielmassa myös kielellisesti neutraaleita. On kuitenkin huomattava, että kaikkia kielellisesti sukupuolineutraaleita nimikkeitä ei arvioida neutraaleiksi eikä kaikkia sukupuolittuneita sukupuolittuneiksi. Silti nimikkeen kielellisillä piirteillä vaikuttaisi olevan jonkin verran vaikutusta siihen, millaisina ne nähdään. Sukupuolittuneista nimikkeistä lähelle neutraalia arvioidaan sekä Internet-aineistossa että abiturienttien aineistossa *esimies* ja *puhemies*. Mikään *-nainen*-loppuisista nimikkeistä ei yltänyt lähelle neutraaliutta, mutta se oli odotettavissa nimikkeiden tarkoituksellisen provosoivuuden vuoksi.

Kielellisesti sukupuolittuneet nimikkeet arvioidaan *esimies-päällikkö* -paria lukuun ottamatta aina neutraalia vastinettaan sukupuolittuneemmaksi. Vaikuttaakin siltä, että sukupuolittuneet nimikkeet arvioidaan helpommin sukupuolittuneiksi kuin niiden neutraalit vastineet, vaikka neutraalitkin jäävät aina neutraalin miehisen puolelle (alle 3,00). Niemeämistehtävä kuitenkin suurimassa osassa tasoitti eroja, mikä näkyy erityisen vahvasti *palomies-pelastaja*-parissa Internet-aineistossa *palomies* saa kaikkien informanttien

arvioissa arvon 1,57 ja *pelastaja* arvon 2,71 (kuvio 13). Abituriienttien aineiston vastaavat luvut ovat 1,67 ja 2,48 (kuvio 14).

KUVIO 13. Internet-kyselyn informanttien arviot *palomies*- ja *pelastaja*-nimikkeistä.

KUVIO 14. Abituriienttien arviot *palomies*- ja *pelastaja*-nimikkeistä.

Vaikka *pelastaja* arvioitiin selvästi *palomiestä* neutraalimmaksi nimikkeeksi, nimeämistehtävässä molemmat olivat selvästi useammin miehiä. Kirjoitustehtävässä *pelastaja* siivutetaan *palomiehen* sukupuolineutraalina vaihtoehtona molemmissa aineistoissa. On kiinnostavaa, että se näkyy sekä abituriienttien että Internet-aineiston informanttien vastauksissa. *Pelastaja* lienee vielä melko tuntematon nimike, koska *pelastajan* sijaan

palonaiseen tartuttiin kirjoituksissa herkästi. Esimerkiksi informantti iN85 toteaa, että *palonainen* ei ole hyvä ratkaisu geneerismaskuliinisuuden rinnalle, vaan pitäisi keksiä kokonaan uusi nimike. On mahdollista, että tulokset olisivat muuttuneet, mikäli *pelastaja* nimikkeen sijaan kokeessa olisi ollut *palopelastaja*, joka on kielellisestikin helpommin yhdistettävissä *palomieheen*.

On todennäköistä, että ammatin sisältö ja ammatinharjoittajaryhmään liitettävä stereotypia vaikuttavat nimikkeen sukupuolittuneisuuden arvioihin merkittävästi. Esimerkiksi *kätilö* ja *putkiasentaja* arvioidaan vahvasti sukupuolittuneiksi, vaikka kummankaan nimikkeen kielellinen aines ei ohjaa tulkintaa sukupuolittuneeksi. Kiinnostavasti *sairaanhoitaja*, joka on vahvasti naisvoittoinen ammatti, ei nouse informanttien arvioissa erityisen sukupuolittuneeksi.

-*Nainen*-loppuiset provosointitarkoitukseen koostetut nimikkeet ja käytössä oleva *lentoemäntä* koettiin vahvasti sukupuolittuneiksi. Useimmat ryhmät arvioivat *palonaisen puhenaista* naisellisemmaksi, mikä on sikäli erikoista, että ammatin sisältö ei näytä vaikuttavan nimikkeen arvioon mitenkään. Kuten jo aiemmin totesin, se työ, mitä nimikkeen käyttäjät tekevät, vaikuttaa usein siihen, miten miehisenä tai naisellisena nimikettä pidetään, mutta *palonaisen* kohdalla se ei tunnu toteutuvan. Toinen esimerkki tästä ilmiöstä on *lentoemäntä–stuertti* -pari, jossa paitsi *lentoemäntä* myös *stuertti* sukupuolittuu vahvasti. Abiturienttien aineistossa *stuertti* on vielä sukupuolittuneempi (1,45) kuin Internet-aineistossa (1,92). Yksi abiturienteista myös arveli, että kaikki eivät tiedä, mitä *stuertti* tarkoittaa. *Lentoemäntä–stuertti* -parin sukupuolittuminen on sikäli mielenkiintoista, että mikään muu sukupuolittuneen ja sukupuolineutraalin nimikkeen pari, jossa molemmat nimikkeet ovat aktiivisessa käytössä, ei sukupuolitu eri suuntiin niin, että toinen olisi miehinen ja toinen naisellinen. *Stuertista* on toki edelleen huomautettava, että se on nimenomaan miehille tarkoitettu nimike. Internet-aineistossa miehet sekä molemmat työikäisten ryhmät arvioivat *stuertin* sukupuolineutraalimmaksi kuin muut ryhmät, mikä kertoo vastausten suuresta hajaannuksesta. *Stuertti* olikin saanut arvokseen kaikkia lukuja 1–5. Kun geneerismaskuliininen nimike saa sukupuolineutraalin vastineen, on se tyypillisesti sellainen nimike, jota voi käyttää myös miehistä (esimerkiksi *puheenjohtaja*, *pelastaja*), mutta *lentoemäntä* on saanut sukupuolineutraaliksi vastineekseen sellaisen nimikkeen, jota käytetään oikeastaan pelkästään miehistä. Onko *lentoemäntä* siis koettu aikanaan syrjiväksi, kun *stuertti* on otettu käyttöön?

6.2 Vastaaajan taustan vaikutus

Sosiaaliset muuttajat eivät tunnu vaikuttavan tulkintaeroihin juuri mitenkään. Ero ovat hyvin pieniä ja näyttävät muodostuvan enemmän yksilöllisten kuin ryhmällisten erojen perusteella. Silti on huomioitava, että naiset suhtautuvat keskusteluun pääosin miehiä hyväksyvämmiin ja kannattavat muutosta hanakammin. Tosin myös naisten kesken tässä on eroja. Naisilla nimikkeiden geneerismaskuliinisuuden vaikutus näkyy vahvempana arvioissa, mutta heidän eivät arvioineet *-nainen*-loppuisia nimikkeitä tai *lentoemäntää* merkittävästi neutraalimmaksi kuin miehetkään.

Tutkielmassani abiturientit olisivat kuuluneet nuorten ja nuorten aikuisten ryhmään eli alle 30-vuotiaisiin sekä matalasti koulutettujen ryhmiin. Heidän arvionsa ja kirjoitustehtävässä ilmaisemansa asenteet ovat lähempänä nuorten ja nuorten aikuisten ryhmän kuin matalasti koulutettujen asenteita. Voikin ehkä arvella, että iällä on enemmän vaikutusta asenteisiin kuin koulutustasolla. Eroa abiturienttien ja Internet-aineiston alle 30-vuotiaiden ryhmän välille muodostui jonkin verran erityisesti kirjoitustehtävässä. Koulutustason ero näkyy siinä, miten abiturientit ovat lähinnä huolissaan ympäröivän yhteiskunnan tilasta, mutta eivät juuri ohjeista, miten pitäisi toimia, kun taas korkeakoulutetut eivät ota välttämättä niinkään kantaa yhteiskunnan muihin ongelmiin. He pyrkivät sen sijaan ohjeistamaan, miten ammattinimikkeiden kanssa tulisi toimia, mitä mikään muu ryhmä ei tee.

Kirjoitustehtävissä on myös huomattavissa se, että nuoret ja nuoret aikuiset ovat asenteiltaan pääosin melko konservatiivisia. Sekä abiturientit että Internet-aineiston alle 30-vuotiaat perustelevat tarvetta säilyttää sukupuolittuneet ammattinimikkeet sillä, että niihin on totuttu. Alle 30-vuotiaat menevät jopa niin pitkälle, että rakentavat perinneskurssin, joka pitää geneerismaskuliinisia nimikkeitä tärkeänä niiden historiallisuuden ja perinteikkyyden vuoksi. Mielenkiintoista on se, että perinneskurssia rakentavat ainoastaan nuoret ja nuoret aikuiset.

6.3 Vastajien asenteet

Asenteet ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta ja siitä käytyä keskustelua kohtaan ovat sekä positiivisia, negatiivisia että välinpitämättömiä. Ammattinimikkeitä pidetään

vain hyvin harvoin syrjivinä. Niiden sukupuolittuneisuus silti osin tunnustetaan, vaikka sen ei välttämättä katsota vaikuttavan omiin asenteisiin tai toimintaan. Silloinkin, kun nimikkeitä pidetään syrjivinä, informantit saattavat tähdentää, etteivät itse silti koe niitä pahoina, mutta joku muu saattaa pahoittaa mielensä. Hallidayn intersubjektivaalinen meta-funktio näkyy tällaisissa asenteen ilmauksissa, sillä kirjoittaja luo tekstin ulkopuolelle ihmisryhmän, johon ei itse kuulu eli kuvaa tavallaan omaa suhdettaan muihin ihmisiin. Samalla ideationaalinen meta-funktio näkyy siinä, että informantti pohtii omaa kokemustaan ja suhtautumistaan asiaan. Esimerkissä 41 informantti aN21 pohtii erityisesti omaa asennettaan sukupuolittuneisiin nimikkeisiin ja rakentaa myös lausunnollaan tottumusdiskursseja.

- (41) Itse en pidä sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ongelmana, koska ”sellaisiahan ne ovat aina olleet”, mutta sukupuolineutraaleihinkin varmasti tottuu nopeasti. Osa sukupuolittuneista nimikkeistä on omalla tavallaan hieman syrjiviä, kuten esimerkiksi *palomies* verrattuna *poliisiin*, *poliisi* on sukupuolineutraali eikä luo mielikuvaa millainen henkilö ammatissa on, kun taas palomiehen olettaa olevan mies. (aN21)

Sukupuolineutraaliutta käsittelevän keskustelun katsotaan monelta osin menneen liiallisuuksiin, mikä selittänee ainakin omalta osaltaan joitakin negatiivisia asenteita. Onkin ehkä syytä pohtia, suhtaudutaanko keskusteluun negatiivisesta, koska ajatellaan, että mahdolliset muutokset koskisivat kaikkea kielenkäyttöä eikä esimerkiksi vain julkisia ja virallisia yhteyksiä, kuten mediaa ja lainsäädäntöä. Koetaanko keskustelun kritisoidaan omaa kielenkäyttöä, jos sukupuolittuneet nimikkeet ovat omassa puheessa normi? Huomion arvoista on, että vaikka negatiiviset asenteet kohdistuvat toisinaan myös ammattinimikkeiden muuttamista kohtaan, suuntautuu kritiikki useammin nimenomaan sukupuolineutraaliudesta käytävää keskustelua kohtaan.

Merkittävin tekijä siinä, että sukupuolittuneita ammattinimikkeitä ei pidetä ongelmana lienee se, että niihin on totuttu. *-Mies*-loppuisuutta ei tunnusteta geneerismaskuliinisuudeksi, koska mies = ihminen -normi on niin tuttu. Erityisesti abiturientit sekä nuorten ja nuorten aikuisten ryhmä korostavat nimikkeiden perinteisyyttä ja niihin tottumista. Mies = ihminen -normi rakentuu vastauksissa selvästi, ja se liitetään useimmiten juuri tottumukseen. *-Mies*-loppuisten nimikkeiden ei katsota viittaavan ammatinharjoittajan sukupuoleen, vaan monet kokevat, että myös nainen voi käyttää *-mies*-loppuista nimikettä ilman, että se vaikuttaa hänen sukupuoleensa.

Erityisen huolissaan monet vaikuttavat olevan siitä, että nimikkeet säilyisivät ymmärrettävinä. Tämä asenne korostui erityisesti abiturienttien keskuudessa. *-Nainen-*loppuisia nimikkeitä ei lähtökohtaisesti kritisoida niiden taipumuksesta kääntää seksismi toiseen suuntaan vaan ennemmin niiden epäselvyydestä. Erityisesti abiturientit kokevat, että nimikkeiden muuttaminen sukupuolineutraaleiksi hankaloittaisi ymmärtämistä. Internet-aineistossa se ei nouse esiin muuten kuin korkeakoulutettujen neuvovissa teksteissä, joissa tärkeimmiksi huomionkohteiksi todetaan nimikkeiden ymmärrettävyys ja se, että ne on edelleen helppo yhdistää ammatteihin.

Osa informanteista on sitä mieltä, että jotkin nimikkeistä voisi säilyttää ja jotkin vaihtaa. Tässä asenteet ja mielipiteet eivät muodostu selkeinä. Lähtökohtaisesti *sähkömiehestä* voisi tulla *sähköasentaja*, mutta *esimiehestä* ei *esinainen*. Toisaalta *päällikkö* saattaisi olla hyvä ratkaisu, vaikka *esimies*-nimike ei naisia loukkaakaan. Kukaan informanteista ei kuitenkaan ota kantaa siihen, kenen vastuulla mahdollisten muutosten organisoiminen olisi tai kuka päättäisi, mitkä nimikkeet voi säilyttää, mitä ei ja millä perusteilla valinnat pitäisi tehdä.

7 Lopuksi

Tutkielmassani tarkastelin ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta. Tavoitteeni oli selvittää, millaisia nimikkeitä pidetään sukupuolittuneina, miten kielenkäyttäjän tausta vaikuttaa asenteisiin ja millaisia asenteita sukupuolittuneiden ammattinimikkeet ja niiden ympärillä käyty keskustelu herättävät. Tutkielmani aineistona olivat Internet-kysely sekä tapausesimerkkinä Ulvilan lukion abiturienttien äidinkielenryhmälle tehty kysely. Molempiin kyselyihin liittyi myös kirjoitustehtävä.

Tutkielmani teoriapohjaa oli haastava muodostaa, koska vastaavaa tutkimusta ei oikeastaan aiemmin ole tehty. Lähimmin samaa aihetta on tutkinut Engelberg (1998), mutta hänenkään tutkimuksensa ei käsitellyt ammattinimikkeiden herättämiä asenteita. Edes ulkomaisessa tutkimuksessa ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuuden tutkimus ei ole ollut kovin yleistä. Lisäksi useimpien kielten ammattinimikerakenne on erilainen kuin suomen kielessä.

Sukupuolittuneisiin ammattinimikkeisiin liittyvät asenteet ovat selvästi kolmijakoisia. Osa suhtautuu keskusteluun positiivisesti ja kannattaa muutosta, osa pitää uudistuksia turhina ja osalla ei ole asiaan oikeastaan mitään mielipidettä. Toki ne, joilla ei ole mielipidettä jäivät vähemmistöksi Internet-kyselyn kirjoitustehtävässä, sillä välinpitämättömyyttä ei ehkä haluta osoittaa.

Johdannossa annoin tutkielmalleni neljä hypoteesia. Ensimmäinen hypoteesini oli, että aineistossa näkyisi selvä sukupolvien välinen ero niin, että nuoret suhtautuisivat generismaskuliinisiin ammattinimikkeisiin negatiivisemmin ja selvemmin maskuliinisempina. Toinen hypoteesini oli, että sukupuoli vaikuttaisi ammattinimikkeiden tulkintaan ja niihin liittyviin asenteisiin eli odotin naisten suhtautuvan käytävään keskusteluun miehiä avoimemmin ja pitävän sitä tärkeämpänä. Kolmas hypoteesini oli, että korkeakoulutetut kokisivat sukupuolittuneet ammattinimikkeet suurempana ongelmana kuin matalasti koulutetut. Neljäs hypoteesini oli, että ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuus vaikuttaisi siihen, miten sukupuolittuneiksi ne koetaan.

Ensimmäinen hypoteesini pitää osittain paikkansa. Nuorten informanttien asenteet olivat useammin muutoksen kannalla kuin heitä vanhempien. On kuitenkin huomattava, että

erityisesti Internet-aineiston kirjoitustehtävässä suurin osa vastaajista on 20–30-vuotiaita ja tapausesimerkin informantit ovat kaikki alle 20-vuotiaita, joten nuorten ja nuorten aikuisten asenteet näkyvät aineistossa selvimmin, mikä saattaa vääristää todellista tilannetta. Toisaalta osa alle 30-vuotiaista informanteista olivat myös hyvin konservatiivisia, sillä kirjoituksissaan he rakensivat ahkerasti tottumus- ja perinneediskursseja.

Toinen hypoteesini osoittautui paikkansa pitäväksi. Erityisesti Internet-aineistossa vertailu on haastavaa miesinformanttien pienen määrän vuoksi, mutta abiturienttien vastauksissa ero on havaittavissa, joten voitaneen olettaa, että sellainen löytyisi myös muiden ihmisten keskuudesta. Miehet eivät kokeneet nimikkeitä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta syrjiviksi, mikä oli odotettavissa, koska mahdollinen syrjintä ei nimikkeissä yleensä kohdistu heihin.

Kolmas hypoteesini on hankala osoittaa oikeaksi tai vääräksi. Internet-aineistossa kirjoitustehtävään vastanneista on suurin osa korkeakoulutettuja, joiden asenteet vaihtelivat. Abiturientit ovat toki kokonaisuudessaan matalasti koulutettuja, mutta heidänkin asenteensa vaihtelivat melko paljon. Nimikkeitä ei yleisesti pidetty häiritsevän syrjivinä tai sukupuolittuneina, mutta joidenkin mielestä niitä pitäisi silti muuttaa.

Neljäs hypoteesini pitää osittain paikkansa. Useimmat sukupuolittuneet nimikkeet arvioitiin neutraaleita vastineitaan sukupuolittuneemmiksi, mutta poikkeuksen tähän teki useimmissa ryhmissä *esimies*, joka arvioitiin *päällikköä* neutraalimmaksi. Pelkästään kielellinen aines ei myöskään vaikuta nimikkeen arviointiin, sillä *stuertti* ja *kättilö* koetaan sukupuolittuneiksi, vaikka ne ovat kielellisesti täysin neutraaleja. *Stuertti*-nimikkeen kohdalla on kuitenkin muistettava, että vaikka se ei sisällä kielellistä tunnusmerkkisyyttä, se kuitenkin määritetään nimenomaan miehille tarkoitetuksi nimikkeeksi. Tämä kuitenkin lähinnä lisää havainnon kiinnostavuutta, koska *lentoemäntä*-nimikkeelle on koettu tarpeelliseksi lainata vastineeksi vain miehille tarkoitettu nimike, vaikka näin ei ole toimittu generismaskuliinisten nimikkeiden kanssa.

Kiinnostavaa voisi olla jatkossa selvittää, miten ammattinimikkeitä koskeviin asenteisiin vaikuttaisi sellainen hypoteettinen tilanne, että nimike koskisi informanttia itseään. Myös eri ammattinimikkeet voisivat tuoda erilaisia tuloksia. Lisäksi tutkimusmenetelmien muuttaminen voisi tuoda erilaisia tuloksia. Esimerkiksi jos informantit keskustelisivat

aiheesta, muiden keskustelijoiden asenteet todennäköisesti vaikuttaisivat ainakin yksilöiden julkilausuttuihin asenteisiin. Yllättävästi tutkielman tekeminen avasi enemmän uusia kysymyksiä, kuin mitä se toi vastauksia. Pitäisikö nimikkeitä muuttaa? Onko keskusteluun olemassa kaikkia miellyttävää ratkaisua? Jos ei ole, kenen mielipiteiden mukaan pitäisi toimia. Kenen vastuulla on päättää, mitkä nimikkeet muutetaan, jos joitain muutetaan? Millaiset ammattinimikkeet vaativat muuttamista ja millaiset voi säilyttää? Mistä kaikista yhteyksistä nimikkeitä pitäisi muuttaa?

Lähteet

- Cameron, Deborah 1996: *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Suom. Riitta Oittinen ja työryhmä. Vastapaino, Tampere
- Chambers, J. K. 2009: *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Wiley-Blackwell, West Sussex.
- Cohen, Marcel 1956: *Pour une sociologie du langage*. Éditions Albin Michel, Pariisi.
- Eduskunta [Online.] [Viitattu 23.4.2018.] <https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/historia/Sivut/default.aspx>
- Edwards, John 2011: *Challenges in the Social Life of Language*. Palgrave Macmillan, Hampshire, New York
- Egins, Suzanne 2004: *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. Bloomsbury Academic, Lontoo, New York.
- Engelberg, Mila 1993: Maskuliini, feminiini, virkamies? *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 6: s. 4, 39–50.
——— 1998: Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. *Virittäjä* 1/1998. s. 74–92.
——— 2001: Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 14: s. 4, 23–36.
——— 2016: Sukupuolittuneet kielet. *Virittäjä* 1/2016. s. 156–160.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.
- Fasold, Ralph 1948: *The Sociolinguistics of Society*. Basil Blackwell, Oxford, New York.
- Garrett, Peter 2010: *Attitudes to Language*. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Halliday, M. A. K. 1987: *The Language as social semiotic*. Edward Arnold (Publishers) Ltd., Lontoo.
——— 2003: *On Language and Linguistics. Volume 3*. Bloomsbury Publishing PLC, Lontoo.
- He, Guimei 2010: An Analysis of Sexism in English. *Journal of Teaching and Research, Vol 1, No. 3*. s. 332–335. Academy Publisher, Qingdao.
- Heikkinen, Vesa 2000: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. Teksti työnä, virka kielinä. s.116–214. Toim. Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa ja Ulla Tiililä. Gaudeamus Kirja. Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd., Helsinki.

Hickey, Raymond 2018: Language and Society. [Online.] [Viitattu 10.4.2018]
<https://www.uni-due.de/ELE/LanguageAndSociety.pdf>

Kielitoimiston verkkosanakirja [Online.] [viitattu 20.2.2018] <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>

Labov, William 2010: *Principles of Linguistic Change. Volume 3: Cognitive and Cultural Factors*. Wiley-Blackwell, Chichester.

van Leeuwen, Theo 2009: Critical Discourse Analysis. *Discourse, of Course. An overview of research in discourse studies*. Toim. Jan Renkema. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Liben, Lynn. S. – Bigler, Rebecca S. – Krogh, Hollen R. 2002: Language at Work: Children's Gendered Interpretations of Occupational Titles. *Child Development*. Volume 73 Issue 3. s. 810–828.

Mills, Sara 2012: *Gender Matters. Feminist Linguistic Analysis*. Equinox Publishing Ltd., Lontoo.

Nalbantoglu, Minna 2017: Maria Lohela ei salli eduskunnassa puheenjohtaja-nimitystä – ”Eduskunnassa ollaan puhemiehiä, kuten perustuslaki määrää.” *Helsingin Sanomat* 18.9.2017 [Viitattu 6.1.2018.] Saatavissa: <https://www.hs.fi/paivanlehti/19092017/art-2000005372527.html>

Paunonen, Heikki 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. *Sosiolingvistiikan näkymiä*. s. 35–110. Toim. M.K. Suojanen ja Päivikki Suojanen. Gaudeamus, Helsinki.

Pietikäinen, Sari 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Toim. Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh. Jyväskylän yliopisto.

Pietikäinen, Sari – Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.

Schleppegrell, Mary J. 2012: Systemic functional linguistics. *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. s. 21–34. Toim. James Paul Gee ja Michael Handford. Routledge, Lontoo, New York.

Suojanen, M.K. 1982: Sosiolingvistiikka – synkretistinen tieteenala. *Sosiolingvistiikan näkymiä*. s. 35–110. Toim. M.K. Suojanen ja Päivikki Suojanen. Gaudeamus, Helsinki.

Swann, Joan 2000: Gender and Language Use. *Introducing Sociolinguistics*. s. 213–241. Toim. Rajend Mesthrie, Joan Swann, Ana Deumert ja William L. Leap Toinen painos. Edinburgh University Press.

Valtonen, Sanna 1998: Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan.* s.93–121. Toim. Anu Kantola, Inka Moring ja Esa Väliaverronen. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti.

Wodak, Ruth 2011: Critical Discourse Analysis. *The Bloomsbury Companion to Discourse Analysis.* s. 38–53. Toim. Ken Hyland ja Brian Paltridge. Continuum, Lontoo, New York.

Liite 1

Aineistossa asenteiden selvittämiseen käytetyt ammattinimikkeet. Tähdellä merkittyjä nimikkeet

1. putkimies
2. putkiasentaja
3. lääkäri
4. sairaanhoitaja
5. esimies
6. päällikkö
7. puhemies
8. puhenainen *
9. puheenjohtaja
10. lentoemäntä
11. stuertti
12. ensihoitaja
13. kättilö
14. palomies
15. palonainen *
16. pelastaja
17. kansanedustaja
18. poliitikko

Liite 2

Aamulehti ottaa käyttöön sukupuolineutraalit tittelit –eduskunnan puhemies on jatkossa puheenjohtaja

Pääkirjoitus: Suomi on monella tavalla tasa-arvoinen kieli, mutta luottamus-, virka-, laki- ja puhemiehistä on syytä luopua. Aamulehti pyrkii kohti neutraalia kielenkäyttöä.

Pääkirjoitukset 16.09. 20.00 Päivitetty 17.09. 20.25

Aamulehti

Suomeksi on helppo olla tasa-arvoinen. Kieliopillisia sukuja ei ole, ja persoonapronomini "hän" viittaa sekä naiseen, mieheen että muunsukupuolisiin.

Jos suomeksi haluaa korostaa sukupuolta, pitää puhuessaan asioikseen valita "mies" tai "nainen".

Silti sukupuolittuneisuus näkyy esimerkiksi monissa sanonnoissa, eikä aina hyvällä tavalla. Ihminen on oman elämänsä herra, ei rouva. Jokainen tietää, että sanat "tyttö" tai "poika" voivat asiayhteydestä ja käyttäjästä riippuen olla hellittelyä tai vähättelyä.

Myös miehekkäällä ja naisellisella teolla on aivan eri sävy. Toisaalta taas puhutaan vihamiehestä, ei vihanaisesta.

Sukupuolta ei ole syytä häivyttää elämästä. Meitä on monenlaisia ja erilaisia, onneksi.

Koko suomen kieltä ei myöskään ole syytä muuttaa, ainakaan sanomalehdessä. Ukko pitäköön varpaansa.

Esimerkiksi tiettyjä tehtäviä ei silti ole syytä laittaa yhden sukupuolen nimiin.

Mila Engelbergin väitöskirja *Yleispätevä mies: Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* viime vuodelta kertoo taustaosuudessaan muun muassa, että Tilastokeskuksen vuonna 1990 julkaisemassa aakkosellisessa ammattihakemistossa oli liki 400 mies-loppuista ammattinimikettä. Vuonna 2009 tehdyn tutkimuksen mukaan silloisessa lainsäädännössä oli yli sata mies-loppuista yleistävää nimikettä. Moni on siis ammatiltaan jonkinlainen mies. Miespuolisista lentoemännistä sen sijaan ei koskaan tullut lentoisäntiä, vaan stueretteja.

"Terveyssisar" on onneksi kadonnut käytöstä, lehtimiehen korvaa toimittaja ja lakimiehen juristi. Samaa tietä joutavat mennä ainakin esimiehet, luottamusmiehet, virkamiehet, lautamiehet, palomiehet ja puhemiehet.

Eduskunnan puhemies tai -nainen on tästä eteenpäin *Aamulehden* kielenkäytössä puheenjohtaja. Se kuvastaa hyvin myös työn luonnetta. Arvottehtävän saanut johtaa eduskunnassa puhetta, ei niinkään puhu toisten puolesta.

Päälouottamusmies voi hyvin olla henkilöstön tai työntekijöiden edustaja. Asiamies on edustaja. Lautamies on maallikkotuomari, palomies pelastaja ja uskottu mies yksinkertaisesti uskottu.

Ei myöskään ole syytä käyttää ilmaisuja "naisurheilija" tai "miesurheilija", vaikka onkin naisten ja miesten kilpailut tai luokat. Samalla tavalla "miesmalli" on malli.

Jos luontevaa neutraalia nimikettä ei ole, vaikkapa esimies voi kääntyä esinaiseksi, jos "pomo" tuntuu liian puhekieliseltä ja "päällikkö" pönkeältä.

Monen mielestä tämä voi tuntua näpertelyltä. Se on ymmärrettävää kritiikkiä – tasa-arvossa on suurempia-kin ongelmia kuin muutama titteli. Niin onkin. Haluamme kuitenkin kiinnittää tähän asiaan omalta osaltamme huomiota, koska muutos rakentuu osista.

Kieli on keino jäsentää maailmaa. Kieli myös määrittelee ajattelua ja ohjaa tulkintaa tahattomiinkin suuntiin. Lehtitekstin ei ole syytä olla voimistamassa ajatusta, että joku ammatti tai tehtävä on erityisen miehi-
nen (tai naisinen). Piilomaskuliinisuus on hyvä yrittää piilottaa lopullisesti.

Pyrimme tekemään parhaamme neutraalien ilmausten käyttämiseksi. Emme siinä välttämättä aina ja heti onnistu. Jos huomaat meidän horjuvan, ota yhteyttä.

Kommentit

- Jarmo

En ollenkaan ymmärrä tätä tänä päivänä olevaa keskustelua jotakin tasa-arvosta. Mies sana pitäisi poistaa kaikesta. Onko naiset saanut liikaa valtaa vai mikä tässä on. Sama kai nyt nimitykselle mikä se on ?? Vai viedäänkö tällä huomio pois vakavammista kysymyksistä jota ei voi ratkaista. Luulen näin. Aamulehteä lukeneena näen monta muutakin asiaa mitä näin tuodaan julki. Rahoittajahan sen kertoo mitä mediassa sanotaan ...

- Ville

Sukupuolien välinen tasa-arvo on nyt trendikästä. Aamulehti osoittaa toiminnallaan olevansa ajan hermolla. Ollakseen todellinen edelläkävijä tulisi kyetä ennakoimaan yhteiskunnan tulevia trendejä. Seuraava trendi saattaa olla työntekijöiden ja ylipäänsä ihmisten välinen tasa-arvo työtehtävästä riippumatta. Lehtitekstin ei ole syytä olla voimistamassa ajatusta, että joku työtehtävä on toista tehtävää arvokkaampi. Aamulehden tulisikin etsiä johtaja-termin tilalle neutraalimpi vaihtoehto. Muutoinkin teksteistä voisi tehdä neutraalempia ja latteampia siitä huolimatta, mitä termejä yhteiskunnassa on totuttu käyttämään ja miten ne lainsäädännössä on määritelty. Trendikästä on kirjoittaa tai sanoa asiat niin kuin ne itse haluaa nähdä totuudesta välittämättä.